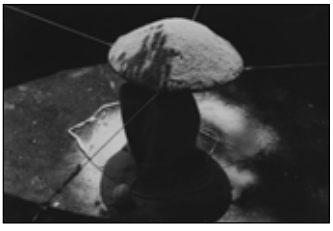

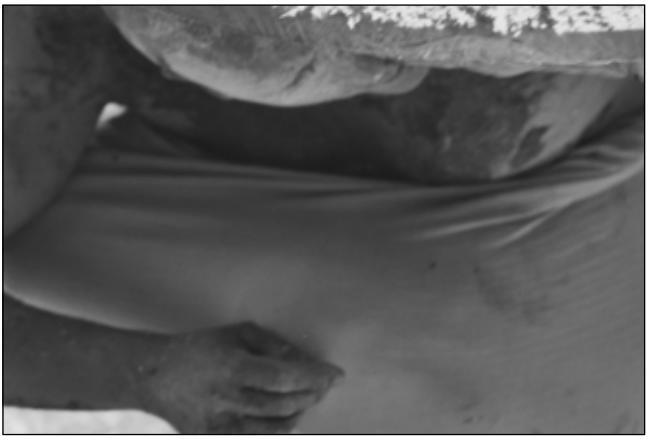

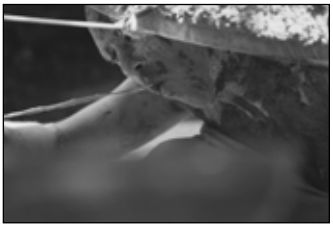

NAPÚT

Irodalom, művészet, környezet

X. évfolyam 5. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Duma-Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.
Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gazdag Dávid**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**, **Lászlóffy Aladár**, **Radnóti Zsuzsa**, **Schwajda György**, **Konrad Sutarski**
(tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfsz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu
Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Németh Péter Mikola: EKSZPANZIÓ XX. 4
Nyírfalvi Károly: Monolit 6
Kemenczky Judit: Örökkévalóság 7
Barsi Balázs: A templom 8
Pécsi Sándor: A kis harangozó 11
Barna T. Attila: Káptalan utca; Vércseppek . . 12
Pál Kata: Ekszpanzió: A vár. 14
Csorba-Simon László: KŐÚT VISZ AZ URALON 19
(mycoola): EKSZPANZIÓ XV. 22
Pécsi Sándor: Natura sive Deus 24
Horváth Ödön: Haikuk 28
Végh Attila: Levél Szent Ferenchez 30
Pallós Tamás: „Szent Ferenctől az új emberig” 31
Ladik Katalin: Sebek nagy csodája 32
Pécsi Sándor: Függő keletkezés 34
Németh Péter Mikola: EKSZPANZIÓ XVII. 35
Forgács Miklós: Énrombolás, angyalmivolt. . . 46
Géczi János: Allah rózsái 48
Rose Ausländer: Történet
(Szlafkay Attila fordítása) 54
Konczek József: Damó. 55
Tristan Tzara: Kétségek
(Szlafkay Attila fordítása) 58
Varga Klára: Lélegezz 60
Ladik Katalin: A távozásról 61
Forgács Miklós: Álomhalál 65
Tőzsér Árpád: Szentiványéji álom 69
Miklóssy Endre: A falanszter
és az eszkimók között 74
Károly György: A Gerbeaud teraszán 80
Kemsei István: Téli reggel 80
Papp Tibor: sárgák. 82
Bohár András: Mű-magok. 83
Répa Ádám: Álmok – pavilon #1;
A távolban – fókuszpont #1. 86
Wehner Tibor: EKSZPANZIÓ XX. EX 87

Ekszpanzió Tárlat
(a színes mellékleten)

Papp Tibor: kék rugó 89
Köpöczi Rózsa: Ekszpanzió XX.
az Akácfa utcában 90
Molnár V. József: Pünkösd 92
Boga Bálint: Pünkösd. 93
Petrőczi Éva: Egy pünkösdi vers, 1977-ből . . 94
Tari István: Lángolva száll 95
Németh Péter Mikola: Új pünkösd vigíliája . . . 96

Barsi Balázs: Gyertyák, örökmécses 99
László Ruth: EKSZPANZIÓ 2007 102
Csorba-Simon László: Esszé 2007 104
Kepes Károly: Magyarázat;
Sheryl Sutton színháza 106
Hagymás István: Magkor 107
Szabados György: Időszerűség és lábadozás 110
Győrffy Ákos: A völgy emlékei 115
G. Komoróczy Emőke: Németh Péter Mikola
VisszaSejtesít című kötetéről 117
Prágai Tamás: R. E. halálai 125
Rózsa Endre: Férfikorban 128

Melléklet

Káva Téka – Napút-füzetek 25.

Németh Péter Mikola: EXPEDIÁL(t) EURÓPA
(Konkrét-költészet)

Vendég-szerkesztette:
Németh Péter Mikola

Az Expanzió/k><Ekszpanzió/k felvételeit
1989–2008 között az alábbi fotósok készítették:
Búza Krisz., Cservenák Péter, Csorba Simon,
Dallos István, HAász Ágnes, Herendi Péter,
Kéri Piroska, Köpöczi Rózsa, Kronauer Éva Lilla,
Maczkó Erzsébet, † Menczel Erzsébet,
Németh László, Németh Balázs Kristóf,
Németh Zoltán Pál, Névery István, Orlik Edit,
Rainer Péter, Tumbász András.

A ciklusváltó grafikákat
Németh Péter Mikola „VisszaSejtesít"
címmel készítette: Csorba Simon

A borító szövegét („Ekszpanió XX. VisszaSejtesít")
rovásírta: Csorba-Simon Lászlóné

E számunk megjelenését támogatták:
„Fiesta" Kortárs Művészeti Alapítvány,
Madách Kör, Szent István Király Alapítvány
az Ipoly-mente Kultúrkörért,
Verőce Művelődési Ház

NAPÚT
Irodalom, művészet, környezet
X. évfolyam 5. szám

Ekszpanzió (4)

„VisszaSejtesít"

CSORBA SIMON MUNKÁJA

Az EKSZPANZIÓ XX. a „VisszaSejtesít" hívó szavára valójában azt a sejléseken, mag- és megsejtéseken, intuíciókon alapuló alkotói folyamatot mint fontos diagnózist jelenti, amely a világ, a „Mi" világunk soK(k)FéLeSéGét sejtjeinkben kihegyezett idegrendszerünk szétkötött szálain át művészi eszközökkel visszavezeti, vagyis visszaSejtesíti az EGY-Féleség(re)HeZ. Ébredés, újjászületés. Feltámadás, reinkarnáció. Erről elmélkedjünk most! *(mikwla)*

NÉMETH
PÉTER
MIKOLA
2008
VISSZASEITÉS
VISSZASEITESITŐ
CELLULÁ LÁS
VISSZASEITESIT
OK
CSORBA

EKSZPANZIÓ XX.

„VISSZASEJTESÍT”

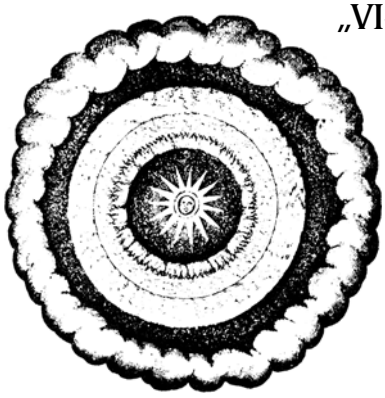

„Ő – Az,

Én – Te,

Mi – Az

ÉN – Te

Én – TE

Ő = Az”

(Martin Buber)

Az **E**/x/**KSZPANZIÓ**/k *minden emberire kiterjedő, táguló és „hódító”* nemzetközi kortárs művészeti találkozó(k). Az előadók: költő, zenész és képzőművész performerek, valamint irodalmárok, filozófusok, rendezők, színjátszók és közönségük 1989 óta változó helyszíneken, a váci Görög templom kiállító-hajójából „kievezve” a Pilisen, a Naszály-hegyen, a Dunakanyaron, a Börzsönyön át, az Ipoly magyar–szlovák határvonalán a Vepor-hegység, azaz a forrásvidékek irányába tartva, a Kárpát-haza legpoétikusabb szegletére, a Dunakanyarra most épp visszaköszönve együttesen tesznek „kísérletet” arra, miként válhatnak a kortárs művészetek valóságosan is az élet meghatározó: formáló, avagy deformáló, az ország- és műfaji határok átjárhatóságának megteremtésével mindennapi létünk építő, organikus részévé. Ezek a lázas alkotói próbálkozások egy olyan korban történnek, amikor a művész és közönségének kapcsolata hagyományos értelemben már aligha létezik, klasszikusan vagy épp korszerűen pedig szinte már alig értelmezhető. Vagy ha mégis, akkor talán úgy, abban a formában, ahogyan az a huszadik esztendejébe érkező E(x)kszpanziókon történt, történik.

Ezeket az évente ciklikusan ismétlődő, többnyire két-három napos avantgárd nemzetközi művészeti találkozókat, performansz fesztiválokat Nagy Pál *Az irodalom új műfajai* című munkájában – az ELTE Btk. Magyar Irodalomtörténeti Intézetének jegyzete – európai léptékkel mérve is korszakos kortárs művészeti: irodalmi, színházi, képzőművészeti, zenei értékként tartja számon, az *Új Magyar Művészeti Lexikon* közlésével egybehangzóan. Ugyanakkor, kiemelkedően fontosnak értékeli az E(x)kszpanziók poézisben folyamatosan megtett útjait a közelmúltban fiatalon elhunyt filozófus-esztéta, aki maga is ekszpanzista volt, Bohár András: *Aktuális Avantgard: M. M. Hermeneutikai elemzések* című tanulmányában.

Az **EKSZPANZIÓ XX.** alkotói a korábbi *hétvégi E(x)kszpanziók: a Zene, Platón: „A LAKOMA”, a „REMETE”, „TÁLTOS – SÁMÁN”, „A VÁR”, „A KILÁTÓ”, „SZENT FERENC”, „Iszlám”, „ÁLOM”, „PÜNKÖSD”* tematikájú Gesamtkunstwerk/

összművészeti „kísérleteik” nyomán – az idén a *„VISSZASEJTESÍT”* tágan értelmezhető és asszociálható fogalmára alapozva folytatják kiállítás-performanszaikat, vers-koncertjeiket, koncert-színházaikat, heppeningjeiket és különféle műfajú akcióikat a Dunakanyarban: Kismaroson, Verőcén és Visegrádon. Hogy ezennel miért pont erre a hívó szóra építik tematikájukat? A kérdésre többféle alkotói magyarázat is adható. Az egyik szempont a „20”-as bűvkörében, annak számmisztikájában keresendő. Huszadik évébe érkezett tér-időben a Hétvégi Expanziótól (1989) az Ex-Panzión (1990) és az Expanziókon (1991–2001) át megtett úton az Ekszpanzióig (2002–2008). Ilyenformán korszakolható, illetve tematizálható is az elmúlt két évtized. Van mit fel- és megidézniük az E/x/kszpanzió/k/ alkotóinak. A másik lehetséges értelmezés a kódexirodalom alapjaihoz, az „illumináció”-hoz vezethető vissza, mikor is a kéziratos, többnyire képekkel, iniciálékkal díszített könyvek mesterei, az illuminátorok megsejtve a Szentírás mélyebb, metafizikai, valamiféle odaátba, transzcendensbe vezető lényegét, rávilágítanak annak máig érvényes üzeneteire.

A harmadik a Hamvas Béla-i *„redukcionizmus”*-ból eredeztethető, illetve arra vezethető vissza. Mit is jelent ez valójában? A teremtő képzelet szempontjából annak a hatásnak tudatosítását, miszerint a klasszikus alapoktól, a mindig és mindenkor megújulni képes avantgádon át, a mai kortárs művészeti megnyilvánulásokig, kísérletekig, gesztusokig a nagykorúvá vált EKSZPANZIÓ – *„’89 óta, több mint fél évszázad toxinjától, individuális bajaitól felfakadva, mint egy gennycsomó, a teljes gyógyulás reményében”* – a le- és megtisztulás lehetséges útjainak művekké generált alkotásait kívánja létre menteni, közkinccsé tenni. Valójában azt a sejléseken, mag- és megsejtéseken, intuíciókon alapuló alkotói folyamatot mint fontos diagnózist, amely a világ, a „Mi” világunk soK(k)FéLeSéGét sejtjeinkben kihegyezett idegrendszerünk szétkötött szálain át művészi eszközökkel visszavezeti, vagyis visszaSejtesíti az EGY-Féleség(re) HeZ. Ébredés. Újjászületés. Feltámadás. Reinkarnáció. Valójában ez utóbbi két, más-más kultúrkörből származó átlényegülésben, annak írmagjában a *visszaSejtesedés* lehetőségének csírája van jelen mint alap, szinte pattanásig feszülten. Ezt kívánatos a harmadik évezred előterében, itt és most, a teremtő képzeletünkkel részleteiben is létre mentenünk, kibontanunk az egyre inkább történelmietlenné váló tér és idő homályából, a történelmietlen valóságból.

Németh Péter Mikola

MONOLIT

Isten nélkül nőttem fel. Se hivatalos, se magán. Vasárnapokra emlékszem, elejtett szavakra. Az idő, az évszak fényében, árnyékában. A hiány szava is megközelíthetetlen. A kenyér friss volt, puha és foszlós. Máskor vizes és cukros. Rózsa nyílt a teraszon, de csak később. Akkortájt még csak felfutni készült. A templomba titokban mentem be, nem kerestem ott senkit. Kiver a víz, de honnan, csupán önmagam tessékelhetem ki az ünnepekből. Isten nélkül nőttem fel. De ne sajnáljatok. Ki vakon születik, megtanul a sötétben látni, s nem tudja, mire való a szem, nem is hiányzik neki, mit tudhatok én erről, miképp mit tudhatnátok ti, milyen jól elvoltam a földdel, az éggel, a kettő közti vékony réteggel, macskával és kutyával, s a többivel mind. A búcsúkat nem értettem, mitől is búcsúznak, miért is, s ha igen, miért döföli ott két férfi egymást hatalmas késekkel kezükben, akárha az Istent káromolnák mise előtt és után. A vattacukor íze a számban egyre keserűbb. Pontosabban az íz emléke. Az emlék íze. De majd jön Ő, mindent elmagyaráz, és ha nem is értem, megnyugszom, derűs arcot váltok, mert személyesen egyedül nekem mondta amit, ketten voltunk, és hallgathattam nyíltan, nem várt tőlem semmit. Úgy szeretnék király lenni, de városból szökött fiú vagyok, lengedeznék csak a füvek tején, nem értek semmihez, és nem értek semmit, úgy szeretnék király lenni, csak rövid időre, míg tart a meleg, a trón, és a rideg falak nem vonzanak, de kicsivel többnek lenni az egyenlőnek füllentettek között, az igen. Vagy emeljek májusfát? Azt mondjátok, ez mind letűnt, s nem élhet békében a farkas és a nyúl, a róka és a tyúk, az idő valamennyi idősíkja egymás mellett, mint gazdagon terített asztal a búcsúk árnyékában? Tanulnám újra, mit sosem tudtam, én a városból szabadult fiú, elélnék a rétek virágán, a csendbe csak úr és szolgája zümmögne bele, végső bizonyosságként az ötvenedik napon, amikor hosszan elnyúl a tevékeny hit és a kétkedő értelem vitája egyazon testben törökméz, vattacukor, pohárnyi édes bor mellett a valódi és vándorló szavak békéjében, mikor hajlékot keres mindahány lélek, és elforog, és körbefordul mind. Nem kérek sokat, csak emeljétek asszonyomat az egek fölé, mint mezők, rétek trónusát egyetlen percre, mely tarthatna, míg egy éven át csendesen uralkodom, legyen ő pünkösdi királyné, hogy leszállva onnét, úrnője legyen tiszta háznak, portának egyként, hogy megvendégeljem a pusztába szakadt pásztort nyájával együtt, aminőt szokás volt egykor, és lehessen most is. Járni korán megtanultam, botladozni még inkább a kusza elemek között, ha elindulok, mit magammal vinnék, de nem bírom, elhagyom, mit útközben elfáradva elveszítek, azt hátrahagyom csupán, s mindenemből kivetkezve állok az alkony vakító tengelyében, egyetlen szót mormolva, pünkösd, pünkösd, pünkösd, pünkösd...

Nyírfalvi Károly

Kemenczky Judit

Örökkévalóság

Minden második napon megvádolta magát
a legtisztább könnyek esőjével amiből
csak a madaraknak volt szabad inniuk
amikor születésük pillanatában dobogni
kezdett mellkasukban az érző szív ártatlan
órája mert végre kirepülhettek a halál
börtöntelepeinek komor udvarából hogy hírül
vigyék a kelő nap hajnali üdvözletét:
„Nincs halál csak f e l t á m a d á s !”
Ezen a napon a szélben rézsútosan lebegő
zápor függönyei szakadtak a terméketlen
elsivatagosodott és a szárazság éles bárdjaival
felszabdalt cserépszínűre égett tájra
ahol egykor Szienai Szent Katalin haladt át
az őt sürgető hívó kérlelő édes hang
nyomában és ahogy egykor a zuhogó eső most is
eleven aranygyöngyök milliárdjaival
termékenyítette meg a háborúktól elnéptelenedett
és a kiontott vértől meggyalázott földet
senki sem tudta
senki sem számított rá
hogy pont ezen a helyen egy elhivatottságát
beteljesítő lelkiségében megfiatalodott
nép támad fel a tetszhalálból hogy éhező
kimerült és elhagyatott gyermekei számára
learathassa a smaragdzöld hajtásokból
magasba szökő gabonát amelynek ezt a nevet
adták:

A VÉRTANÚK KENYERE.

Barsi Balázs

A templom

„Mily kedvesek a te hajlékaid, seregeknek Ura! Kívánkozik és sóvárog az én lelkem az Úr csarnokai után. Az én testem és lelkem ujjong az élő Istenhez.”
(Zsolt 83,1)

Elementáris sóvárgásról van szó, amely az egész embert magával ragadja: éspedig nem valami, hanem valaki után. Ez a valaki az élő Isten.

A templom igazságát, valóságát a maga teljességében csak az érzékelheti, akit legalább egyszer az életében elfogott ez a sóvárgás.

Jó ez a magyar „sóvárgás” szó, mert nem egyszerűen szépen fésült, jól rendezett vágyakról van itt szó, hanem valami vad, ha tetszik, állatokra jellemző, őket öntudatlanul is meghatározó ösztönről:

„amint a szarvas a forrás vizére… úgy az én lelkem tehozzád, Istenem”
(Zsolt 41,1)

A „lélek” itt is az egész embert jelenti: pontosan a testet is: „az én testem és lelkem ujjong az élő Istenhez” (l. Zsolt 83,1)

„Miként a veréb házat talál magának s a gerlice is fészket, hová fiait helyezze: Én a te oltáraidnál seregek Ura, én királyom, és én Istenem”
(Zsolt 83,3–4)

A veréb valóban otthont talál magának a földön; a gerlice és a galamb pedig úgy rak fészket a templom tornyában, hogy az neki „örök” lakóhelye: számára csak a földi lét van.

Befészkelheti magát, úgy lehet itthon a földön, ahogyan az ember soha. Talán egy pillanatra meg is irigyelhetjük, mert „nincs nekünk itt maradandó városunk, hanem a jövendő hazánkat keressük”
(Zsid 13,14).

Az ember végleges otthona az élő Isten, mert az ember személy és a személy csak egy másik személyben találja meg örök nyugovását. S ki az a személy, aki örökkévaló, ha nem az Isten? Egyedül a Szentháromságnak van örök otthona; mert a három személy tökéletesen öröktől fogva mindörökké egymásban van.

Ezt az örök hajlékot, otthont ígéri Jézus, a megtestesült Fiúisten a benne hívőknek: „Ne nyugtalankodjék szívetek! Higgyetek az Istenben és bennem is higgyetek. Atyám házában sok lakóhely van, ha nem így volna, megmondtam volna, hiszen azért megyek, hogy helyet készítsek nektek” (Jn. 14,1).

A nyugtalan emberi szív ettől a vad sóvárgástól nyugtalan s csak Istenben nyugodhat meg, és Isten Fiában, Jézusban a Szentlélek által, mert csak ott van végső, maradandó otthonunk.

Tehát Jézus maga az emberiség igazi temploma: vagyis az Istennel való találkozás és egyesülés egyetlen lehetséges „helye”. „Bontsátok le ezt a templomot – mondja ellenségeinek, akik életére törnek –, és én harmadnapra fölépítem azt… Amikor föltámadt a halálból, tanítványi visszaemlékeztek ezekre a szavakra és hittek az Írásnak és Jézus szavainak” (Jn 2,19.22).

A keresztény templom nemcsak „templum”, vagyis nem csupán a bűnbe esett emberiség sóvárgása Isten után, és nemcsak az Ószövetség ígérete, hanem egy megvalósult Istentől Jézus Krisztusban létesített Isten-ember életközösség (új és örök szövetség) szimbóluma és titokzatos tere. A keresztény templom maga Krisztus, illetve az ő Teste, az Egyház (l. 1 Kor 12,27). Ezért helyesebb a régi magyar szóval a Krisztus-hívők templomát szentegyháznak nevezni, mert az Egyház létbeli közösség az Atyával és az ő szent Fia Jézus Krisztus által a Szentlélekben (l. 1 Jn 1,3). És ezen Isten-közösségben egy új és soha nem sejtett mélységes kapcsolat egymással. Nem a templom falai a szentek. Azok csak miattunk szentek, mert mi tartozunk létünk mélyén (keresztségünk óta) a Szenthez, a Háromszor Szent Istenhez.

Az Egyház a vasárnapi gyülekezetben látható, amikor a kőből épült szentegyházban összejön, hogy megünnepelje Jézus Krisztus teste templomának értünk való lerombolását (kereszthalál) és fölépítését (föltámadás), és magához vegye a föltámadt Krisztus testét és vérét, így tudatosítsa, átélje, hogy hite, reménye és szeretete által szíve mélyén már az örök hajlékba – az atyai házba – érkezett.

Ám mindezt még fenyegeti a kísértés, mely abban áll, hogy el akar bennünket szakítani Istentől. Ez a legnagyobb fenyegetettség… Pontosan azért sietünk a Szentegyházba (a templomba), hogy újra és újra megtapasztaljuk, hogy aki Jézushoz járul, azt ő nem dobja ki (l. Jn 6,37), mert a szövetség, amelyet vérében kötött meg Atyja és közöttünk, örökkévaló: „Biztos vagyok ugyanis abban, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem jövendők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől, mely Jézus Krisztusban, a mi Urunkban van” (Róm 8, 38–39).

Ez a megalapozott bizalom emeli Krisztus híveinek templomait az örök otthon erőterébe.

Mert valamikor templom volt az egész föld, míg Ádám nem vétkezett. Isten szeretete egyértelműen ragyogott feléje a mindenségből. Bűne, Istennel való szakítása profanizálta a világot, s lett ő maga bujdosóvá és Isten elől bujkálóvá, mégis Istenre sóvárgóvá.

Tehát kezdetben nem a templom (az Isten-ember kapcsolat „helye”) volt a városban és a világban, hanem a város és a világ volt a templomban (az Isten és ember közötti kapcsolatban). A bűnnel nem az anyagi világ lett profán, hanem a bűnbe esett ember vele való kapcsolata.

De amikor eljött az idők teljessége és Isten emberré lett, akkor megkezdődött a világ új és soha nem sejtett fölszentelése: beleemelése Isten dicsőségébe, mégpedig egészen új módon, mint Isten Fiának teste. Hívei gyülekezete az ő titokzatos teste.

Ezért templomszenteléskor új világépítés történik. Az igazié! Tehát nem mellékes és lényegtelen esemény, hogy a templomépítés alkalmából az Egy-

ház megszenteli az első követ, a cementet, a maltert, a meszet, a fát… és ezt folytatja szent szertartásaiban, amikor megáldja a tüzet, a vizet, a tömjént, az új termést, a virágokat és lombos ágakat, a viaszt és mindent (benedictio ad omnia), s végül Krisztus kifejezett rendelésére konszekrálja, átváltoztatja a kenyeret és a bort az ő testévé és vérévé.

Az Oltáriszentségben a végső dicsőség van elővételezve – ami a kozmoszban a holtak világvégi föltámadásakor valósul meg, amikor majd Isten lesz minden a mindenben (l. Kol 3,11), amikor újra csak nem lesz templom, mert az Isten dicsőségébe emelt mindenség lesz örök otthonunk: „Láttam Istentől alászállani a szent várost, Jeruzsálemet, mely Isten dicsőségben ragyogott… Templomot nem láttam benne. Az Úr, a mindenható és a Bárány temploma. A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra: Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a Bárány. Világosságában járnak a nemzetek, és a föld királyai hódolnak neki. Kapuit nem zárják be soha, hiszen nincs is ott éjszaka. Kincseikkel és értékeikkel neki adóznak a nemzetek. De nem léphet be oda tisztátalan, szentségtörő és hazug, csak az, aki föl van jegyezve a Bárány életkönyvébe” (Jel 21,22–27).

(Részlet A templom misztériuma *című kéziratból)*

A kis harangozó

1960. március 13. van.

Az Aszódi Javító Nevelő Intézet területén álló Jézus Legszentebb Szíve templomot most robbantják.

Elhangzik a „Vigyázz, robbantás” vezényszó, a parancsnok keze a detonátor fogantyúján…

És ekkor megszólal a harang:

– Bim-bam-bim-bam…

– Állj! Valaki bent van! Objektum átvizsgálását végrehajtani!

– Objektum átvizsgálását végrehajtani! – ismétlik gépiesen a parancsot, és már rontanak be a fegyveresek az objektumba, ami nem objektum, hanem Jézus Legszentebb Szívének szentelt templom. 1906-ban épült. Merengő szecessziós vonalak, a merülő monarchia szomorúsága kívül, belül.

A katonák nem találnak senkit benn. Újból robbantási parancs, de megint:

– Bim-bam-bim-bam – szól a harang.

A parancsnok ideges:

– Ki van bent? Még egyszer átvizsgálni!

A katonák mindent átkutatnak.

– Jelentem, nincs benn senki!

– Akkor robbantás!

Megint megszólal a harang:

– Bim-bam-bim-bam…

– Állj! Hová bújhatott? Az Úristen nem harangozhat, mert nem létezik!

A parancsnok maga lép be. Tömjénillat. A csizmasarok koppanása visszhangzik a mély templomcsendben. A faragott homokkő oszlopokhoz dinamitrudak erősítve, vezetékek futnak a detonátor felé. A legkülönösebb az oltár maga. Az első pillantásra látod, hogy nem akadémiát végzett művész alkotása. Valami vidéki kismester faragta hársfából, szépen ki is pingálta, úgy, ahogy kell.

Az áldást adó Jézus jobbján a hosszú hajú, rongyos rossz gyerek, a kis csavargó. Balján a megjavult fiú, sötétkék vasalt nadrágban, kezében tartja kalapját tisztelettudóan…

– Azonnal adja meg magát – kiált a tiszt –, illetéktelen személynek az objektumban tartózkodni, bűncselekménynek minősül!

Semmi válasz. Most emberi hangon szól:

– Jóember! Bújjon elő, hogy az a jó Úristen áldja meg magát, mindjárt robbantunk! Itt akar veszni?

Sehol senki. A létrákon fölkapaszkodik a toronyba, és most észrevesz valamit. A harangnyelvhez vékony horgászdamilt kötött valaki. A damil vége az intézet egyik rácsos ablakához vezet.

Pillanatokon belül megvan a tizenöt éves kis harangozó. A rongyos kis csavargó rossz gyerek az oltárfaragványról… horgászzsinórral próbálta megmenteni a templomot.

Súlyos évek várnak rá ezért a fiatalkorúak börtönében. A harangozással megvalósította a fegyveres testület intézkedésének szándékos akadályozását.

Még néhány pillanat csend.

Vezényszó, és most fölrobban a templom:

– Bumm…

Pécsi Sándor

(Elhangzott 2007. pünkösdhétfőjén Szanda római katolikus templomában, az Ekszpanzió XIX. alkalmával, a szerző előadásában, az aszódi Jézus Legszentebb Szíve templom helyén bemutatott pünkösdvasárnapi emlékakciónkra válaszolva)

Barna T. Attila

Káptalan utca

Itt,
ezen a sarkon
kéne levágni gyorsan, észrevétlen,
hogy az ifjúság
szélsikálta, szűk
utcájában találjam magam
egy áprilisi (vagy májusi?) délben,
amikor
harsog a piac, s a zeneiskola
tárt ablakain ömlő, áradó
hangok nyújtózva úsznak, ölelkeznek a
reszkető testű levegőben –
Most, ha lehetne
szerencsés szökevényként,
ki lerázta konok követőjét,
föllélegezve elvegyülnöm,
bámulni nevető lányokat,
verdeső cégtáblát a kis bolt fölött,
templomtorony körül villogó galambrajt –
lődörögni csak
zsebrevágott kézzel, céltalan,
s nem nézni vissza többé,
nem nézni, jaj, egy pillanatra sem,

gúnyosan vigyorgó pofádba, Jelen.

Vércseppek

Bezúzott arc az alkonyat
vércseppek hullanak
avarra fűre hullanak
a kis füvek borzonganak
görnyedő fákra hullanak
a fák felsóhajtanak
sötét szobákba hullanak
tükörre ágyra hullanak
alvók ajkára hullanak
alvók felkiáltanak
ölelkezőkre hullanak
testek megvonaglanak
nyitott szemekbe hullanak
holtak szájába hullanak
kitakart ölre hullanak
temetőkertre hullanak
a temetőkert felriad
kezem fejére hullanak
pecsétként égnek izzanak
állok szétroncsolt ég alatt
köröttem őszi kárhozat

lehajtom véres arcomat

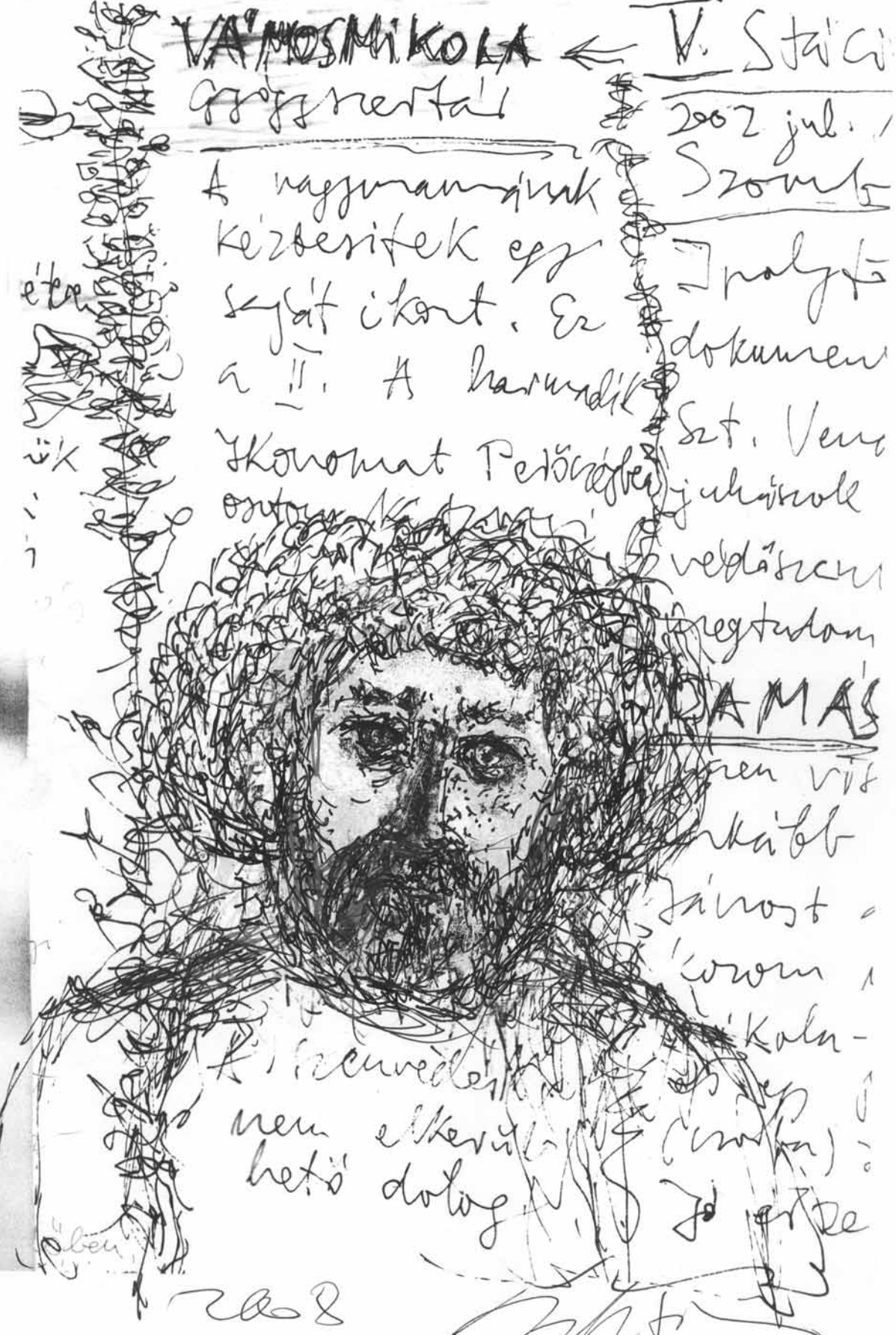

Pál Kata

Ekszpanzió: A vár

Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó az Ipoly Eurorégióban
Terény–Szanda, 2002. július 12–13.

– az út fele –

Keleti pályaudvar, 10. vágány, kora reggel. Már a pénztáraknál ismerősökbe futunk. Folyik a szó, pletykacsere, barátkozások. Megismerjük Németh Péter Mikolát, aki tizennegyedik éve szervezi fáradhatatlanul ezeket a nyári fesztiválokat. Kéri Piroskának újságolom boldogan, hogy lesz Flash-koncert Az Irodalom Visszavág Tollfosztó táborában, de gyorsan lehűt: Barcs Miki elzúgott a bringájával, most foltozzák össze. Alig van időnk bánkódni, futár jő izzadtan és pánikban, hogy rohanjunk ízibe, mert a 2. vágányon vár a vonat, két perc múlva indulás. Azt az eszement rohanást, amit mi rendeztünk, még a sokat megélt Keleti sem látott. Túljutva ekképp az első kalandon, gyorsan összekovácsolódik a társaság. Testvéries osztozkodás indul a gyógysörök, szíverősítők, zsömlék piacán. Útközben Mikola mesél nekünk a térségről, történelemről, várakról, legendákról, amit tudni érdemes. Programismertetés után jön az első közös akció: a vonatablakra kifeszített papírra rajzolhatunk bármit, ami a VÁR-ról eszünkbe jut. Hamarosan versek díszlenek, búvár, lekvár, légvár és társaik között. A kalauz elképedten vigyorog, miközben Mikola felolvassa vala Tinódi Lantos Sebestyén Bujákról írt krónikáját. A magyarnándori állomáson Szedlák József és muzsikus társai várnak feldíszített lovas szekérrel, kecskedudával, zeneszóval, és indulunk neki az útnak. Gyalog. Terény vagy tíz kilométer ide, útközben egyetlen kocsma akad Cserháthalápon. A helyiek meg csak néznek után, hogy miért nem megyünk busszal ilyen kánikulában. Derekasan végig bírja mindenki a tikkasztó utat. Nagy kaland ez, forgalom alig, a táj pedig gyönyörű. Érkezéskor hűtött borok, ásványvíz, NBI-es szilvapálinka és harapnivaló vár az Istálló Pajtában. Régen volt ilyen kedves és nyíltszívű fogadtatásban részem, utoljára talán a nagyanyai háznál. Ha valaki nem tudná: AZ a vendégszeretet maga, amit Lencsés Zsolt és háza népe nyújt. Pihegés és falatozás közben komolyan megtárgyaljuk, hogy a tócsni vagy a lepcsánka ősmagyarabb szó-e. (És akkor még a prósza vagy a röszti szóba sem került.) Aztán megérkezik a kecskesajt, amit a polgármester készített. Fokhagymás, snidlinges, oregánós, köményes. Kilószámra rendelünk tőle.

– dumák –

Hivatalos megnyitó délután négy órakor. Dögmeleg. Sok jó ember kis árnyékban is elfér. Zúgnak a harangok, direkt a mi tiszteletünkre. A fából ácsolt hajószerű haranglábat saját kezűleg és lábúlag ringatjuk közösen, a falu népe és a „pesti művészek”. Mikola úgy fest fehér leplében, nagy szakállával és göndör hajával, mint egy bibliai ősatya. Össznépi vihánc, népviselet, népzene. Mindenki nagyon kedves és nagyon nyitott. Állandó programként jókat beszélgetünk a helyiekkel. Új értelmet nyer a pirospozsgás szó és újat a rákvörös. Azután köszöntőt mond a házigazda, egyben az ARTTÉKA Egyesület alapítója (Lencsés Zsolt), a balassagyarmati és a helyi polgármester. Várépítést, biztonságot, határon túlnyúlást, eurorégiót, légvárakat emlegetnek. Meg borozást és az abból születő művészetet. Kiderül, hogy a hátunk mögötti mezőn elszórtan kókadozó tákolmányok valójában Alkotások. Mi éppenséggel részegen összerótt farakásoknak láttuk őket, de így már világos, hogy amit mi „kibelezett kecske szekérdarabokra húzva” és „villámsújtotta kakas tornádó után”-ként azonosítottunk, azok szobrok. Kedélyes viccelődés tárgyai amúgy.

– akciók –

Becsorgunk az Istállógalériába, és a Bálványos Társulat veszi át a kobzosok helyét. Lajbis népek hallgatják a kortárs szaxofonszólót, meg spicces félmeztelenek mezítláb. Horváth Ödön az első felolvasó. Hét szonettel készült, mert a „hetes szám hagyományosan teljességet jelent a judeo-keresztény kultúrkörben”. Mellettem pusmog valaki, hogy a hetesezést a kaldeusok kezdték, mert csak ennyi bolygót ismertek. Miket meg nem tudok. Kimenekülök a fullasztó hőségből a szimpla hőségbe, így csak foszlányok érnek el. A versben „álmunk elálló fülű elefántja” szalad éppen a Nap elé, miközben a közönség egyik tagja elkeseredetten mered a nagylábujjára, fejét a szonett ütemére ingatja és félhangosan motyog: „hamis, hamis, hamis”. Nem lehet nem rá figyelni. Horváth végez, Mikola biztatóan megveregeti a kezét és zene ismét. Az iménti elkeseredett ember felélénkül és erőszakosan próbálja rávenni a zenészeket, hogy valami pörgősebbet játsszanak. Nem ér célt. Próbálkozik Mikolánál is, de az finoman elhajtja. Joggal, mert a pali alig áll a lábán.

Dukay Nagy Ádám következik, és a részeg ember okvetetlenkedése okozta feszültség röhögésben oldódik Ádám első soránál: „Amikor iszunk, gyerekek leszünk újra”. Újrakezdi, de versébe belecsörög a saját mobilja. Azzal üti el, hogy máshová is hívják felolvasni. A közönség veszi a poént és hálálkodik, hogy mégis velünk van. A harmadik elé annyit mond, hogy legyen akkor ez a terényi verse, mert bár régi, ideillik. Gyorsan rápislantok a programra és valóban: tematika van. Nem ám csak úgy. Olvasgatni bele a vakvilágba? Nem. „CsontVÁRkoponyák” a programpont címe, az van. Ez a terényinek mondott vers olyasmiről szól, hogy „nem értjük, milyen pohárral a kézben, út mellett álló kocsmák teraszán iszogatni”, avagy a vidéki Magyarország mellett hussan elfele az élet. Már ha jól vettem ki. Az utolsó vers kapcsán megtudjuk, hogy Dukay nagymamájának első férjét tíz hónapnyi házasság után vitték el a nácik. Dukay huszonéves volt, mikor ezt megtudta, ebből született a *Névsor* című vers. Mondaná még tovább, de a társaság lelke (lásd előbbi illuminált férfiú) letorkolja, hogy „tehát trauma”, és az istennek nem hagyja befejezni a

felvezetést. „Mondjad, mondjad, mondjad” – sürgeti váltig, utána meg liheg a nyomában és az egekig dicséri. „Szar volt minden, a többiek szarok, de amit te mondtál, az megérintett lelkileg.” Dukay menekülne is, nem is, de a pityókás csak szorongatja tovább: „Tudod, miért jó? Tudod? Mert ez te vagy.” Aztán leültetik.

Újabb zene után Konczek József azzal indít fogai közt morzsolva a szót, hogy nyomatékosan megkéri Bíró Jóska barátját, hogy fogja be a száját. Aha, szóval az ittas ember Bíró József. Frissen jött ki kötete *Szájzár* címmel. (Honnan vehette a címet, nem tudom.) Technikai szünet szaggatja tovább a felolvasó-délutánt, vagyis három felnőtt férfi igyekszik megoldani a kazettacsere gondját. Technikus nincs, kazetta sincs, aztán mégis. Konczek visszafogottan őrjöng és Dukaynak fejtegeti alapos érvekkel, hogy kinek ki után kellett volna következnie és miért. Mindeközben Bíró a muzsikusokat alázza, amit azok enerváltan tudomásul vesznek. Nőttön nő a feszültség. A szereplésére váró Konczek majd' fölrobban és újra leteremti Bírót, aztán borzasztó szigorúan közli, hogy ha csak megnyikkan, akkor ő feláll és kimegy. Első versét az *Egy szó* című kötetéből válogatta a vár-tematika jegyében, a második a Napút folyóiratban jelent meg *Varjakká tevő* címmel. Hosszasan magyarázza az alcímet, Nagy László-i sorok, antológiák és kereszthivatkozások röpködnek. Képtelenség a művekre figyelni. Bíró egy darabig csöndben marad, az igaz, de megszállottan jelentkezik. Lengeti kezét. Persze nem kap szót. Konczek többször kiejti remegő kezéből a papírjait. Mindenki azt lesi, mikor robban, ami robban. Bíró aztán nem állja meg és a magába roskadt klarinétosnak kezd magyarázni, mire valaki ráüvölt: „maraggyámá”. Eztán csak mocorog búsan, székét nyiszorgatja. Konczek közben befejezi, páran gratulálnak neki, lassan nyugszik a lüktető ér a halántékán. Ménes Attila köszöni, most inkább nem olvasna fel. Talán majd este.

– akciók még –

A falun átvágva vonulunk a szabadtéri színpadhoz. Egy nyitott ablakból Metallica üvölt, maga az élő népművészet. A falu gyönyörű. Szépek a palóc házak, szépek a hegyek, kanyarognak a patakok, jó a levegő, olcsó a sör. Pár résztvevő süketen és vakon vonul műanyag poharába kapaszkodva, mások meg őszintén örömködnek. A sajtkészítő polgármester önzetlenül fuvarozza mikrobuszával a lustábbakat. Ménes Attila vár minket a színpadon, éppen fejtegeti, hogy Hazaival és Krausz Tivadarral lett volna, de ők elmaradnak. „Titok összes” címmel olvas abszolút élvezhető gyerek- és kamaszkori titkokról. Kártyanaptárcsere, grundozás, sütikék, első pinanézés. Futó nevetések honorálják a szöveget. Ezután Bohár András célozza be a színpadot. Többen önkéntelenül utána kapnának, mikor bizonytalanul, de bátran felugrik. Fénymásolt lapokat oszt dedikálva és öngyújtót kér. Dobnak egyet neki, de széles ívben mellényúl. Sziszeg a közönség. Ehhez képest összeszedett előadást hallhatunk a Scientia Sacra tárgykörében. Össze-összecseréli ugyan az l és r betűket, nyelve beleakad néha az inkompetencia szóba, de meggyőzően sodorja egymás mellé Hamvast Pascallal és Descartes-tal. Aztán Kant, aki szerint a magánvalóval nem kell foglalkozni (Nem! – int hevesen, majdnem leveri a mikrofont), majd Novalis, Hölderlin és máris Darwinnál és Spencer rendszerelméleténél lyukadunk ki. A XX. századhoz érve persze felbukkan Heidegger és Nietzsche, megtudjuk, hogy a filozófia évszázadai alatt az embert mindig egyre lejjebb fokozták, szétválasztották testre és lélekre, ezt azután különféle hatalmi aspirációkra használták-használják. A közönség tetemes részének szemmel láthatóan nagy falat ez így, negyven fokban, de azért tapintható a figyelem. Ez az egymásra figyelés, egymást kivárás egyébként jellemző hangulata a rendezvénynek, ami jó. A rutinosabb fesztiváljárók gondosan magukkal hozták borukat, de a jobb szélen valaki illegálban nyomul és a fűtől megállíthatatlanul röhög. Az előadó ettől inspirálódik. Éppen a zorge és denken problematikájánál tart, majd egy anekdotára hivatkozva kifejti, hogy maga is metafizikusan igazolva látja a filozofikus gondolkodást magyarul. Kezd érdekes lenni, de sajnos itt a vége. Bohár megköszöni Mikolának a lehetőséget és akciózik egyet a saját papírjával. Meggyújtja. Lássuk: semmi sem végleges. A közönség – élén Kócziánnal – lelkesen instruálja, hogy hogyan tartsa, nehogy megégesse a kezét.

Levezetésképpen az Opál Színház, azon belül a Balkán Expressz produkcióját látjuk-halljuk, *Pannóniai Holt Költők Dalai* címmel. Ragasztós hordón Kövér György, Melinda a lábasokat üti, cintányéron Tricepsz, Judy szaxofonozik, és az olajos hordón Gasner János. Kifejezetten erre az alkalomra komponáltak egy darabot határvidéki költőtől, mert a határvidéki költő mintegy végVÁRa a magyar nyelvnek. Ám legyen. Domonkos István kupléját zenésítették meg, ami később valóban jó szövegnek bizonyul, és kivételesen az íróról is hallhatunk valamit. Az elsők között jött el Jugoszláviából, gyorsan abbahagyta a költészetet, azóta teniszoktató Uppsalában. Judy énekel, néhol kántál, Kövér pedig burját sámánként zümmög a háttérben. És halljuk:

„Van egy barátom a Paja
Nem nőtt ki a haja
Valami maradandót akart csinálni
Megtanult ingujjban hányni.”

– újabb akciók –

Esteledik. Tűz körül heverünk, bámuljuk a csillagokat, hallgatjuk Szedlákék muzsikáját és nézegetjük a rohangászó gyerekeket. Szimatolunk a bográcsos felé, oda-odapislogunk a filmvetítésekre, megtapsoljuk a performanszokat. Érdekes emberekkel folytatunk érdekes beszélgetéseket. Jól érezzük magunkat. Rejtély, minek innen hazajönni.

KŐÚT VISZ AZ URALON

KŐÚT VISZ AZ URALON TÚLI BÁNYATÓHOZ KAVICSGÖDÖR REJTETTE OXIGÉNBÁNYÁHOZ EGY KARRIER LÉKHEZ A HÓTAKARÓ ALATTI SZIBÉRIA EGY JÉGPÁNCÉLLAL FEDETT FORRÁSÁHOZ ODA HOL LÉKHORGÁSZOK PECÁZNAK MOZDULATLAN ŐSI TÁJBAN ERDŐ KOSZORÚZTA KŐFÚRÁSBAN NYÍRFÁK ÉS FENYŐK FARKASOK ÉS MEDVÉK AZ ORDÍTÓ HIDEGBEN LIHEG AKI FUTÁSRA ALAPOZVA NEM FÁZIK FEHÉR PÁRA SZÁLL A FOGVACOGTATÓ TÁJBA A PÁRA RÁFAGY ARCÁRA HAJÁRA BAJSZÁRA SZAKÁLLÁRA HA ALÁMERÜLÖK AZ OXIGÉNLÉK KÉT FOK MELEG VIZÉBE ANYASZÜLT PUCÉRAN MERT EL VAGYOK ADÓSODVA FUTOK HOGY KIFIZESSEM ADÓSSÁGOMAT ODA A JÉGKÚTBA LÉTRÁN MÁSZOK ÉS MERÜLÖK ALÁ HOGY ADÓSSÁGOMAT FELEDVE TALPAM ODAFAGYHASSON A JÉGHEZ HOGY BŐRÖM A HIDEG FÜRDŐBEN ÚJJÁSZÜLETHESSEN HOGY ADÓSSÁGOMAT TÖRLESZTVE SZABAD LÉGVÉTELEMET LIHEGHESSEM EZENTÚL MINDEN PILLANATBAN MINDEN LÉGVÉTELBEN MINDEN TŰZ ÉS VÍZ ACÉLOZTA JELENLÉTBEN EGY FUTÁSRA ALAPOZOTT ELŐADÁSBAN AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁGBA TEREMTETT MŰVÉSZET ÜZENETÉBEN A LÉLEK HALHATATLAN VOLTÁBAN VALÓ HITEMEN ÉS MÉGIS AZ EMBERI ERŐTLENSÉGBEN HITELESÍTETTEN MERT NEM VAGYOK EGYEDÜL SOK TÁRSAM JÁR FUTVA A LÉKRE AHOL EGYÜTT LESZÜNK AZ ÚT VÁNDORAI A BEAVATOTTAK TÁBORÁBAN A KŐÚT KÖVETŐI A KŐKÚT ÉPÍTŐI A KÚTFŐ DÍSZÍTŐMESTEREI AZ OXIGÉNSÁTOR HASZNÁLÓI A KÚT HIDEG VIZÉBEN ÁLTALUNK IZZIK FEL A LÉLEK ÁLTALUNK HŰL LE A TEST ÉS ÁLTALUNK NYER A FRISS LEVEGŐN A FAGYPONT ALATTI SZÉLBEN AZ ÉGIGÉRŐ FA IGÉZETÉBEN EMBERI SZERVEZETÜNK BEAVATÁST SZÍVÜNKBEN FELLÁNGOL A TŰZ ÉS IZZANI KEZD A TEREMTŐ GONDOLAT A LÉLEK BOLDOGAN NEVET ADÓSSÁGOKTÓL MENTESEN AZ ÖRÖKKÉVALÓ FÉNYBEN AHOL MINDEN SALAK MINDEN SZEMÉT MINDEN MÉRGEZŐ ANYAG ELPORLIK A TŰZBEN ÉS AZ EMBER ÚJJÁSZÜLETVE HALAD TOVA AZ ÚTON A KÚT FELÉ HOGY VALAHOL EGY MÁSIK ÚTRA LELJEN A VILÁG TERMÉSZETES FÖLDJÉN HALADVA ELŐRE ÉS MINDEN VÍZEN ÁTHAJÓZVA AKÁRHA SAJÁT ANYÁNK TENGERÖLÉN AZ ÖRÖKKÉVALÓ ŐSENERGIA ISTENÉNEK MAGZATAKÉNT AZ ÚJRATERMELŐDŐ MAGZATVÍZBEN AZ ISTENI SZÓBAN EGYETLEN BETŰBEN AZ IGÉBEN A SZENT HANGBAN AZ ÖRÖM HANGJÁBAN A SZÉLBEN A BOLDOG ANYA TEREMTŐ SIKOLYÁBAN MAGZATA ELSŐ LÉGVÉTELÉNEK HANGJÁBAN SZÜLESSÜNK ÚJRA AZ ŐSHANGBAN A MINDENSÉGBEN ELVEGYÜLŐ HANGBAN ISTEN LÉLEK KÚTJÁNAK SZENT HANGVIZÉBEN AZ EGYSÉG HANGJÁBAN AZ ANYA ÉS MAGZATA EGYÜTTES MOZDULATÁBAN AZ ÚT ÉS A KÚT FELÜLMÚLHATATLAN URÁNAK SZÍVÉBEN A MI PÁSZTORUNK ÖRÖK JELENLÉTÉBEN A KORTÓL A HELYTŐL FÜGGETLENÜL LÉTEZŐ SZERETETBEN AZ ISTEN ÁLTAL AKINEK LELKE A KŐBEN ALSZIK A FÁBAN LÉLEGZIK AZ ÁLLATBAN ÁLMODIK AZ EMBERBEN ESZMÉLETRE ÉBRED ÉS BENNE MAGÁBAN ÖRÖKKÖN VAN MIKÉNT AZ ÚT A KÚT AZ OXIGÉN ÉS MINDEN EMBER MAGZATA ÉS AZ ANYA AZ ANYAFÖLD HOL NINCS KIREKESZTETT LÉT AHOL AZ EGYSÉG URALKODIK A TEREMTÉSBEN HOL EL NEM VESZHET AZ EMBER

SZABADSÁGIGÉNYE AHOL JÓL ÉREZHETI MAGÁT MINDEN LÉNY HISZEN JELES MINDEN MAI NAP MINDEN ÓRA ÉS MINDEN PILLANAT MERT BEAVATOTT MINKET ANYÁNK ÉS MELEG ÖLELÉSÉBEN MEGNYUGTATOTT ÉS HIDEG VIZÉBEN FELSZABADÍTOTT ÉS BEAVATOTT MINKET EGY SZABAD ÚT ÁLTAL HOGY SZÖVETSÉGET KÖSSÜNK EGYMÁSSAL A VILÁGGAL ÉS MINDEN ÚTTAL MELY A HEGYRE VEZET AKÁR AZ ÚT MELY RÓMÁBA VISZI A VÁNDORT HISZEN A HEGYEN ÉS RÓMÁBAN EGY AZ ÚT CSUPÁN MELY ÁTHALAD HOGY AZ UTAS MEGPIHENHESSEN HOGY TOVÁBBHALADHASSON MERT AZ ÚT TERMÉSZETÉHEZ A VÉGTELENSÉG HOZZÁTARTOZIK ÉS AZ ÚTON MINDEN EMBER EGYÜTT FUT AZ IDŐVEL ÉS EGYMÁSSAL A CÉL FELÉ ODA HOL MINDENKI MEGÉRTI A TERMÉSZET SZAVÁT ODA HOL EGY HANGON LÉLEGZIK FÖLD FOLYÓ TÓ SZÉL FŰ FA KŐ AZ ÉLŐ ÉS A HOLT TERMÉSZET MINDEN ELEME A TETSZHALOTT FÖLD ANYAGA A LÁVA ÉS A SZENT OXIGÉNPÁRA MELY FELHŐKBEN TORNYOSUL AZ ÉGEN HOL EGYÜTTÉRZŐVÉ LESZ MINDEN LÉTEZŐ ODA HOL VAN EGY JÓL ELKÉSZÍTETT HELYÜNK ODA HOL REMÉLHETÜNK ÉS SZERETHETÜNK AHOL HINNI TUDUNK AHOL NINCS TARTOZÁSUNK ISTENNEK AHOL ÖRÖKKÖN LÁNGOL ISTEN FENSÉGES TÜZE AHOL EMELT FŐVEL ÉS LEHAJTOTT FŐVEL EGYARÁNT ÉLHETÜNK MERT MINDEN FÉLELMÜNK ELSZÁLLT MÉG A KÚTNÁL AZ URALON TÚLI SZIBÉRIÁBAN AHOL TOVATŰNT A KÖVESÚTON HOSSZÚ LÉPTEINK KÖZBEN MÍG RÁTALÁLTUNK AZ EREDETI LÉLEGZÉSRE ÉDESANYÁNK VIRÁG BORÍTOTTA SZÍVÉRE MELYHEZ FOGHATÓ SZÍV AZ EGÉSZ VILÁGBAN NINCSEN HISZEN A MAG ÉS A MAGZAT TÜZE AZ OXIGÉNSÁTOR LÉLEGEZTETŐ GÉPEZETÉBEN IZZÓN OLVASZTJA EGYBE EGÉSZSÉGES ERŐFESZÍTÉSÜNK KÖZEPETTE AZ ANYA MÉHÉBEN MAGZATA HOMOKJÁBÓL MINDEN KÖVEK MORZSALÉKÁBÓL AZ ISTEN SZITÁJÁN MEGROSTÁLT EMBERANYAGBÓL MAGÁT AZ ÖRÖKKÖN SZÜLETŐ TEREMTMÉNYT AZT A PICI LÉNYT AKIT MA EMBERKÉNT ISMERÜNK AKIT HOL SZERETÜNK ÉS FELEMELÜNK HOL GYŰLÖLÜNK ÉS ELENGEDÜNK HOGY ALÁZUHANJON A POKOL TÜZÉBE ÁM ÖRÖK ÚTJA MEG NEM TÖRHET SOHA MERT ISTEN MOSOLYA ÁLTAL ŰZÖTTEN SZAKADATLAN RÓJA AZ ÉLET KILOMÉTEREIT ÉS HALAD ALKOTÓ SZELLEME TEREMTŐ EREJE ÉS ISTENE ÁLTAL AKÁR EGY JÓHÍR AKÁR EGY ÖRÖMHÍR VAGY MAGA A RÉG VÁRT ÜZENET FORMÁJÁBAN EGY ÉLETJEL IGÉZETÉBEN EGY HANG BŰVÖLETÉBEN AKÁR A TEREMTŐ IGE AKÁR AZ ELSŐ OXIGÉNVÉTEL MELY TÜDŐNK ÖSSZEZÁRÓDOTT CSATORNÁCSKÁIN ÁT ELŐSZÖR TUDATTA VELÜNK A SZENVEDÉS POKOLI TÜZÉBEN AZ ÉLET LÁNGOLÓ OXIGÉNPARAZSÁN MAGÁT A MAGÁNYT AZ ÉLETTEL JÁRÓ ELADÓSODÁST A TARTOZÁST AZ OXIGÉNHITELT ISTEN OXIGÉNSÁTRÁHOZ VALÓ RAGASZKODÁSUNK SOHA MEG NEM SZŰNŐ HALÁLOS ERŐFESZÍTÉSÉBEN FENSÉGES KÉPZELŐERŐVEL ÁLDOTTAN MELYHEZ FOGHATÓ CSODA A MŰVÉSZI LÁTOMÁSOK SZENT ARCAIN A HŰSÉGES SZENVEDÉSTŐL ÁTSZELLEMÜLT EMBERI ARCOKON JUTNAK HOZZÁNK KÖZELEBB AKÁR EGY JÓHÍR ÖRÖMHÍR AKÁR A RÉG VÁRT ÜZENET ÉLETJELE EGY HANG AZ IGE AKÁR A TEREMTŐ IGE MAGA

Csorba-Simon László

Budapest, 2007. szeptember 27.

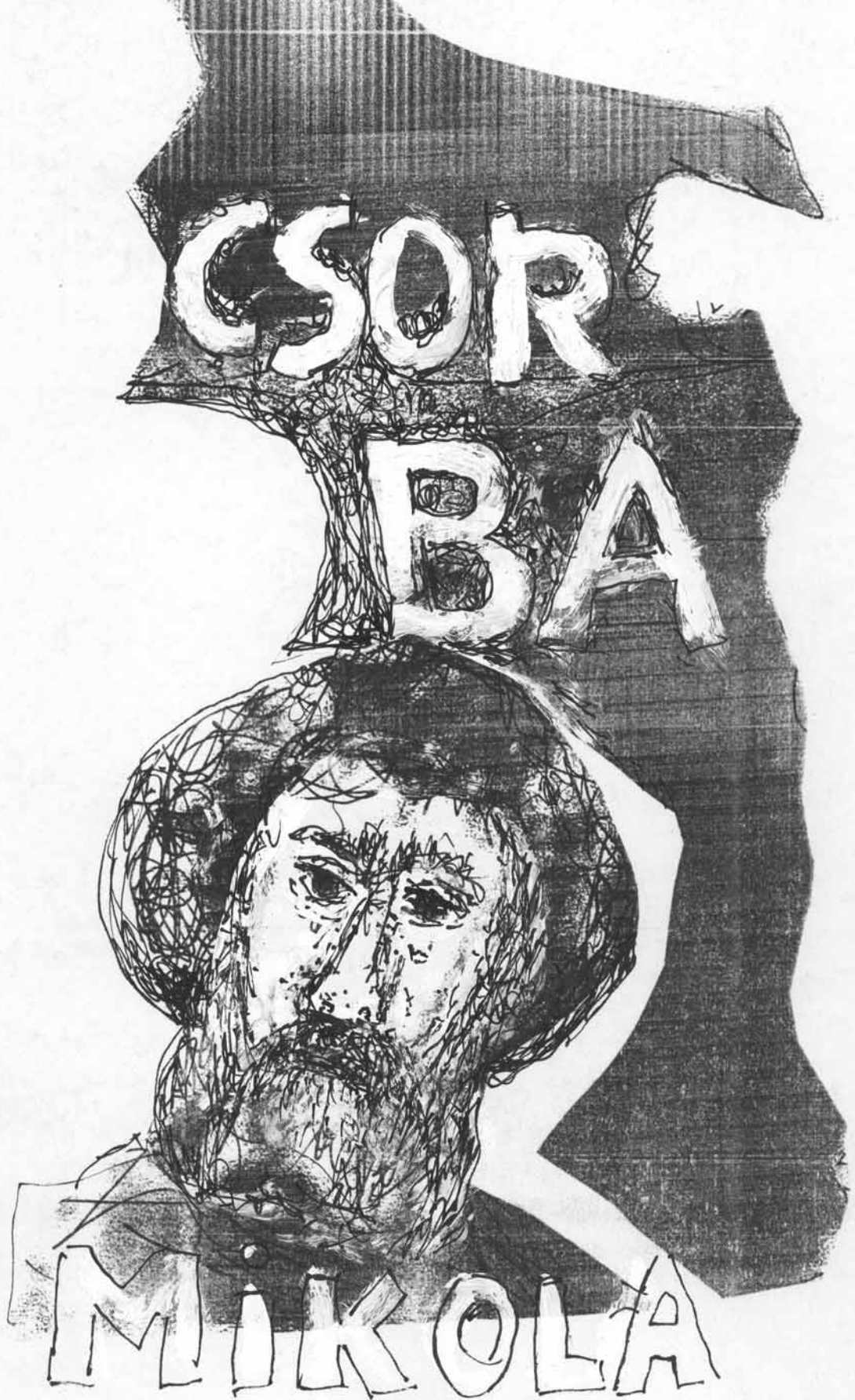
GOR
BA
MIKOLA

EKSZPANZIÓ XV.

A Valentin Ház „kilátói”

Abnormálisnak, deviánsnak minősített helyzetekben fel- és megmutatni azt, ami normális, a vélt abnormalitás „aranyketrecéből” kitörni, a legnehezebb emberi, művészi feladatok egyike.

Az Ekszpanzió mégis vállalja, hogy az átlagember szemében abnormálisnak tűnő megnyilvánulások, cselekedetek színterévé váljon, olyan megnyilvánulásokéivá, amelyeket ha megteszünk, talán ki is gyógyulunk vélt és valós frusztrációinkból, lelki bajainkból. A normális ember „szent őrület” iránti vonzalma a valóság élén találkozik a beteg ember „normális” iránti olthatatlan vágyával, vonzalmával. A Valentin Ház anonim gondozottjainak jelenléte Csorba Simon gyaloglóművész segédletével a „Kilátó” tematikában, ezt a korábbi felismerést tette láthatóvá, átélhetővé. A résztvevők jóval a találkozó előtti terápián megalkották a terényi Istállógaléria kiállítására szánt, „A kilátó” fogalmára tág asszociációs térben értelmezhető műveiket: színes akvarelleket, fapálcikákból készült, magaslesre emlékeztető közös kilátó-kompozíciójukat. Feladatuk a hely szelleme értelmében, a továbbiakban az volt, hogy egykoron a Sasbérci Kilátóhoz közeli Bujákon élő Glatz Oszkár festményeit élőképek formájában megidézzék, köztük a *Rőzsehordók* címűt például, amelyet Köpöczi Rózsa művészettörténész ismertetése, elemzése vezetett fel, s amelyet több-több, a nagybányai iskola stílusában festett tájkép közül választottak ki mint embert is ábrázoló kompozíciót az aktorok. A cselekménysor a *„Tavaszi szél vizet áraszt”* kezdetű népdal énekével, a Sasbérci Kilátó rituális, „lánc-lánc eszterlánc” szerű körbejárásával kezdődött s a *Rőzsehordók* élőképének megvalósításával folytatódott, majd az álló, kimerevített kompozíció „szitázással” történő virtuális rögzítésével fejeződött be. A betegnek diagnosztizált kisközösség megnyilvánulása a külső szemlélő számára banálisnak tűnhetett, pedig ez az akció a társadalomban meglévő egészséges összefogási ösztönt példázta.

A Valentin Házból érkezettek legnagyobb élménye az volt, hogy a többiek: a performerek és a közönség érezhetően egyenrangúakként fogadták be őket. Ezzel megvalósult Csorba Simon művészi szándéka is, az ti., hogy beteg emberekben felébressze a vágyat arra, hogy vállalják és megmutassák azokat az emberi értékeiket, amelyeket épp a betegségük okán őriznek a lelkük mélyén magukban. Más emberekben, az ún. egészségesekben pedig felélessze a betegek iránti megértést és türelmességet, szeretetet. Mert mi is történik itt, a lélek hullámhosszán, valójában? Az Ekszpanzió résztvevői a kortárs művészetek szinte minden skáláján „kijátsszák” magukból a mindenkiben ott lappangó betegest. A performanszok extrém attitűdjei mindenekelőtt szabadulási vágyakat jeleznek, olykor betegesnek tűnőket, mégis egészséges az a szabadulási ösztön, amiként megjelenítik a betegség elhagyásának a módját. Így maradhatnak egészségesek, hiteles akciókban időről időre megszabadulva frusztrációiktól, beteges hajlandóságaiktól. A beteg ember éppolyan kíván lenni, mint ők, az önmagukat tisztának, olykor makulátlannak képzelők, tehát egészséges akar

lenni, de mindenáron. Az Ekszpanzió közegében a hétköznapi beteg emberek megnyilvánulása: játéka, éneke ugyanúgy elfogadható, mint a művészi ambícióval megáldottaké, ha az semmitmondónak tűnik, még akkor is, mert a cél minden esetben ugyanaz: az emberi értékek felmutatása, saját őrültségeinktől való szabadulási kísérleteink következményeként.

(mycoola)

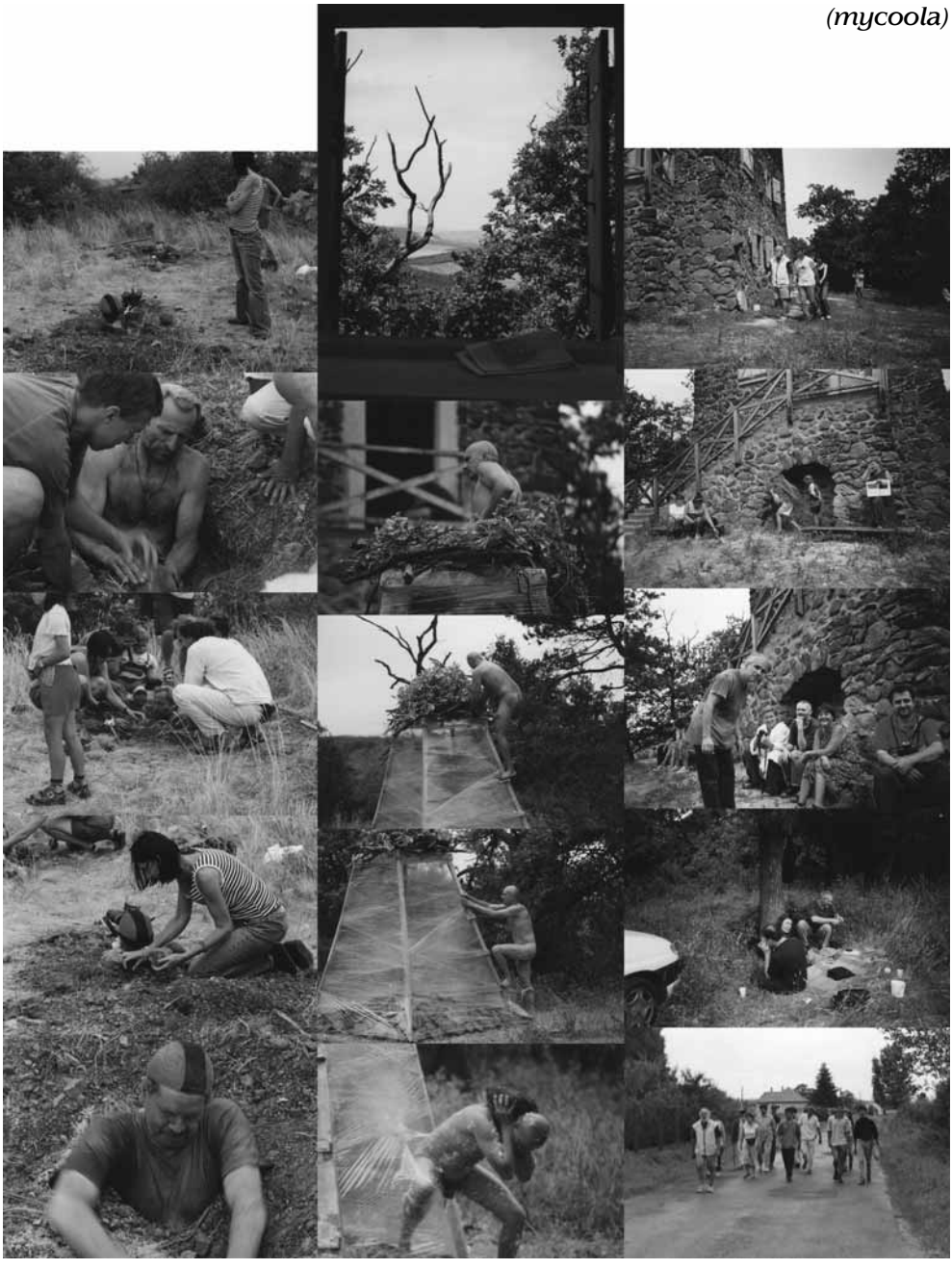

Pécsi Sándor

Natura sive Deus

A Természet, vagyis az Isten – Spinoza

Rembrandt festményei: mély, meleg barnákból aranyló ragyogás. Meghitt, bensőséges terek, póz nélküli, természetes mozdulatok. Baruch de Spinoza, akár Rembrandt a festészetben, a barokk kor jó szelleme.

Az ellenreformáció százada, midőn a művészek feladatban kapták donátoraiktól, az érzékek gyönyörködtetésével csalogassák vissza a régi hithez az ingadozókat és az új hit, a protestantizmus híveit.

Rubens oltárképei valami szexfilmre hasonlítanak. Anyagszerű ábrázolás, mozgalmas, vad testiség. Míg száz évvel korábban Michelangelo izmos, meztelen, vonagló alakjai szent borzongást, rémületet keltenek, a barokk mesterek freskói, oltárképei leplezetlenül erotikusak. Hedonista kor.

Pázmány Péter *Az isteni igazságra vezérlő kalauz* című művében az érzékek örömeiről beszél dagályos, végtelen barokk körmondataival:

„…hogy midőn egy szép virágot kezünkbe veszünk, egy árnyéktartó zöld ágat megtekintünk, az Istenhez emeljük lelki szemeinket és dicsőítsük őtet, ki ennyi szépséggel felékesítette az elhervadó virágot, hogy az mi szemünket gyönyörűséggel legeltesse, ily szép illattal megáldotta, hogy jó szagával minket vígasztaljon: ennyi különb-különbféle jó ízű gyümölcsöket adott az üdőnek állapotjához képest, hogy az mi torkunknak keveskedjék…”

Kacskaringózó, buja sorok. Illatok, színek, fények, hangok…

Pascal, Descartes, Spinoza viszont a láthatatlant, az érzékelhetetlent akarja megragadni, mint ahogy a festészetben Rembrandt nem a fizikai fényt, hanem a láthatatlan spirituális ragyogást festi meg. Spinoza mondatai mint Rembrandt arcai, valahogy belülről világítanak.

Pázmány teremtője, mint a népmesék Jóistene, emberi tulajdonságokkal bír.

Jó gazda, kinek szeme hizlalja a nyájat.

Descartes végtelen tökéletes lényről beszél 1644-ben a *Principia Philosophiae* című művében:

„…Elmém nyilván tökéletlen, mert eddig csak a kételkedés biztos, a tudás nem. Márpedig a tudás több, mint a kételkedés. Ugyanakkor tiszta és világos képzetem van egy tökéletes lényről. A tökéletes lény ideája nem származhat a tökéletlen elméből, minthogy tisztán és világosan belátható igazság, hogy az okozat nem lehet nagyobb, mint a ható ok. Ilyen módon kell, hogy létezzék egy tökéletes lény.”

Pascal Istent mindenütt jelen lévő, végtelen sebességű ponttal szemlélteti. Geometriai, nagyon elvont kép, szemben a barokk fodrokkal, gyönyörmámorral, extázissal, pózokkal.

Descartes három szubsztanciát határoz meg : Isten, Lélek, Anyag. Spinozánál ez a három eggyé olvad, melynek két nézete van: „Natura sive Deus” – Ter-

mészet, vagyis az Isten. Az egész természet egy szubsztanciává egyszerűsödik, mely isteni attribútumokkal rendelkezik. Panteizmus.

Spinoza fő művének szerkezete olyan, mint egy geometriakönyvé. Definíciók, axiómák, és az axiómák segítségével bizonyítja állításait. Emberi érzések, szenvedélyek meghatározhatóak, mint a matematikában a pont, a vonal.

Spinoza (1632–1677) életéből megemlítendő:

Spanyolországból kiüldözött zsidó családból származik. Az amszterdami gettó iskolájában tanul. Itt ismeri meg Ibn Ezra XII. századi költő, filozófus panteista szemléletű műveit. Megtanul latinul, megismeri Descartes rendszerét.

24 éves korában az amszterdami rabbik nyitott, szabad nézetei miatt kiátkozták a hitközségből. A derűs lelkű átkozott kenyerét optikai lencsék csiszolásával kereste. Mesterségét oly tökéletesen űzte, hogy Huyghens, a fizikus is csodálta. Valószínűleg az üvegpor okozta korai halálát, 44-éves korában rákban halt meg. Számára mestersége a szellemi függetlenséget jelentette.

1673-ban felajánlotta a választófejedelem Spinoza számára a Heidelbergi Egyetem filozófia tanszékét. Az állást egy udvarias levélben utasította vissza:

„…Aztán pedig az a meggondolásom van, hogy nem tudom, mily határok közé kellene szorítanom a filozófiai szabadságot, hogy ne keltsem azt a látszatot, mintha meg akarnám zavarni a hivatalosan elismert vallást; mert szakadások nem annyira lángoló vallási buzgalomból keletkeznek, mint inkább az emberi indulatok különbözőségéből, amelynél fogva mindent, még ha helyesen mondották is, elferdíteni és kárhoztatni szoktak.”

Ebben a korban, néhány évvel később fogalmazza meg John Locke (1632-1704) *Epistola de Tolerancia* című művében:

„Egyetlen ember sem rendelkezik annyi ismerettel és akkora bölcsességgel, hogy meghatározná más ember vallását. Minden egyén Istennek felelős erkölcsi lény; ez feltételezi a szabadságot.”

Szabadság és determinizmus ellentétét Spinoza egy magasabb totalitásban oldja fel: Etika I.17.:

„…egyedül Isten szabad ok. Mert egyedül Isten létezik csupán saját természetének szükségszerűségéből… Ezért egyedül Isten szabad ok.”

Etika I. 11.:

„…Isten végtelen sok attribútumból álló szubsztancia, amelynek mindegyike örök és végtelen lényeget fejez ki, szükségképpen létezik.”

Spinoza felfogásában Isten nem a világon kívül és nem is benne létezik. Minden úgy van jól, ahogy van. A rossz és a jó csak emberi léptékből tűnik annak, mert minden az egyetemes szükségszerűség szerint történik. Az egyén szabad akaratát látszólagosnak tartja, minden egy magasabb szükségszerűségbe illeszkedik.

Etika I. 32.:

„… Az akarat nem nevezhető szabad oknak, hanem csak szükségszerű oknak.”

A természet azonos Istennel, rajta kívül nincs semmi.

Etika I. 33.:

„…Mivel mármost az örökkévalóságban nincs mikor, előtt, után, ebből, tudniillik magából Isten tökéletességéből az következik, hogy Isten soha nem határozhatott mást, vagyis Isten nem volt a maga határozatai előtt és nem lehet nélkülük.”

Az örökkévalóságról itt a három dimenzióban, az állandó mulandóságban még a filozófusoknak is csak spekulatív fogalmai lehetnek. Időről, térről alkotott képzeteink szoros összefüggésben vannak például a testi felépítésünkkel. Egy szitakötőnek milyen a tér, az idő, hogyan éli át?

Spinoza, ahogy Természet és Isten, ugyanúgy Test és Lélek egységét is állítja:

Etika III. 2.:

„…lélek és test egy és ugyanaz a dolog, amelyet majd a gondolkodásnak, majd a kiterjedésnek attribútumában fogunk fel.”

Ez nem materializmus, és nem is az anyagi világ tagadása. A materialisták azt állítják, hogy a tudat anyag. Spinozát úgy is értelmezhetjük, hogy az anyag tudat. Nem létezik a valóságban a kettősség.

Etika II. 44.:

„…Az ész természetéhez tartozik, hogy a dolgokat az örökkévalóság szemszögéből fogja föl.”

Erről a mondatról a Dali-festmény jut eszembe: *Az emlékezet állandósága*. Folyékony órák, álmodó csodalény, világvégi kopár táj…

Mikor gondolkozol, képek, képzetek pörögnek elmédben, struktúrákba rendeződnek, összefüggéseket látsz meg. Csak a gondolatok, képek, emlékek változnak, mozognak. Az asszociációkat szervező elvek változatlanok. A tudat, az értelem, mintha egy másik dimenzióból szemlélné a változó valóságot. Az állandóság felől figyeli a csillámlót, az elmúlót. A matematika, a logika, a természet törvényei agyunkba vannak írva, a tudósok csak megfogalmazzák őket.

A természet törvényei évmilliárdok alatt sem változnak, a kozmosz legtávolabbi pontjain is azonosak. Ezt az asztronómia bebizonyította. A makro- és mikrovilág a megvesztegethetetlen természeti szabályoknak engedelmeskednek. A csillagászok a sok milliárd évvel ezelőtt elindult csillagfényt, a feneketlen űr mélyéről ragyogó galaxisok sugarait vizsgálják színképelemzéssel. A spektrográfiai vizsgálatokból megállapítható, hogy ugyanazok a törvények voltak akkor is. A természeti törvények tehát függetlenek tértől és időtől, a téren és időn kívül léteznek. Pont a láthatatlan törvények jelentik az állandóságot az örök pusztulásban lévő mindenségben.

Az ész az „örökkévalóság szemszögéből” figyel. Az értelem törvényeinek, akár a természeti törvényeknek, változatlanoknak kell lenni.

Spinoza korának felfedezése a legáltalánosabb állandó, a gravitációs állandó meghatározása, a gravitációs és erőtörvények, melyek Newton nevéhez fű-

ződnek. Kifürkészhetetlen isteni szeszély helyett áthághatatlan, örök szabályok, melyek az értelem szemszögéből megfejthetőek.

Spinoza rendszere kristályszerű, világos, összefüggő épület. Bölcs mosoly, derűs hang jellemzi. Ha Test és Lélek, Isten és Természet egylényegű, akkor kicsiben ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a nagyban. Az ember belső világában ugyanolyan matematikai formulákkal meghatározható rend van, mint a csillagrendszerekben. A lélek és szellem jelenségei, akár a természeti törvények, kutathatóak. Az Etika III. részében az emberi érzéseket mint matematikai szabályokat vagy természeti jelenségeket definiálja.

Ez nagy lépés volt egy világos pszichológia felé. Spinoza embere számomra sokkal hihetőbb, mint Freudé. Spinoza rendszere mintha feloldana minket az eredendő bűn tudata alól:

Etika III. 2.
„…Az öröm: az ember átmenete kisebb tökéletességből nagyobb tökéletességbe.”

Etika III. 6.
„…A szeretet oly öröm, amelyet egy külső ok képzete kísér.”

Jó lenne ilyen megfejthető világban élni?

Test és Lélek egységét illetően inkább Descartes rendszerére szavaznék. Legyen a Lélek az Anyagtól külön szubsztancia. Így nem szűnhet meg a test pusztulásával. Még mindig sokkal érdekesebb elkárhozni, újjászületni vagy üdvözülni, mint csak egyszerűen beleolvadni a Nagy Örök Szükségszerűségbe.

Felhasznált irodalom

B. Spinoza: Etika
Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténe
Gondolat 81

Horváth Ödön

Haikuk

A nagy Tanító
ott van benned, csak nyisd ki
felé szívedet.

Nem könnyű hinni,
remélni még nehezebb,
hát még szeretni.

A szenvedésben
is van vigasz; megérted,
az Úr látogat.

A betegektől
sokat tanulhatunk és
a halottaktól.

A végtelen Csönd,
a nagy, titokzatos Csönd,
ha majd befogad.

Meg se kíséreld
a Leglényegesebbet
megmagyarázni.

A nehézségek,
bánat, kétség, csalódás
emberré formál.

Gondold csak végig;
mily sok idő veszett el
jótetted nélkül.

Tested templomát,
ha te is úgy akarod,
a Lélek lakja.

Az ősi tudás
lényege: Ő vagyok én,
és én vagyok Ő.

Soha ne feledd:
Isten vagy. Igen, Isten.
Igen, Isten vagy.

Mulandóságunk
és halhatatlanságunk
egy tőről fakad.

Szolgáló kezek
imádkozó ajkaknál
többet tehetnek.

Adakozó kéz
és könyörületes szív
vezet előbbre.

Ha imádkozol,
kérj békét, belső csendet,
hogy boldog lehess.

Kezdet és a vég,
csak testi formád sorsa,
nem a lelkedé.

Halálod napján
jó, ha valaki ott van
a közeledben.

Csak addig aggódsz,
ameddig úgy érzed, csak
a testedben élsz.

Sok-sok forma van,
de az a sokféleség
voltaképpen Egy.

Nem mindegy: mi lesz
a legutolsó szavad,
halálod napján?

találtam valamit, amiről eszembe jutottál a Bibliában:

"Ask and it will be given to you: seek and you will find...Which of you fathers, if your son asks for a fish, will give him a snake instead? Or if he asks for an egg, will give him a scorpion?If you then, though you are evil, know how to give good gifts to your children, how much more will your Father in heaven give the Holy Spirit to those who ask him?"
/Luke 11.9-13/

Végh Attila

Levél Szent Ferenchez

A szobából kilépve egy tágasabb szobába nyitsz,
és tovább. A legnagyobb ajtó mögött Isten áll,
vagy egy dobozoló ördög. De ott már mindegy.
Aki ellát odáig, úgyis megvakul, nem lát különbséget.
A legnagyobb küszöbön, van-nincs mesehatárán
álldogál, hív, dúdolgat a Példa.

Szövege lennél, követője vagy megoldása,
magad sem tudod. Kiúsztad világ homokjából a
tengert, de nem történt semmi, úsztad a
lebegő pillanatot, úsztad, úsztad késő dallamát.
Nem tudom, mi vitt, mit vittél magaddal, de hidd el,
a sivatagot járni sokkal nehezebb. Megélni, hogy a
süppedt határokon őrzi, nyugtatja magát a Példa.
Lenni nem követője, nem megoldása.
Rabsága, szabadulása, káosza, földre égett valósága,
fölébredni, hinni benne, nem hinni, elaludni,
fölébredni. Egy halott gyöngysora. Apró lépések
a bevehetetlen távon.

Tízezer kimért őrület, csillagtakarós nap.
Távolodsz. Felissza jártod a Példát, látomást látsz,
a világ partjain ki-kicsap egy kerub szárnya,
átégnek rajtad a fák, cseresznyevirág visz a télbe,
zokogás régi, fényes szobába, elzuhannak benned
temetők, szétjártad otthonod, mit is akartál,
szólongatod a megszült várakozást, sorba állnak
jöttödre a kerubok, földi látomásuk vagy,
sötét csillaguk, magánügyük, kiúsztak szemedből a
cölöpök, rések, ki a kőkerítések, kérdések csöndkapui,
igék, sarokvasak, és a mindenen túl, és túl a
mindenen túlon, és még tovább vakulsz.
Havazik. Hideg virágokat szelídít a halál.

Pallós Tamás

„Szent Ferenctől az új emberig”

Performansz az Ipoly mentén

Sajátos művészi kezdeményezés indult 1989-ben a váci „görög” templomban: az *Ekszpanzió* – Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó. Az évente megrendezett program elsődleges célja, hogy a különböző területeket – képzőművészet, irodalom, zene, színház – képviselő alkotók egy előre meghatározott téma szellemében eredeti, új műveket hozzanak létre. A találkozó résztvevői az indulás után tíz évvel kiléptek a város adta keretek közül, és az Ipoly mentén, Börzsöny vidéki célpontokat kitűzve – útnak indultak. Évről évre újabb helyszíneket választva járják be a környéket, hogy az utazás, a közös vándorlás, a pillanat hatására, a táj, a művésztársak vagy éppen egy-egy átelmélkedett szöveg ihletésére létrejöjjön *valami.*

A jelenlévők ilyenkor teremtő részeseivé válnak a találkozón történteknek. A művek születésénél nagy szerepe van a fantáziának, az egyéni leleménynek, az elvonatkoztatás képességének. Jóllehet a programok menetrendje pontosan megtervezett, de a pillanat szülte élménynek mindig jelentősége van. Mára e találkozó a kortárs modern művészet egyik legrangosabb seregszemléjévé vált hazánkban.

Németh Péter Mikola alkotó-rendező 2004-ben „Szent Ferenc hívására” építette fel a találkozó két napját (július 9–10.), amelynek útvonala Magyarnádoron, Terényen át Szandára, majd Szécsénybe vezetett. A szervező az egymást érő események közül kiemelte a szandai Máriácska-öltöztetést. Déska Jánosné a helyi „káponkában” az egyházi évhez kötődve öltözteti át időről időre a kicsiny Mária-szobrot az adott ünnepkörhöz illő ruhába. Ez a gesztus valójában egy ősi eredetű performanszként fogható fel. Szécsényben pedig a déli harang szavával egybecsengve szólaltatták meg Kígyós Sándor egyedi harangszobrait.

Különlegesek voltak a helyszínek is. *Isteni vízzel és tűzzel* címmel például rögtönzött kiállítás volt a terényi Arttéka Akolban és Istállógalériában, a szabadtéri színpadon, a homokbányában pedig zenés szomorújáték várta az érdeklődőket.

Németh Péter Mikola a találkozó elmélkedései kapcsán utalt arra, hogy Szent Ferenc alakja azt a Szent Pál-i értelemben vett új embert testesíti meg, aki rámutatott a szegénység értékőrző erejére.

Az alkotó-rendező elmondta, hogy hosszú távú terveik között szerepel, hogy régiós összefogással kezdeményezik az Ipolyon egykor átívelő hidak újjáépítését, amely törekvés szimbolikus jelentéssel is bír. Az Ekszpanzióhoz csatlakozó kortárs művészek ugyanis úgy gondolják, nem elég pusztán beszélni a közös Európáról: ténylegesen fel kell éleszteni a határon túliakkal a korábban meglévő, valóságos és mély emberi kapcsolatokat.

(Új Ember, 2004. 07. 25.)

Ladik Katalin

Sebek nagy csodája

Hódolat Assisi Szent Ferenc előtt

Ne essetek kétségbe, szaladjatok hamar a fehér létra
karjaiba – ezzel útnak bocsátotta a halakat.
Ezután választhattak az édes és sós vizek közt,
a létra sebeit megcsodálni a tengerekben és folyókban,
a fényben szűkölő ebek és a csillagok pikkelyei közt.

Akkor emlékeikből semmit meg nem tartva,
szárnyaikat a Fény szűkölködőinek juttatva,
megkezdték a szegénységet, mikor pőrére vetkőztek,
magukat a keresztre feszített Húr rezgésének ajánlották.

MIKOLA
VISSZAJÖTTÉSIT
2008

Pécsi Sándor

Függő keletkezés

Világ
köldökén
áthajóztál
Hal
voltál
Gyík
voltál
Madár
voltál
Ember
lettél
Fénykútban
zuhantál
Megnyúztalak
széttéptelek
fölfaltalak
Alvilágban
port
eszel
Nem
szórok
sírodra
kölest
Csikorgó
Életkerék
kín
születés
Rabló
légy
sivatagi
kóbor
Gyávaság
aszkétája
besúgó
Két
rúpiáért
mutogasd
sebeidet
Szfinx
talányát
nem
fejted
meg

Visszaszületsz
az
életbűzbe
mindig
ide
Agyagos
lejtőn
csúszol
Kapaszkodsz
minden
gyökérbe
Szenvedő
lények
csimpaszkodnak
beléd
Rúgd
taposd
a
nyomorult
parazitákat
Légy
szerencsés
kukában
talált
gyerek
Tojásból
levegőre
törj
Roppant
állkapcák
őröljenek
Vándorolj
belekben
Remete
szavait
elfelejtsd
Hal
leszel
Gyík
leszel
Emberembrió
leszel

EKSZPANZIÓ XVII.

„ISZLÁM”
Festival International et Marché de la poésie 2005. Június 14–19.
MAISON de la POÉSIE NAMUR & MORSÉ POETRY PARIS
Július 29–31 KÉKKŐ / MODRY’ KAMEN’ VÁRMÚZEUM és KÁPOLNA

(Tervezett tematika)

A 2005-ös esztendőben az *EKSZPANZIÓ XVII.* alkotói a belgiumi Maison de la Poésie Namur / Namuri Költészetek Háza igazgatója, Eric Brogniet költő felkérésére, a korábbi PLATÓN: *„A LAKOMA”*, „REMETE”, „TÁLTOS – SÁMÁN” „SZENT FERENC” tematikájú Gesamtkunstwerk / összművészeti találkozóik tapasztalataira, azok utóhatásaira alapozva, az „ISZLÁM” tematika hívó szavára keresik azokat a lehetséges válaszokat, amelyek a harmadik évezred békétlenséggel terhelt globalizálódó Európánk, meg nem értéstől visszhangos társadalmi kihívásaira adhatóak, az alábbi forgatókönyv összefüggésében.

IN ILLO TEMPORE
< A „TEREMTŐ KÉPZELET” TIZENKÉT STÁCIÓJA
a „világ kezdetekor”: a harmadik évezred hajnalán >

„A föld minden népe között
láthatatlan egyöntetűség van,
és ez, az ember minél ősibb időkbe
ereszkedik vissza, annál nagyobb.”
(Hamvas Béla)

AZ ALKOTÓ FOLYAMATBAN A KOZMOGÓNIAI CSELEKEDET MEGISMÉTLÉSÉVEL A VILÁGEGYETEM ÚJJÁSZÜLETÉSÉKOR AZ *IDŐ*, AMELYBEN ÉLÜNK, S KÉT LÉLEGZET KÖZÖTT A *„Lenni, vagy nem lenni!?”* ÁLLAPOTÁT „GYAKOROLJUK”, ÉS AMIBEN SÚLYOS MŰVÉSZI JELENLÉTTEL KÍVÁNUNK JELENVALÓVÁ VÁLNI, SZINTE ÉSZREVÉTLENÜL KIVETÍTŐDIK A *MITIKUS IDŐBE*.

MINDEN RITUÁLIS TEREMTŐ AKARATNAK, PERFORMANSZNAK, HAPPENINGNEK, AKCIÓNAK *In illo tempore* KELL MEGTÖRTÉNNIE AHHOZ, HOGY HITELES LEGYEN. Vagyis, úgy kell megvalósulnia, „mintha” a Mű-teremtés, az alkotás aktusa a világ kezdete idején történne, illetve úgy történnének meg azok a művészi játékok, cselekedetek, gesztusok, megnyilvánulások, amelyek a „VILÁG TEREMTÉSE SIONTÓL KEZDŐDÖTT” kereszténvi és a „KÁBA A VILÁG LEGMAGASABB PONTJA” iszlám hagyományainak gondolatkörét együttesen tematizálják. Így ekszpanziós előadásainkat abból a Hamvas Béla által megfogalmazott, látszólag ellentmondásos filozófiai és teológiai alapvetésből kívánjuk levezetni, miszerint *„A kereszténységnek nincs teremtéstanítása, nincsen kozmológiája és antropológiája, pszichológiája és társadalomtana. (…) A kereszténység*

nem kiépített hagyomány, mint az egyiptomi, az orfikus, a hindu vagy a kínai. Semmi egyéb, mint tanítás az alapállásról, (…) és az alapállás helyreállításáról”.

Az iszlám ugyanakkor nemcsak vallás, hanem hangsúlyozottan sajátos életszemlélet, világmagyarázat is egyben: „kiépített” hagyomány. *„A hagyomány pedig annak tudása, hogy az élet nem önálló és nem egyetlen, és a lét többi körétől nem független állapot. A hagyomány ontologikus, az időnek nem része, így nem is függ attól. A hagyomány tehát a világgal egészként számol, az elemei és szférái egységes rendbe kell hogy illeszkedjenek.”* Ezzel együtt ekszpanzióink szempontjából tudni való az is, *hogy minden rítusnak isteni mintája, archetípusa van.* Úgy kívánatos eljárnunk tehát minden korokban, így a harmadik évezred első évtizedeiben is, ahogy azt *az istenek tették a kezdetek kezdetekor*.

A tizenhetedik évébe érkező *Ekszpanziós Nemzetközi Kortársművészeti Társulás* alkotó művészei, költői, akcionistái előadásaikat, koncertjeiket, performansz-kiállításukat ezúttal Mircea Eliade *Az örök visszatérés mítosza,* valamint *Vallási hiedelmek és eszmék története,* továbbá Hamvas Béla *Scientia Sacra / Szent Tudás* című bölcseleti írására és Baudrillard iszlám, zsidó-keresztény, görög-keresztény kultúrára vonatkozó filozófiai elmélkedéseiben kifejtett felismeréseire alapozva kívánják létre menteni, megvalósítani. Többek között arra a művészettörténeti felismerésre építve, hogy ti. az iszlám magáévá teszi és fontosnak tartja mindazt, amit mi európaiak egyszerűen csak keletinek vélünk, és érezhetően fennkölt ünnepélyességgel hirdet meg olyan tanokat, melyeknek a mi klasszikus judeo-keresztény értékrendünk, ítéletünk nem igazán képes hitelt adni. *Ha van valami az iszlámban, amit mi európaiak ésszerűnek és elfogadhatónak érzékelünk, akkor azt az iszlám minden bizonnyal a görög tudományokból, vélhetően Arisztotelésztől, Platóntól és a még korábbi bölcselőktől vette át.* Ugyanakkor az iszlám értékeiből az európai Nyugat józerével alig kamatoztatott valamit civilizációjában. Talán Kelet- és Közép-Európa geográfiai helyzeténél fogva, történetiségében valamivel többet átvett és hasznosított kultúrájában mindabból, amit muzulmán értéknek nevezünk.

Ez a távolságtartás azonban nemcsak a klasszikus művészetekben, de a kortárs művészetekben is megmutatkozik. A kérdés tehát ma is az, hogy van-e emberi igényünk, ihletettségünk, lehetőségünk, módszerünk arra, hogy a közeledés, a megbékélés szándékával feltárva, megismerve egymás kultúrájának lélektani mélységeit, ezeknek az ezredéves távolságtartásoknak, korlátoknak művészi szándékkal, itt és most, jó és belátható mértéket és léptéket szabjunk. Erről a kísérletről szól valójában az Ekszpanzió XVII. *„Iszlám”* tematikája az alábbiak értelmében.

Első stáció: VÍZ és AGYAG >< VÍZ és KERESZT >
A FÉNY MISZTÉRIUMA >>> Installált szakrális tér megteremtése

Víz és agyag köti meg a lelket,
Ádámból kiszakított tested
Egy – sejtemlékezete, amely
Vízkeresztkor földi léted
Folyóján ha átlebegtet,
Az Óceánba visszatérve
Fénnyé változtat megint.
(Mycholcht: A fény misztériuma)

A készülő, kiállítandó képzőművészeti munkákat a 150 évig tartó középkori magyarországi török hódoltság ma is tetten érhető nyomai és hatásai, kézzelfoghatóan a **budai törökfürdők**, a **pécsi dzsámi**, az **egri minaret** kultúrtörténeti örökségei ihletik.

Tág, asszociálható alapot a *Biblia* evangéliumi gondolatainak és a *Korán* szent szövegeinek újraértelmezése adja. Közös motívumok: a Víz, a tisztálkodó, a mosakodó ember, a fürdés rítusa, ami nemcsak fizikai, hanem a *Korán* írása értelmében a lelkileg megtisztuló, a *Bibliában Vízkeresztkor* az időről időre újjászülető, testileg-lelkileg megújuló emberre vonatkozik.

A Víz mint a négy őselem egyike: a születés bölcsője, a keletkezés mátrixa.

Fény a vízben. Víz a fényben. A víz és fény találkozása. A fény misztikája.

A víz és fény mint optikai jelenség, a tükröződés, fényvisszaverődés. A párolgó vízből lett gőz és pára, vízlecsapódás teremtette művek sajátos forma- és színvilágát, jelentéstartalmát megvalósító képzőművészeti kísérletek.

A változó filozófiai térben és időben, így a soha meg nem álló, a vízben úszó, lebegő és szárnyaló ember folyamatos változását, formálódását és deformálódását modellező képzőművészeti kísérletek.

A háttérben lebegő, „úszó” figurák („térfigura” – 3D effektussal létrehozott fotóalapú transzformáció), a vízből felbukkanó/eltűnő, átsejlő alakok a keletkezés illetve az elmúlás pillanatát idézik.

A Biblia szövegszöveteinek, a Korán textusainak „lábjegyzetként” történő beépítése egy-egy vizuális kompozícióba. Így az írás, a vers mint képi kompozíciós elem, vizuális költészeti forma válik jelenvalóvá.

A munkák teljesen áttetsző fóliára kerülnek, melyeket kör alakban, mintha egy rotundában vagy épp egy dzsámiban lennénk, úgy helyeznek el az alkotók, ezzel egy virtuálisan szakrális teret teremtve meg, olyat, amelynek kialakításakor azt, hogy a mekkai *Kába-szentély*, az iszlám legszentebb helye, minden dísz, sőt ablak nélküli épület, mint rendezési alapelvet nem tévesztik szem elől. A fóliák által bezárt körbe vízzel teli edény kerül, amelyben a látogatók elvégezhetik majd „szertartásos” mosakodásukat.

(A képek által keletkeztetett tér külső oldalára elhelyezett gyermek, női, férfi lábbelik: egy-egy pár cipő, papucs a bent lévők személyes jelenlétére engednek következtetni.) Az alkotások mérete darabonként 200×100 cm-es: 5–25 db. Mű.

Elhelyezés:

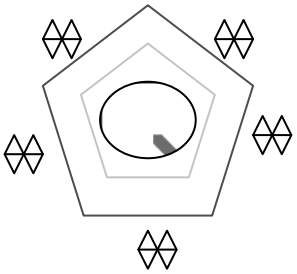

Ebben az installált szakrális térben valósulnak meg azok a szertartásokra, fürdőkben, templomokban, mecsetekben történő rítusokra alapozó performanszok, költői akciók, mozgás- és koncert-színházi előadások, melyek a megadott „iszlám” tematika hívó szavára születnek.

Felkért kiállítók: *Alain-Martin Richard, Baksai József, Bohár András, Borgó György Csaba, Bone Rudolf, Dan Perjovschi, Deli Ágnes, Dan Perjovschi, Bánföldi Zoltán, Csorba Simon, Csillag Nagy Balázs, Jean-Claude Saint Hilaire, Gaál József, Filep Sándor > Győrffy Sándor, Jozef Cseres > Haász Ágnes > Katinas Dzuigas, Linas Liandbergis > Kettős Tamás > Mocsári Mária> Mihai Olos > Németh Zoltán Pál > Olescher Tamás > Somogyi Kata > Szécsi András > Szombathy Bálint > Wámos Mykwla.*

Rendezi: *Haász Ágnes* elektrográfus > > > ***Köpöczi Rózsa*** művészettörténész

Második stáció: BÁLVÁNY >< *Kovács István* papírszobrainak performansz-kiállítása

„A mekkai Kába-szentély körül, ahol korábban az ünnepségeket, törzsi gyűléseket tartották, több kőbálvány is volt: ezeket az alig megmunkált emberalakokat a legenda szerint a próféta egy szép napon, csodás napon lerombolta anélkül, hogy tevéjéről leszállott volna, pusztán azáltal, hogy botjával rájuk mutatott.”

A BÁLVÁNY LÁBNYOMA >< ***Szécsi András*** *elmélkedése*

„…nem az alkotás határozza meg értékét és helyét a művészetben, sokkal inkább a környezet, amelyben exponálódik, és annak a pozíciója, aktivitása, kapcsolatvilága, aki létrehozta.” (…)

„A régi tabukat leromboltuk, újak még nem születtek. Pedig a tabuk nagyon fontosak, pont ezek voltak a fogódzó pontok, melyek a hovatartozás hallatlan biztonságát adták. Archaikus megfogalmazásban: hogy hol van a helyünk a világfán.”

Harmadik stáció: VÁGYAK 2005-ben
Ibn’ Arabí: *A vágyak értelmezése*

A lángoló misztikus, az utolsó legnagyobb andalúziai gondolkodók egyike, akiben a szúfík a „Legnagyobb Sejket” tisztelik: Ibn’ Arabí szerelemtől ihletett verseit saját kora egyszerűen túl erotikusnak tartotta, holott európai szemmel olvasva, ez a szerelmi líra Dante és Beatrice kapcsolatát idézi. Vessük hát össze a kétféle lírát játékosan.

„Ibn’ Arabí beismeri, hogy a misztikus állapotokat kizárólag tapasztalat útján lehet megismerni; az emberi ész ezt nem tudja meghatározni, és levezetés útján sem juthat el hozzá. Ezért van szükség az ezoterizmusra*: Ennek a fajta szellemi ismeretnek fenségessége miatt az emberek többsége elől rejtve kell maradnia.*

Mélységeit ugyanis nehéz elérni, s a veszélyek nagyok.

Ibn’ Arabí metafizikájának és misztikájának alapvető fogalma a Lét Egysége*, pontosabban a Lét és egyszersmind az Észlelés Egysége.”*

Más szóval, az Istenség őseredeti létmódja a totális, elkülönületlen valóság. (…)

Az **Opál Színház** az Ekszpanziók rendszeres résztvevőjeként, olyan multimediális mozgásszínház, amely az alternatív teátrum, a performansz és a body art olyan területeit kutatja, ahol megmutatkozik az alterego, a másságot szomjazó emberi Én. Ez a számtalan lehetőséget felvető és megengedő terület a kiszámíthatatlan Jövő tartománya, „melyen nem uralkodik az Idő és a Tér” (Duchamp).

A társulat olyan különleges színházi nyelv kialakítására törekszik, ahol az évszázados tradícióra visszatekintő harcművészetek, vallási és profán szertartások koncentrációs, meditációs és művészi technikái felhasználhatók az ún. fizikai színházhoz. „Élő” előadásaikban kiemelten az emberi test plasztikai lehetőségeire, fizikai teherbírására, gesztusnyelvi eszközeire koncentrálnak: a világba vetett lét szakrális és/vagy banális lehetőségeit ábrázolják.

Játszanak: *Brenner Zoltán, Csapó Melinda, Gasner János, Ruff Judy, Triceps és a közönség*. Rendezi: ***Lantos László***

Negyedik stáció: SZÁMÁ >< „MEGTÉRÉS” > SPIRITUÁLIS VERSKONCERT

„Attól a pillanattól kezdve, hogy a létezés világába érkeztél, egy létra van elibéd téve, hogy lehetővé tegye számodra a menekülést. Az ember eleinte ásvány volt, aztán növény, végül állat. Azután elkészítetted az embert tudással, ésszel, hittel felruházva. Végül az ember angyallá lesz és az égben fog honolni. Ez azonban még nem az utolsó állomás.”

„Haladj túl az angyalléten is,
lépj ebbe
az Óceánba itt,
— az isteni Egységbe —
hogy vízcsepped tengerré váljon”
(Misztikus ódák II. részlet)

A SZÁMÁ spirituális hangverseny, amit Rúmí honosít meg, s amiről fia, Szultán Walad a következőket írja: *„Egy percre sem hagyta abba a zenehallgatást és a táncot; se éjjel, se nappal nem pihent. Tudós volt: költő lett. Azelőtt aszkéta volt: a szerelemtől mámorosodott meg, nem a szőlő borától: a megvilágosodott lélek csak a „Fény borát issza”.*

Az iszlám egyik megtért, jogászból és teológusból lett költője szellemét idézzük meg verskoncertünkön. Rúmí misztikus ódakötete ihletére született versekre és szövegekre alapozva kíséreljük meg kibontani művészi intuícióinkat a megtérésről, ahogy Ő a szerelem és a gyász gyönyörű dalaiban tette, amelyek mestere nevét viselik – *Déván-e Samsz-e Tabvízé* – tanítványa emlékére.

Közreműködnek: ***Szabados György*** (zongora)> ***Berger Hannah*** (ének),
Filep Sándor (gitár) > ***Szabó Sándor*** (akusztikus gitár) > ***Major Balázs*** (dob, ütőhangszerek) > ***Nikolai Ivanov*** (ének, tambura)> ***Németh Zsófia Nóra*** (vers) > ***Németh Péter Mykola*** (vers)

Ötödik stáció: „VERSSZOBA” >< KERESZTÉNY és ISZLÁM MISZTIKA
***Kemenczky Judit* & Michala dervis** költői elmélkedése

Ibn Hazm: *A Galamb nyakörve* >< **Aquitániai Vilmos: *„Vidám Tudomány”***

A córdobai *Ibn Hazm* jogász, költő, a *Kinyilatkoztatott Könyvek, az isteni Egység (tawhíd)* vallás- és filozófiai rendszerének megalkotója és Aquitániai Vilmos, az első trubadúr szerelmi lírájának összevetése „dalba” írva.

Hatodik stáció: S. FRANCESCO D’ ASSISI A MUSZLIMOKNÁL
Kovács István performansza

Szent Ferenc 1219 táján tizenegy testvérével a Szentföldre hajózik, elszántan arra, hogy a Szultán előtt prédikál. Látogatást tesz a muszlimok táborában is, ahol barátságosan fogadják. Kevéssel ezután hírt kap arról, hogy két általa kinevezett káplán megváltoztatta a *Regulát* és kiváltságokat kapott a pápától, s ekkor tüstént visszatér Itáliába. Megtudja, hogy egyes minorita testvéreket Franciaországban, Németországban és Magyarországon eretnekséggel vádolnak; emiatt dönt úgy, hogy elfogadja a pápa hivatalos támogatását. Ettől a pillanattól kezdve a szerzetesek szabad közössége szabályos renddé válik, kánonjogi fennhatóság alatt. 1223-ban III. Honorius új *Regulát* hagy helyben, Ferenc pedig lemond a rend irányításáról. A következő évben visszavonul Veronába. Ebben a remeteségben kapja meg a stigmákat. Nagybetegen, majdnem vakon, mégis sikerül megírnia a *Naphimnusz*t, a testvérekhez szóló *Intelmek*et és *Testamentum*át.

Kovács István Assisi Szent Ferenc a Szultánnal és muszlimokkal való találkozása historikus, majd azt követően body artos stigmatizációjának tényét alapul véve mutatja be performanszát.

Hetedik stáció: ANGYAL <> ***Ladik Katalin*** performansza
TÍZ ANGYALI ÉRTELEM / *ANGELI INTELLECTUALES*

„A létezés a Teremtés eredménye, vagyis az önmagát elgondoló isteni gondolaté. Az a tudás pedig, amivel az isteni Lény örökkön rendelkezik önnönmagáról, nem más, mint az Első Emanáció, első Noúsz, vagy Első Értelem.

A Lét többszörös volta egy sor egymást követő Emanáció által ebből az Első Értelemből ered. A Második Értelemből származik az első Ég mozgató Lelke; a Harmadik Értelemből ennek az Égnek Éterteste – és így tovább…

Eredményük: a Tíz „Angyali” Értelem (Angeli intellectuales) és az Égi Lelkek (Angeli caelestaes), akiknek semmiféle érzékelési képességük nincs, viszont tiszta állapotú Képzelettel rendelkeznek.”

(al Frábi & Avicenna)

A performansz leírása:

A fehér ruhába öltözött költő-performer hatalmas nejlonfóliába tekerve rejtőzködik az opálosan megvilágított szentélyben. A fóliaburkot a mennyezetről lelógó csepp formájú gézanyag fogja össze. Az aktor hosszas vajúdás nyomán a születésre emlékeztető pillanatban kibontja magát a fóliából, majd vulvát formál a gézfüggönyből és átbújik rajta. Végül, mint köldökzsinórt, ollóval elvágja a tartókötelet és a szájához illeszti a hosszú gézfonatot. Ekkor a színpadi tér misztikus fénye elsötétül, halkan megszólal Orff Carmina Buranája, majd az egyre hangosabb zenére felerősödik a fény is, s a fényáradatban az angyali lénnyé lett performer a zene ritmusára két hatalmas papírszárnyával repdeső mozdulatokat végez.

A hangmontázsban *Ladik Katalin* verbális és fónikus költői textusai, a *Siratóének* és a *Carmina Burana* részletei szólalnak meg.

Nyolcadik stáció: *„BÜLBÜL”*

„A Korán előtti arab költemények, amelyeket a törzsi ünnepségeken szavaltak, jóformán másról sem beszéltek, mint sátorról, lovakról, szeretőkről.” Később alapjaiban változott meg ez az egyhangúság, egyszólamúság. Amikor Mohamed a Koránt prédikálta Arábiában, abban az időben az egyetlen élő és sokszínű művészet a költészet volt. Ő maga alig tesz említést másféle művészetekről, ez is jelzi a líra kivételes lélektani helyzetét, azt a különös helyzetet, amelyet a magyar irodalom klasszikusai által ma is jól érzékelhetünk.

„Miért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért,
Odaillőt egy huri nyakra!”
(Arany János: Szondi két apródja)

„…Isten tárgyként képes észlelni önmagát. Következésképpen a teremtő képzelet az összekötő kapocs a Valós, mint a megismerés alanya, és a Valós mint annak tárgya, a Teremtő és a teremtmény között.

A Teremtő Képzelettől létrehívott tárgyakat az isteni Alany fölismeri.”

A magyar nyelvbe a török, az oszmán-török és bolgár-török nyelvekből érkező hangutánzó és jövevényszavaink, miként a *„Bülbül”*, a *„Tebe”*, a *„Búza”*, a *„Teberru”*, a *„Janicsár” stb.* ma is felismerhetők, s megverselhetők *verbális, fónikus és vizuális költészeti formákban* egyaránt. Erre tesznek játékos kísérletet az „Iszlám” tematika alapján az *Ekszpanzióra* meghívott költők:

András Sándor, Dukay Nagy Ádám, Balogh Robert, Barna T. Attila, Ladik Katalin, Háy János, Horváth Ödön, Jász Attila, Károly György, Kelényi Béla, Kemény István, Krausz Tivadar, Kukorelly Endre, Kurdy Fehér János, Lipcsey Emőke, L. Simon László, Mészáros Ottó, Mycholoht, Monori Margit, Nagy Pál, Nyilas Attila, Papp Tibor, Petőcz András, Pécsi Sándor, Prágai Tamás, Szkárosi Endre, Végh Attila, Vitéz György.

Kilencedik stáció: KERENGŐ
A Szárnyak Színháza és az Arasinda Török Népzenei Együttes koncert-színháza

A táncnak egyszerre van kozmikus és teológiai jellege. A Dervis-színészek fehérbe (*mint a szemfedő*) öltöznek, fekete köpenyt vesznek rá (*a sír jelképe*) és magas posztósüveget viselnek (*ez a sírkő képe*).

A Sejk-színész alakítja a médiumot, a közvetítőt az *Ég és Föld* között. A zenészek nádfuvolán (*Náj*) játszanak, dobokat és cintányérokat ütnek. A belső tér, az installált *Budai török fürdő*, ahol a Dervis-színészek keringenek, a Világmindenséget jelképezi: *„A Napot és az Önmaguk körül keringő Bolygókat”*.

Az időről időre megszólaló trombiták az utolsó ítéletre emlékeztetnek!

A táncosok karéja két félkörre oszlik, az egyik a leszállás ívét, vagyis a *Lelkek agyagba húzódását*, a másik pedig a *Lelkek Isten felé emelkedésének ívét jeleníti meg*.

Amikor a ritmus már nagyon felgyorsult, a *Sejk* is belép a táncba és a kör közepén, a tér szívében pörög, mert ő a *Napot* képviseli.

A *Kerengő* a jelenlévők, a közönség bevonásával szinte az önkívületi állapotig tart, hiszen meg kell hogy teremtődjön rituálisan, mint újjászületéskor vagy beavatásnál, a *Szakrális Térben* a *Szakrális Idő*.

Szárnyak Színháza: A tizenkét tagú társulat ***Csetneki Gábor*** és ***Deák Varga Rita*** művészeti vezetésével kísérleti mozgásszínházat működtet. A franciaországi auvergene-i, az ambert-i és aurillac-i utcaszínházi fesztiválok és többek között a magyarországi fesztiválok mellett az *Ekszpanziók* többszöri résztvevői ők. Számukra a test, a gesztus, a rítus, a képiség, az improvizáció, a nem verbális közlési formák kutatása, majd előadássá formálása jelenti a színházi nyelv alapját és lényegét. Szakmai hitvallásuk a no-színház krédója: *a színész feladata, hogy szívét az igazság kihordására és létszintjére emelje. A szűkebb és tágabb világunkban bekövetkezett változások e törekvést messzemenően igazolják, sőt, meggyőződésük szerint meg is követelik.*

A legismertebb, *Ekszpanzión* is bemutatott mozgásszínházi rendezéseik: *Aisa, Sivatagi vándor, Tangó, Kilenc, Lili, A nő szerepében, tűzperformance* stb.

Zene: **ARASINDA** Turkish Folk Music Group

Gerber Hannah *(ének)*, ***Gyulai Csaba*** *(hegedű)*, ***Juhász Endre*** *(oboa)*, ***Kovács Zoltán*** *(basszgitár)*, ***Nyitrai Péter*** *(zurna, kaval, oud)*, ***Sütő Márton*** *(gitár)*, ***Szegedi Csaba*** *(bendir, riq, bendír)*

Tizedik stáció: >>> „ET INCARNATUS EST"

Legyen meg a Te akaratod
a kilakoltatott lélekben.

Legyen meg a Te akaratod
A kilakoltatott fejekben is.
Azonképpen házkutatást tartass,
Úgymond önkéntes revíziót,
hogy visszasejtesedjen;
hogy visszasejtesíthesd
mi benned mennyei –

azonképpen itt a földön is,
életre „tévedt" egyszeriséged.

(Villa Mikula: Parancsolat)

Avicenna: ***Beavatási Mese*** *(regényrészlet, amelyben Hajj és Abszál el akarja mondani az embereknek, az Első szigetre visszatérve, az isteni igazságot.)*

Averroes: A Cáfolat cáfolata / Taháfut al-Taháfut / Destructio Destructionis Averroes filozófiájában *Arisztotelész* kozmológiáját kívánta visszaállítani, ezért elvetette *Avicenna* angyaltanát, az *Animae coelstes* tanítását, s ezért a *Teremtő Képzelet* látta képek világát is.

Cáfolat a cáfolat cáfolatára > > > ***Pilinszky János:*** A „TEREMTŐ KÉPZELET" SORSA KORUNKBAN – Poigny-ban elhangzott francia nyelvű előadásának rekonstruálása:

Bűnbeesésünk óta, *„a művészet a képzelet morálja, hozzájárulása, verítékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására".*

„Et incarnatus est – azóta minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne." (…)

„Sokan írnak misztika és művészet rokonságáról. Valójában a kettő úgy egy, hogy tökéletesen ellentéte egymásnak." (…)

„Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet, érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal – »a szabadság az emberiség abszolút nulla foka!« –, *szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta." (…)*

„Közelebbről: ha egyszer minden művészet valóban vallásos gyökerű, vallásos művészet igazában nem is létezik, s legfőképp vallásos irodalom nem, a szent szövegek közelségében.” (…)

„Egy szép napon arra ébredünk, hogy az, ami a színpadon történik: sehol sincs jelen. Mintha a történésből eltűnt volna az állítmány.” (…)

„Jelen akartunk lenni minden áron, s legfőképp épp jelenlétünket semmisítettük meg.” (…)

„Amit tudok, egyedül annyi, hogy Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét, s a szituáció kegyelméből az ember ismét engedelmessé válik.” (…)

„Az isteni kontextusban: legtöbbször más, aki az értéket megéli, s megint más, aki esetleg megírja. Mit számít? Isten az, s egyedül ő az, aki ír: a történések szövetére vagy papírra.” (…)

(Pilinszky János)

Elmélkedésre felkért költők, esszéisták, filozófusok: *András Sándor, Bohár András, Deák László, Fodor Miklós, Horváth Ödön, Háy János, Jász Attila, Károly György, L. Simon László, Miklóssy Endre, Mycholoht, Nagy Pál, Nyilas Attila, Papp Tibor, Petőcz András, Pécsi Sándor, Prágai Tamás, Szabados György, Szathmári Botond, Szkárosi Endre, Végh Attila, Vitéz György.*

Közreműködik: az *ARASINDA Török Népzenei Együttes > Gerber Hannah (ének)*, *Gyulai Csaba (hegedű), Juhász Endre (oboa), Kovács Zoltán (basszgitár), Nyitrai Péter (zurna, kaval, oud), Sütő Márton (gitár), Szegedi Csaba (bendir, riq, bendír)*

Tizenegyedik stáció: VÍZKERESZT >< *„ A JÖVŐ EMLÉKE ”* >
„A fehér fehérre fest minden gondolatot”

Csorba Simon képzőművész-performer lehetséges válasza *Hantai Simon* párizsban1957-ben festett, Budapesten a Műcsarnok idei *„Fény és árnyék – 400 év francia festészete”* című kiállításán a 20. századi modernek között látható fehér *crux gematája* / dicsőséges keresztje kompozíciójára.

POST MORTEM

Gipszbe ágyazottan a fej.
Fehér negatívan a lüktetés.
(Michala)

HALOTTI MASZK(OK) > A KIVÁLASZTOTTAK KÖZVETLEN KAPCSOLATA A TÚLVILÁGGAL >< ***Herendi Péter*** kiállítás-performansza

Tizenkettedik stáció: TEORETIKUS ELŐADÁSOK a látottak és hallottak hatására az iszlám és keresztény kultúra érintkezési pontjairól, közös nevezőiről:

Bohár András: AZ ISZLÁM és a KERESZTÉNYSÉG
Teológiai és filozófiai keresztmetszet képelemzésekkel,
az *„Iszlám”* tematikára született művek alapján

Végh Attila: Baudrillard gondolatai alapján
A ZSIDÓ-KERESZTÉNY és az ISZLÁM KULTÚRÁRÓL

Németh Péter Mikola: „A MEGVILÁGOSODÁS BÖLCSESSÉGE”
Szuhrawardí kozmológiája >< Angyaltana >< *Malakú*t > Égi és Emberi Lelkek világáról > Mundus imaginalis > a Képzeletbeli világról > a Köztes világról és a Tevékeny Képzeletről stb.

Szathmári Botond: TABULA SMARAGDÍNA / TEREMTÉS TITKOS KÖNYVE > Keleti teozófia > A fény misztériuma >

Utóirat: Ihletettségünk mámorában ne tévesszük szem elől, hogy *a Távol-Kelet bölcseleti és vallási rendszerei közelebb állnak a mi európai észjárásunkhoz az iszlám gondolatvilágánál. Egy iszlám sejk vagy hittérítő dervis könnyebben megnyer a maga vallásának egy keresztényt és keresztyént, mint egy keresztény pap, misszionárius, vagy keresztyén prédikátor egy muzulmánt az ő egyistenhitének.*

Németh Péter Mikola
alkotó – rendező

Forgács Miklós

Énrombolás, angyalmivolt

„Egy kézben Koránnal, másban pohárral, / hol hívővel tartok, hol a pogánnyal.” (Omar Khajjám). Az Arttéka egyesület fönntartotta Istállógalériába szintén kacskaringós, meglepetéseket és improvizációt sem nélkülöző úton jutottak el az idei évfolyam résztvevői. Egy éve a belgiumi Eric Brogniet kérte föl Németh Péter Mikolát, a találkozó rendezőjét és alkotótársait, hogy a XVII. Ekszpanzió témája az Iszlám legyen. Németh Péter Mikola a kékkői Báb- és Játék Múzeumot kereste meg, hogy a Balassák ódon várának falai között a kortárs művészet eszközeivel vonhassanak párhuzamot a kereszténység és az iszlám között, s fogalmazhassák meg a különböző misztikus tanításokból, életfilozófiákból következő tanulságokat. A megállapodást a június végére tervezett eseménysorozat előtt két nappal mondta fel a múzeum igazgatónője, Helena Ferencová. Az igazgatónő arra hivatkozott a döntés okaira vonatkozó kérdésekre válaszolva, hogy az Ekszpanzió rendezői az utolsó pillanatig nem kötöttek szerződést a szállást, étkezést, szállítást biztosító felekkel, minden megegyezés csak szóban történt, s nem volt tisztázott az sem, hogy kiknek mely művei kerülnek a múzeum falai közé, illetve hogy milyen akciókra kerül sor. Németh Péter Mikola elmondta, nagyon megnehezítette a szervezők helyzetét Helena Ferencová döntése, de végül is sikerült Terénybe áttenni a találkozót. A műsor tizenkét stációt ígért, s bár az egyes stációk időnként amorfak és egymásba átfolyók voltak, sikerült megvalósítani az eredeti célkitűzést: „együtt lenni, együtt gondolkodni”. A költő és főrendező jó szívvel vállalható témának tartja az Iszlámot, még akkor is, ha a jelenlegi világpolitikai helyzet új összefüggésekbe ágyazta a témát. A rendezvény alaphangját Herendi Péter *Maszkok* című fotósorozata adta meg. A nagyméretű fekete-fehér képeken a fotóművész a saját arcáról készült maszkot torzította szinte embertelenné. „Az antropológiai állandók destruálása ez a sorozat, ilyen torzak vagyunk” – jegyezte meg Bohár András filozófus. A Juhakolban Haász Ágnes elektrográfiái

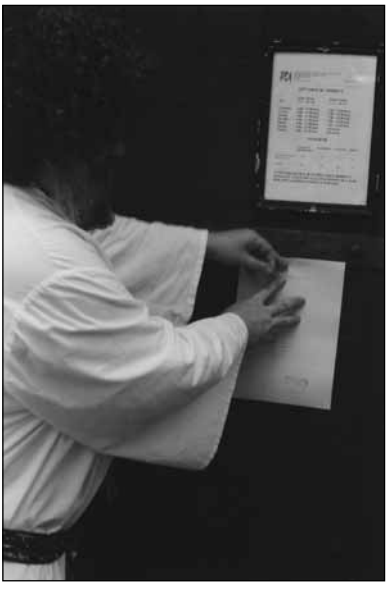

keverték össze érzékenyen és tudatosan a profánt a szenttel. A fehér fóliára nyomtatott emberalakok a fények játékos villódzásának engedelmeskedve hol eltűnnek, hol pedig felderengenek. Átlépni a normák, a megszokott formák határait – sugallta az Ekszpanzió mindegyik eseménye. Nikolay Ivanov, a fenomenális szófiai multiinstrumentalista számára valóban nem léteznek határok, hiszen bolgár, arab, török, indiai zenét, a dzsessz és a kortárs komolyzene stílusait minden kompozíciójában és improvizációjában hallatlan könnyedséggel és ihletettséggel ötvözte. *Szufi mesék* című, Major Balázzsal, a kitűnő ütőssel előadott zenei performanszának Allah kilencvenkilenc neve volt a kiindulópontja. Petőcz András a „Sivatagi nő” titokzatos alakját és a „Mészárszék program” elgépiesült résztvevőit idézte meg, Horváth Ödön panteista versekbe öntötte harmóniára áhítozását, Pécsi Sándor pedig etno-verseiben a hagyomány és a társadalmi rend összecsapását, illetve a devianciát mint különleges képességeket mutatta meg. Dénes Imre gesztusperformansza Szindbád hét hajóútját sűríti bele a papírhajó-hajtogatás minimalista kalandjába. Ladik Katalin *Angyal* című multimediális performansza is a létezés különböző módozatait járta körül: a kozmikus közegtől a testbe érkezés pillanatán át egészen a lelki térbe való visszatalálásig követhettük nyomon az „igaz alak” megkeresésének stációit. Omar Khajjám szufi költeményei pedig rámutattak: az e világi örömök és az Isten felé tartó aszkézis nem zárják ki egymást. A fesztivál résztvevői Kékkőre is ellátogattak. A Balassi-emléktábla megkoszorúzása után Kovács István természet-performer változott át valami különös állattá, aki madárszerű mozdulatokkal járta be a vár előtti sövénylabirintust. Szécsi András, Szathmári Botond és Bohár András már újból a Juhakolban beszéltek a tabuk szükségességéről, az én kioltásáról, a kinyilatkoztatásról, a megvilágosodáshoz vezető különböző technikákról és sok minden másról. Binder Károly zongorára írt szerzeménye Szent Ferenc személyén keresztül az Iszlámmal való találkozást – vagy éppen annak elmaradását – jelenítette meg. Binder szélsőséges hangulati elemeket variáló, zaklatott, vad, a destrukcióval kokettáló zeneműve időnként megérkezik a pillanatnyi megnyugvás lebegő állapotához, hogy aztán mégis tovább vergődjön, tovább kételkedjen; a záró motívum pedig befejezetlenül marad – kérdésbe torkollik a vérmes keresés. A XVII. Ekszpanzió a Számával – vagyis a megtéréssel –, pontosabban annak lehetőségével zárult. Tűznézés közben a tibeti OM energiáival és a kereszténység kulcsszavaival, valamint Nikolay Ivanov tamburamuzsikájával megsegítve juthatott el a társaság a csöndig.

Géczi János

Allah rózsái

A szúfik sokjelentésű rózsája

A rózsa a perzsa szúfi költők által beépült a szúfik szimbolista világképét kifejező, egyszerre metaforikus és konkrét írásmódjába – így rendkívül sokféle, mégis árnyalt tartalom kifejezésére vált alkalmassá. A rózsa alapvető dualitása, amelyet a szúfik fölhasználnak, azzal magyarázható, hogy a földi élet terméke, de káprázatos szépsége isteni mintát idéz: azaz kétarcúsága által egyszerre tud földi és paradicsomi dolgokat jelezni. Ezen elsődleges kettősséghez társulnak még a botanikai alapokon (vagy legalábbis természetmegfigyelésen) nyugvó, valamint szimbolikus tartalmú másodlagos kettősségek. A fizikai hasonlatosságra épülő másodlagos dualitásra példa a máshonnan is ismert ellentét, a tüske-tüskétlenség, a harmat-könny rögzült kapcsolata, de még inkább szimbolikus kapocs áll fenn a mulandóság-halhatatlanság, a szépség-halhatatlanság kifejezései között.

A világias iszlámon belül létrejövő szúfizmus a görög-újplatonikus és/vagy indiai eszméket felhasználva, önálló misztikus rendszert dolgozott ki: aszkézissel igyekeztek a világi javakról lemondani és elragadtatott, önkívületi avagy magasabb tudatállapotban eljutni az Istennel való egyesüléshez. A szúfik szerint egyébként minden helyes úton járó vallás azonos egymással. A személytelen, száraz és jogszerű vallásosság ellenében kialakult szúfi eszmék a 9. századtól jelennek meg a költői művekben, s hiába ellenezte az ortodox szemlélet azt az igényt, hogy az érzéki-profán és a misztikus-vallási értelmezés együttesen jelenjék meg, mással nem tudta azt helyettesíteni.

A szúfi filozófiájában (s az aszerint alakuló irodalmuk bármelyik műfajában) összekapcsolódik a rózsa arab neve, a vard/vardah a vird-del (amelynek a többes száma: avrád), azaz azon időtartammal, amelyet a hívő az imádkozással tölt. E két fogalom magyarázata egymást átfedi, s érthető, ha mind a rituálé, mind az irodalmi művek élnek is ennek a lehetőségnek a fölhasználásával.

Az iszlámban elterjedt imagyűjtemények, az avrádok hasonlatosak a kereszténység rózsafüzéreihez – az angol rosary eredetileg rose-garden volt, s abból származott később a rose-garland. A dervisrendeknek saját imája, imagyűjteménye, s annak a származását kifejező saját virágmintája, virága (illetve ahhoz kapcsolódó szimbolikája) is van. A reális és metafizikai azonosságok felismerésére, kifejezésére vagy akár megvalósítására így válik alkalmassá sokszor maga a rózsa szemlélése, megszagolása vagy hivatkozása.

Samuel Marinus Zwemer és Margaret Clarke Zwemer *The Rose and Islam* című tanulmányában bemutat egy olyan verset, amelyben a költő szúfi hőse Allahot virágzó rózsabokorban láttatja, épp olyannak, miként Mózes látta Istent az égő csipkebokorban.

Abd-al-Qádir, a kádárita rend megalapítója a főszereplője annak az incidensnek, amelynek a Bagdadi Rózsa címet köszönheti:

„Úgy mesélik, Bagdad oly nagyon tömve volt misztikus tanítókkal, hogy mire Abd-al-Qádir megérkezett a városba, a tanítók elhatározták, hogy egy üzenetet küldenek neki. Így tehát eljuttattak hozzá a város határába egy csordultig telt vizesedényt, melynek értelme világosan kitűnt: »Bagdad csészéje színültig telt!« Bár tél volt, Abd-al-Qádir egy virágzó rózsát vett elő, melyet a víz tetejére helyezett, kifejezendő, hogy különleges erő birtokában van, és azt is, hogy a városban van a helye. Amint visszavitték a jelet a misztikusok gyülekezetének, azok így kiáltottak fel: »Abd-al-Qádir a mi rózsánk!«, és rögvest megnyitották előtte a város kapuit.”

A Bagdadi Rózsának tekintett Abd-al-Qádir (?–1166) két bejegyzése egyszerre utal a rózsa növény meditációs jelképiségére és a rózsa többféle jelképlehetőségének együttes megjeleníthetőségére. „A rózsát (vard) minden dervis egy rárímelő wird (koncentrációs, imádkozási gyakorlatok) szónak az emblémájaként és szimbólumaként ismeri.”

Az egyszerre emblémaként és szimbólumként használt rózsa számos jelentése között vélhetőleg a legfontosabb az, hogy rávall az igazakra – így tehát a rózsa az igazság jegye, az igazság megmutatója –, amely, mint egyéb szúfi szövegekben megmutatkozik, fokozhatatlan szépségű is:

„Egy nap a giláni Abd-al-Qádir házának bejáratánál egy edényben virágot láthatott a belépő. Mellette egy mondat: Szagold meg, és találd ki, mi ez.

Minden látogató kapott egy írószerszámot, és – ha akarta – leírhatta a találós kérdésre adott válaszát.

A nap végeztével Abd-al-Qádir egyik tanítványának átnyújtotta a válaszokat tartalmazó dobozt, majd így szólt:

– Mindenki, aki azt felelte: »egy rózsa«, itt maradhat, ha szeretné, hogy a tanítások segítségével előrehaladjon. A többiek, akik vagy nem írtak semmit, vagy ettől eltérő választ adtak, távozzanak el.

Valaki megkérdezte:

– Felületes módszerekhez kell-e folyamodni annak eldöntésekor, hogy valaki alkalmas-e tanítvánnyá lenni?

A nagy tanító felelt:

– Én ismerem a válaszokat, de szeretném szemléletessé tenni mindenki számára, hogy a felszínes megnyilvánulások a belső karaktert jelölik. – Ezek után átadott egy listát a társaságnak, ezen a belépők névsora állt, azoké, akik azt válaszolták: »egy rózsa« – bár ő nem látta előzőleg a válaszokat.”

A szúfizmusban a rózsa az Allahhal való egyesülést éppúgy mutatta, miként az életet; s a rózsa szépsége az élet teljességét, az elérendő tökéletességet és a harmóniát kínálta. S az iszlám harciasabbá és szigorúbbá válása sem szüntette meg a szúfizmus terjedését. A rózsa szimbolikájának az iszlámba való beépülése éppen a szúfizmus továbbélését bizonyítja – s mellékesen, ezzel az iszlám az indiai tanok közvetítője is Európa felé – akár misztikus eszméin keresztül, akár közvetlenül: mint például az indiai rózsafüzér iszlámon belüli elterjesztésével és a keresztény nyugatra juttatásával.

Keleti hatást sejtet a rózsa másik keletkezéstörténete, amelyben a virág nem Mohamed izzadságcsöppjéből keletkezik (miként azt az arab és az oszmán szerzők állítják), de szintén isteni cselekedet eredményeként valósul meg. Perzsa költők szerint a rózsa a virágok királynőjére, az éjszaka alvó lótuszra

panaszkodik Allahnál. Ezért Allah megteremtette a fehér rózsát, az új királynőt, hogy védelmet biztosítson számára, tüskéket is adott neki. Ezek a sebet ejteni képes tüskék okozzák annak a fülemülének a halálát, aki szerelmes lesz a vakítóan tiszta virágba. A bokorhoz elragadtatottan repülő madarat a növényi fegyver agyonszúrja, s a madár vérétől a rózsa vörössé változik.

Muszlih-ad-Dín Szádi, a sirázi vándorló költő *Gulistan* (*Rózsakert*) művét is a szúfi miszticizmus hatja át. A klasszikus perzsa mű erkölcsi témájú aforizmák gyűjteménye, szúfi, ámbár áttekinthető és végletekig lecsiszolt írások tárháza. Ugyancsak a rózsa a központi szimbóluma *Bustan* (*Illatos kert*) című művének.

S a csillagjós, csillagász és orvos Omar Khajjám (1025/50–1122/23) is szúfi, aki négysorosainak titkos mondandóját mindig konkrét képekkel fejezi ki:

„Nem lesz rózsa s harmat, mi fürössze, ha nem leszek.
Nem lesz piros bor, piros ajak se, ha nem leszek.
Nem lesz hajnal, se alkony, se kín, se öröm –
Hát kiben álljon mindez össze, ha nem leszek?”
(Képes Géza fordítása)

„Viszik tűnő rózsái a Tavaszt!
Zárul a könyv, zár sok édes panaszt!
S hogy a bokrok közt zengő Csalogány
honnan s hova szállt – ah, ki tudja azt!”
(Szabó Lőrinc fordítása)

„Vágyam köt egy archoz, ó, e rózsaarchoz,
csuklóm a kupához, vele sok jó borhoz;
minden gyönyör itt e földön – osztályrészem,
míg nem köt a sorsom, omló hitvány porhoz.”
(Tandori Dezső fordítása)

„Rózsák, ha a szellő jön, a szirmuk levetik,
zengő csalogányok, íme, tolluk levetik;
rózsálljon az árny, hol ülsz, halandó, te szegény:
csontok – tudod, ember? – puha húsuk levetik.”
(Tandori Dezső fordítása)

A 10–14. századi misztika rózsafogalma szinte végtelen sok jelentést foglal magában, és ezt azzal érik el e költői művek szerzői, hogy a témák megjelenítésének lehetséges egyik olvasata mindenkor istenkísértően földhözragadt. A rózsa a tökéletesség, a tanítás teljes megértése és elfogadása, az Allahhal való egyesülésnek éppúgy a jelképe, mint az életnek. A perzsák számára nagyon sok jelentésű, a legszélesebb körökben is elfogadott és értelmezhetőnek ismert szimbólum, amelyhez újabb jelentésekkel társulhatnak a virág botanikai tulajdonságai által fölkínált lehetőségek, amilyenek pl. a szirmok színváltozatai vagy éppen a növény szárának és leveleinek tüskéssége.

A szúfi misztikusok, Mauláná Dzsalál-ad-Dín Rúmi (1207–1273), Samszu'-d-Dín Muhammad Háfiz (1325–1390) és Szádi, költészetének központi

motívuma a rózsa, tehát egyszerre a föld és a Paradicsom virága, s náluk szinte valamennyi a rózsa- és a rózsához kapcsolt jelkép és ellentétekre épített jelképegyüttes felsorakozik, a csalogánytól a tövisig, a tavasztól az árvaságig és a szerelmi bánatig, az örökkévalóságtól a könnycsepp harmatjáig, a kocsmai bortól a tökéletesség megsejtéséből avagy átéléséből fakadó mámorig. A rózsa az (ellentétekkel együtt teljes, Allahhal való) egységet jelképezi mégis mindenekelőtt („Ha az Egység rózsakertjének illata felém száll / Szívem rózsabimbóként repeszti szét leplét” – mondja Háfiz), az a jelképes élőlény, amelynek a látványa egy magasabb tudatállapot elérésére sarkall, s az, amely magát ez elérésben bekövetkező uniót is jelenti; azt, amelynek belső megértéséhez tudatos elmélyülés kell („Álmomban a boldogság rózsája soha ki nem virágzik.”), s annak a megértése, hogy a titok fölfejtéséhez és megéléséhez a titoknak megfeleltethető módszer is szükséges („Csak a madár értheti a rózsa könyvét: / Nem minden olvasó érti a szövegek belső jelentését. / Ó, te, aki a szeretet fejezetét a tudás könyvében keresed – / Félek, nem tudod, miként mélyedj a keresésbe”).

A perzsáktól és a perzsa nyelven írt irodalomból eredt és származott át a kifejlett rózsaszimbolika a muszlim civilizáció valamennyi kultúrájába, az arab Ázsiától Észak-Afrikáig, Iraktól az Ibériai-félszigetig. A szúfizmus mindenesetre úgy vált népszerűsítőjévé a rózsajelképeknek, hogy aközben a növény kertészeti fönntartását is szorgalmazta. Másrészt a rózsa a 12. századtól a muszlim világban egységes elvek szerint alakuló kisművészetek motívumává is válik: egyre több bronz-, vörösréz és sárgaréz edényen, a miniatúrákon (amely aztán Iránban lesz a leginkább művelt ága a művészetnek), a kalligráfiában és a luxustextíliákon, végezetül majd a középkor végével megjelenő, a törökök által elterjesztett „keleti szőnyegeken” látható. Mindeközben a rózsajelképek megmaradnak az irodalmi művekben is, botanikai értelemben pedig előfordul a rózsa az orvosi és az agronómiai-kertészeti munkákban.

Mekkát megjárt spanyol muszlim költő volt Abú-l-Haszan as-Sustárí (1205?–1269), akinek verse a szúfi misztika kifejező példája: ez a hívő embernek az istenséggel szerelmi légyottként bemutatott találkozása egy kertben a *Misztikus szerelem* címet kapta fordítójától. S hogy milyen növénygazdag paradicsomi képet mutathat ez a pompázatos kert, azt könnyű elképzelni.

„Koromsetét kertemben
eljött hozzám szerelmem
lelkem mély éjjelén,
szívem megtelt gyönyörrel,
a kert kigyúlt köröttem,
s megszédített a fény.

Spirituális borral
kínált, karjait úgy fonta
körém, mint az övet,
csókra nyújtotta ajkát,
s megbocsátotta mindjárt
sok titkos bűnömet.

Harmatos kis kertemben
velem maradt szerelmem,
míg felvirradt reám.
Madarak énekeltek
a négyemeletes fák
mind a négy karzatán.”
(Faludy György fordítása)

A muszlim költészetben a kezdetektől fogva használják az égi és a földi dolgok kifejezésére a rózsát, a rózsaszármazékokat – mint az illóolajat vagy a rózsavizet – s a rózsára vonatkozó kettős képeket. Hiszen mindegyiket alkalmassá tették a dualitások kifejezésére. Minderre példákat kínál a szúfi misztika költészete – az óriási távolságok gyakori összekapcsolása aztán azokat a helyzeteket is távlatossá teszik, amelyekben nem adódik közvetlenül a földi és az égi képzetek egymáshoz illeszkedése. Az ilyen lebegtetés miatt a perzsa és más muszlim költők számára nem jelent nehézséget a testiség, a testi szerelem kifejezése, annak ellenére, hogy egyáltalán nem kedvelik a durvaságot körülíró megjelenítést.

A mindennapok rózsahasználata

A botanikai valóságában megjelenő rózsát, amint a hivatkozások mutatják, a muszlimok felhasználták ugyan, de ennél nagyobb jelentőségre tettek szert a rózsavízzel és a rózsaolajjal készült egyszerű vagy összetett illatszerek. Ezen anyagok előállításához nagyobb rózsatermő területek szükségesek. A 9. századtól tudunk a perzsák rózsamezőiről, a rózsaolaj-termelés helyeiről: az iráni Teheránról, Iszfahánról, Sírázról és Kásánról és a környékéről, jó minőséget termelő rózsaolajiparról. Úgy tűnik, a rózsa leginkább illatanyaga által volt jelen ebben a világban – annak használata a vallási kultusz és a medicinális-higiéniai praxis által indokolt.

Mielőtt a középkori muszlim világ a mongolok támadásainak következtében 1219–1334 között összeomlik, és felváltja az oszmán–török birodalom, az utolsó évszázadok mindennapjaiban előforduló rózsahasználatra – kitüntetetten a Közép-Ázsiában gyakorlottra – Aly Mazahéri sok forrásra alapozott tanulmánykötete kínál másodlagos, de fontos adatokat.

A mecset, ahol naponta ötször imádkoztak, az élet fontos, ha nem a legfontosabb színtere volt. E köré rendeződtek azok az épületek és bennük a szolgáltatások, amelyek a vallás gyakorlását segítették. A mecsetnél az árnyékszékek, a borbélyműhely mellett illatszerárubolt működött, ahol rózsa-, ibolya- és jázminolajat adtak el – mindezek a rituális tisztálkodás előkészületeihez voltak szükségesek.

Illatszerárusra, illatszerekre mindenhol igény volt, például a Bagdadból Mekkába vagy Jeruzsálembe tartó karavánokkal együtt haladtak a portékájukat áruló kereskedők, akik, mihelyt megérkeztek, az elkészült sátorvárosban rögvest megkezdték működésüket. A zarándokoknak kötelességük volt ko-

paszra borotválkozni, mosdás által megtisztulni és illatszerekkel is meghinteni magukat, mielőtt a céljukat, a tulajdonképpeni zarándoklatukat: a tíz napon át tartó, meghatározott szertartásrend szerint végrehajtandó, Mekka városán belüli tevékenységsort elkezdték volna. A tisztálkodás és az illatszerhasználat a Korán által szentesített követelmény: ez nemcsak lehetővé tette, de meg is kívánta akár a növényi, akár az állati eredetű illatos anyagok előállítását, s az azzal való kereskedést.

A vallásos mellett profán – de szintén higiéniai – célja is volt az adatok szerint a rózsavíz kedvelésének. Például az újszülöttet négyszer egymás után le kellett mosni, végül virágokkal felfőzött vízben is, de ezt a tisztálkodást mindenki elvégezte, aki a gyermekhez nyúlt.

Máshol illatszereket égettek: részben, hogy elűzzék a gonosz szellemeket, részben, hogy megtisztítsák a lakást az áporodott levegőtől.

A kencék, szilárd, illetve folyékony halmazállapotú illatszerek használata a nagyobb és fontosabb családi ünnepeken elvártan szokásos volt. A menyasszony megtisztított testét ilyenekkel kenték be például, de illatok lengték be a lakomákat is. Az áttetsző cukorkákból formázott levelek és virágok, a gyümölcskocsonyák és a színes sütemények, a szirupok és a sörbetek legtöbbje eszenciák illatát ontotta.

Ugyancsak szerepe volt az illatszereknek a temetésen. A halottat ilyenkor illatszerrel vegyített vízzel mosták le. 967-ben Szajf-ad-Daula kurd herceget kilencszer mosdatták le: először tiszta vízzel, majd szantálolajjal, darirával, ámbrával, kámforral, rózsavízzel és legvégül kétszer desztillált vízzel.

A sírra való virágültetés nem szokásos – ámbár hetente egy alkalommal a nők elmentek a temetőbe, s vízzel locsolták a hantokat.

A háremben élő nők – ha a vagyonosabb rétegből származó férfi tartásukat megengedhette magának – közös életükhöz szolgáló közös terekben éltek: kertjeikben sétáltak, virágokat ápoltak, ügyelték a házi munkákat és vendégeket fogadtak vagy vendégeskedtek. Vendégváráskor rózsaszirmokkal és jázminokkal hintették tele az egyébként is növény- és virágmintákkal zsúfolt szőnyegeket és a medencék tiszta vizét. Üdvözlésként a megérkezők tenyerébe csöppnyi rózsavizet loccsantottak, amellyel a kenekedés történt, majd belefeledkeztek a társalgásba. Az épületek medencéibe minden fogadónapon illett rózsaszirmokat szórni – bár akkora kertjeik, amelyben vízmedence is volt, bizonyosan csak a főúri környezetben élőknek lehettek. Mindez azt is jelentette, hogy az ilyen épületekben vagy annyi rózsát kellett nevelni, amennyi a háztartás szükségletét kielégítette – vagy kertészetekből kellett beszerezni azokat.

A nagyobb méretű házak kertjeinek elrendezése a kert már leírt szerkezete szerint alakult. A szimmetria okán mindenből legalább kettőt kellett nevelni – azt a víztükör aztán tovább sokszorozta –, s pázsit és virágágyás váltogatta egymást. A hagymások szalagágyásba voltak ültethetők, költemények szavait formázták, mások foltokat alkottak. Változatos rózsákat kísérleteztek ki – általában rafinált kertészeti eljárások uralkodtak, így egy-egy fa többszínű virágot vagy különböző termést is hozott: „Némelyik piros színe oly mély tüzű és bársonyos volt, mintha sötét bársonyból szabdalták volna szirmait, mások különös fényben ragyogtak, egyazon virágon fehér és rózsaszín szirmokat bontottak, megint mások szárán egyetlen tüske sem nőtt.”

A 11–12. században a meleg ellen az ismét fölfedezett klimatizáló berendezésekkel védekeztek: egy-egy nemezzel kibélelt szoba falát ólomcsövekből alászivárgó vízzel hűtöttek, a szegényebbek az ablakukra feszített anyagot locsolgatták. A vízbe, aki tehette, illatszert is kevert.

S ámbár a Korán tiltja a bor fogyasztását, az ivást, illetve az ivó embereket a különböző korokban különbözőképpen ítélték meg. Borfogyasztási tilalmat egyik-másik uralkodó időnként elrendelt, de ezt sosem tartották be. Ivászaton virágkoszorúval a fejükön mulatozók is előfordultak, a lakomákat változatos szórakozási formák kísérték.

A konyhaművészet nagy becsben volt, fűszerek tömkelegét, illatosító anyagok garmadáját használtak fel – köztük a rózsafa leveleit és a rózsafa magvait, de a csirkepástétom-recepthez is rózsavíz volt szükséges. Rózsából lekvárt is tudtak főzni.

A lakomák végén rózsavízzel kenték meg magukat a rózsaszirmokkal meghintett fogadótermekben ülő vendégek, s a bor- és a kávéivást a fejükön rózsakoszorút viselő pohárnokok vezénylete alatt kezdték meg.

(Részlet a Terebess Kiadónál 2000-ben megjelent műből,
az Ekszpanzió [2] 2005. július–augusztusi száma folytatásaként)

Rose Ausländer

Történet

Mikor a nő várta
rózsa hajnalkor
a napot tartotta
tenyerében

Mikor a férfi nem jött
a nő százig számolt
ezerig
végtelenig

Mikor mégis eljött
a nő szobor volt
szeme üres
szája kicsorbított

Szlafkay Attila fordítása

Konczek József

Damó

Mohácson által

mivelhogy Damó ügyekezik Sárvárba, honnan az új Bibliját elhozni küldetése van Pál úr által

Vagyok én küldve Pál úr által Sárvárba, osztan állok vala a mohácsi mezzõben. Jókor indulván csak két órai lovagollás után mán nagy vízöntéseket kerülvén érkeztem határba. Szolimán Eszéktül Bellyén meg Baranaváron át vüvõ utat, mondják, Zegzárdig meg Földvár sõt Penteléig javítgattya. Elkerülém, tudván jó mezei utakot is szittyósoknak széliben. Koradél vót, hogy állottam.

Itten vót csatát nem tuttam, vótam akkor Vittembergába. Szívem méges elkeseredék, mongyák, mely sok magyar feküszik ezekben a mezõkben, virág fölöttük virít. Hogy mindönöket eltemettetett, dicitur, meg akarván elõzni fekete franc, pestis kitörésit, meg azt is mondják, hogy mer' hogy kereste magyar kerálunk, Lajos testit az terek. Kit meg nem tanát vót. Csinálla tehát ollan rendet, gyõzvin magyari seregen, kin magam keserûn elgondolkodtam. Lenne talám inkább vásári összevisszaság, 'sz élnénk mindannyijan. Régen vót mán ez. Tíz évnek elõtte, ámde ember úgy van véle, hogy zsarollások, égetések, korbácsollások azóta es népnek saját személes bõrin érezvén, ember szinte mán elfásula. Gongya mindenkinek csak magát menteni. Falubul is sokan, kik vótak jó gyerekcimborájim, jühettek hadba szállani, kik vagyunk. Oszt meghalni. Érettök imádságot elmontam ottan.

De csak vótak összvé meg vissza az én gondolattyaim. Gondúván eztet es, Pál úrnak tiszte mostan mi löhetne? Ki él magyar, aztat lehetõség szerint védje meg, ha magyarok tereket megtámadják mastan, s panaszra mennek Jánoshoz Budába, vagy ahul vagyon, hogy a szerzõdist nem tartja magyar, hát védheti-e Pál úr aztat, ki kockázza életit terek ellen lesve?

Menek Biblija tárgyában Sárvárba, osztán gondollom, mely gyönyörûség léleknek az jó könyv. Mondok, az kell mostan neked, magyar, jó könyv, biblija, imádkozhatnyi, mert mást nem ügön csinyáhatsz. És gondútam ottan, mohácsi mezõben állva anyámot es, kit indulásom elõtte meglátogattam. Û néze rám. Ki vóna én apám, nem felelli néköm. Csak szikkadottan es szép orcával néz éngömet, nem tuttam nem megölelni szegínt.

Mán ezzeken gondúkozva vótam egészen éccaka is, mikor indulni készülõttem, mert nékem mondatik, hogy bizonos Erdõsi uram, ki Nádasdy nagyúrnak birtoktyán taníttásokat tészen egy oskolában, csináta vóna nékenk az magyari hungarija grammaticát. S ennek kinyomattatása mastan vagyon folamatban, mint Biblijáé es, magyarul. Véllem, hogy ismérem én az Erdõsi uramot, kit mondanak Silvester János. Azaz Johann Silvester, natio hungarica, ígyen latinul es monják. Vót õ Vittembergában.

Én emlékezem, hogy sok könyvekkel az hóna alatt mene által korridoron. Ottan úrfijak pipáztak, s valamely mentét vagy ruhát ottan vüttem, kihöl vótam rendelve szóga. Osztan ottan ment el Silvester uram. Azért is vótam izgalmasságokban, útra készülvín, hogy ösmerõs arcát meglátom. Régen vót, hogy Luther uramnak házában Catharina asszonynál laktunk deákokkal, ki asszon ugyan csodásíta mindõnket.

Számoltam, hogy odaút maga eltartana legalább is hét napokig, megszámítván, hogy lovamval, kinek neve vagyon Fürge, egy napon Mohácsot elérhetem vala, majd meg Pécs felé fordólván, vagy Kanisa, avvagy mingyá csak Buda iránában, esetleg Bolatinnak szegletit érintvén, avvagy talám méges Gesztelre eljutnom es vagyon három-négy nap szükség.

Meglehet, hogy Quinque Ecclesijában, ki mondatik Pécsnek es, meg Sopijánának es, kicsint üdõzni szándíkom, lehet, hogy fél napot legalább, megnézegetni tornyajit.Ha mán van mód rája. Onnant meg Sümegen által is vóna egy erõss lovagollás két napig, hogy menjek Sárvárba. Azért tudom tenni, mer' van mondott üdeje, mikor ottan kellek lenni Sárvárba, Bibliját általvenni, és mérem, hogy üdõbe ez fér.

S akkor, hogy Mohács mellett, elsõ napomnak éccakán lovamot megabrakótatom vala, holdfény vagyon. Írom ezeket a sorokot. Kiköt mán áttírok, nézvín, mik vótak elõbben itten írva. Akkor jöttem haza, s útam vót szerencsés, monhatom, terekbe nem ütközvén, ki karavánokvel mastan es vonúgata. Meg még portyázik ám azér, oszt ezt Jánosnak azér nem jelentyi, a beste. Oszt Baranyaváron, hejába, hogy út elmén, cölöpvárunkbe azér bé nem jut, s kerülli el. Mert vagyon ottan a védelmünk nékenk. S gyakran Pál úr is vagyon cölöpvárban látogatni. Hallám aztán, hogy itten, Zala felé esõ majorságokbul is magyar kis ügyes csapatok karavánokot annál többszer jól megzavargyák, zsákmánt is jól szerezvín.

Hát az vót azér méges egy jó nap, mikor vótam, s istennek hála. Feküttem fõdre, Fürge kantárgya meg fõdig eresztve vót a kezembe.

Allahnak vitéze

ki Damóbul iszonyatos dógokat vált ki, látván annak tökéletes képességit

Mely dógokot végiggondúlok én, jámbor Damó…? Monhatom, láttam aztat es, hogy harcul terek lovasvitéz. Elbújtam vót, mer' nem tuttam tenni mást, mint kifigyelni módját õ harcuknak.

Húsban merül meg a villámló mozdulat, s mán nem is csavar a pengén, mikor gerincig ütõdött, s hirtelen kisikkanik, gyorsan löki el az emberbelsõnek mocskát, még vér se éri, marad szinte szárazon.

Jön másikunk. Ez nagy nyeles botot forgat, végin láncon szögekkel kirakott koloncot készít terek lovasra, ha ez karjára csavarodnék, vagy csak érinti õtet testiben, lovárul vagy lerántja, vagy penig bizon hogy erõvel nagyon megsebezi. Terek tehát lovát kicsit visszafogja, s kivárja, míg a dühvel hadonászó mijenk katona két iránba is zúgó sündisznó-tüske szerszámja vagyon a lendületnek szélsõ helzetiben, s mastan csak pisszenéssel szökkeni indított lován ugrat elõre, s döfi

nyakon. Az meg lehullik. Istenünkhöz lelke fölszáll. Méges Allah! Allah! hangozik. Ugratásnak hatásával harmadikunkot elsodorgya, utána lévõnek meg fejit röpíti, merhogy oldalrul kaszabolló suhéntással tudta tenni. Terekek kardjukot selemzsinóron csuklójikra erõsíttik, valamely lábszárcsontbul csinát nyelet karnak hajlattyába illesztik, s bizon hogy illenkor nem markolják meg nyelit, hanem ujjaikot pengén lecsúsztatván vércsatorna mentén finoman, mint vesszõt fogják, s ezen támaszték a pengének szabad mozgatást engedélez minden irányokba, akár szúrásra, akár karcolló gyors metszésre, fõleg nyakonn, de lónak nyergiben mélyen lehajolva még alullról is hasnak fölhasíttását tészi lehetõvé. Ezen kardjok vagyon csak borotvánál élesebb hancsárféle eszköz, esmég van nékijek ollan kardjok, melynek csúcsa éle megvastagszik, ütvén véle mint fejsze, súllyal üt.

S figyelem, hogy láthatólag mintha elõre végiggondúlnák gyalogok hatástalaníttásának menetit, mozdulataik pontossak és gyorsak. Szüvemet facsarja ezen iszonyatos tökéletesség. Mit õk bégyakorolva végiggondúlnak, én látom, s ígyen én is végiggondúlom, fejemben sebessen forogván képzetek, hogy ezzel megbírni miként vóna leheccség. Mer' nemcsak gyorsaságon múlik ezen dolog, látható. Hanem figyelemnek tejjes odairányításán.

Való, hogy magyarázat vagyon egyrészrül abbul is, hogy lovas nagyobb lendületbül jön, tehát talpasokra, így-úgy fölszerelt s még gebelovakon hujjogató huszárainkra is majdnem jobban megvan a fölény. De kivált azér' mer' talpasajink, ha áttörnek, már az elsõ terekek hulltán lebuknak utánok a fõdre, zsebejiket kutattyák, még csuklókot es gyorsan leszabnak, osztán csak az biztos, ami ékszer, tallér, aranperec már saját zsebedben vagy tarisznyádban vagyon.Tehát mingyárt fosztogatnak, s a harcnak erõs lökete így máris lelassul. S lehajoló csakhamar kiegyenesedik ismét, mikor terek suhintja, Istenem! Istenem! Elsóhajtani se marad üdeje, s csuklik összvé térgyeiben, nyakábul vér buzogván. S mely keserv dolog eztet áttekinteni! Hogy mink vagyunk illen rongyosak, éhessek, sóvárgók valamit es megragadni hamarosan, egyénileg való kívánatok így szétzilálják vala erõnköt. Hát, igaz, hogy mikor vót eset, elülmenõk visszaszoríttyák terek lovasokot, kik gyalogok lemarattak, dúsan megszüretelik vala hullamezzõn magukot.

S mivel miü vezérenk próbáta harc utánn minden tarisnyák kiüríttésivel hasznokat újra valólag szétosztani, lett nagy ordétozás. Botoztattya õköt, akkor meg elszöknek innet.

Vezér ha nehéz vasasokot törökre indítt, elsöpörnek azok mindeneket, szinte hogy fölszántyák a fõdet. Ellenök semmi meg nem áll. Harcnak menetit végleg mündüg õt tuggyák javunkra döntenyi, de nékik kell füzetni ám bizon vastag egy zsoldot. Õk páncélokban jõnek, s ha álgyukot terek idejiben rájok nem irányozhattya, mint nagy söprû, rendet csinyának. S láttam még aztat is, hogy nehéz vasas mikor rétbenn megsüllyed lovon, már meg semmit tenni nem tud. Mikor van minden kavardullásban, terek tûzérek igön bombáznak, álgyuk is elõrenyomúnak, s van mán csak az üldözés, hajsza, ki meddig bírgya.

S látom, melly fürgék és kecsessek vattok ti, Allahnak vitézeji szép ruhájitokban, fínom lovajitokon, professzió szerént való ölésejitekben ollan tökéletessek, hogy lelkemnek fekete görcsülettye se födözheti le aztat.

(Részlet a regényből)

Tristan Tzara

Kétségek

Kivettem a régi álmot a dobozból mint ahogy te egy kalapot
Mikor főzöl a sokgombos ruhádban
Amint előhúzod a füles nyulakat
Mikor visszatérsz a vadászatról

Amint kiválasztod a virágokat a gazok közül
És a barátot az udvaroncok táborából

Nézd mi történt velem
Mikor lassan leszállt az est akár egy bogár
Sokak gyógyírjára, s lelkemben versek gyulladnak
Lepihentem. Az álom kétségekkel határolt kert
Nem tudom, mi igaz s mi nem az
Úgy véled, tolvaj s lepuffantod
És végül elárulják, egy katona volt

S velem épp így történt
Ezért hívtalak, hogy elmondd – hibátlanul
Mi igaz – s mi nem

Szlafkay Attila fordítása

MIK SEITES
OLA CSORBA

Varga Klára

Lélegezz

Az emberisten arca elfeketült
Fölzavart vizeiben fürdette
s most csupa kelés.
Megváltásfélével házalt
de nem jutott többre:
fölébed keveredett
kezére kerített
s most bízvást fejedre olvashatja –
tulajdon bűneit.

Sokfele jár
majd mindenütt ott van
de nem mondja ki sehol
igazi nevedet.
rózsáidét sem.
pedig még tudja.

Beleremegsz
hogy minden fűszál
ellene nő a kertedben
ha tétlen álldogálsz is
ha mindennek háttal állsz is
ha akaratod sincsen.

Kitérített folyó száraz medrében téblábolsz
néhanap siratod magad
ő zárolta a törvényt
s most rád mutogat
Mert neki kell még ez is
mert neki fáj ez is
mert az ő vonalkódolt szíve jobban tudja
mint te
hogy a világ meg az ember
ilyen meg olyan
S mi mivégre van
vagy inkább nincsen

ne törd a fejed
elégtételen
se azon
mit tehetnél
hogy neki jó legyen
hogy békesség legyen

ne árts magadnak

lélegezz

ha csak mint tolvaj
lopakszik is hozzád
olykor
a részekben lobbanó kegyelem

GRAFIKA:
Cs. Nagy Balázs
„99 CsNB 4”

Ladik Katalin

A távozásról

Gyékényesnél találkoztam újra az őrangyalommal. A kilencvenes évek közepén, a magyar–horvát vasúti határátjárónál, a horvát tengerpartra induló nemzetközi vonatra akartam felszállni. Az esti szürkület hűvös nyálkájától kábultan vonszoltam magam után két nehéz bőröndömet. Négy sínpáron kellett átcipelnem terhemet. Valami távoli kiáltás a síneken ért utol: hé! hé! Nem jutott el a tudatomig, hogy ez nekem szól. Egy fél fejmozdulat oldalra: mintegy harminc centiméterre a fejemtől, hangtalanul tolatott hátrafelé egy tehervonat. Egy lépés mentett meg. Őrangyalom most sem engedett eltávozni. Ezúttal egy lépés előnyt adott nekem.

Nem véletlenül jutnak eszembe József Attila sorai minden alkalommal Balatonszárszó vasúti sínjein, valahányszor átrobog rajtuk a Budapest–Zágráb–Split között közlekedő vonat. József Attila Balatonszárszón, egy tehervonattal összeölelkezve távozott el. A síneken üszkös szürkület hajolt le hozzá, kiszürcsölte szeméből a fényt.

Eltávozott szeretteim listája egyre bővül. Sokan búcsú nélkül, hirtelen távoztak. Másoknak megadatott a búcsú lehetősége.

Nem voltam anyám mellett, hogy elbúcsúzhasson tőlem. Ezt nem bocsátom meg magamnak. Hideg kórházi lepedők dörzsölték ki szeméből a búcsú fájdalmát.

Apám vérében hosszan tartó láz-virágzás. Fortyogó sebei a falakon, tüzes vaskerítés a rám zuhanó égbolton. Apám tüdővize ellepte a szobát. A bútorok fuldokló halálhörgése azóta elkísér.

Hathetes csecsemő unokám fürdetés közben, édesanyja karjai közül röppent el hirtelen.

Halász Péter színész, rendező még életében, látványosan költözött be koporsójába. Megrendezte önnön halotti búcsúztatását. Meghallgatta, végignézte,

hogyan búcsúztatják azok, akik szerették, és azok is, akik nem. Látványos és borzongtató volt a távozása.

Bohár András, filozófus, esztéta, művész, fiatalon és döbbenetes hirtelenséggel, ám méltósággal és csendben távozott. Utolsó telefonbeszélgetésünkkor hangja eufórikus hangulatról, örömről tanúskodott. Köszönetet mondott mindenért. Nem értettem. Szavai mosolyt hagytak ajkaimon. Csak ő tudta akkor: ez a búcsú. Így is el lehet távozni. Búcsúajándékként mosolyt fakasztani azok szívében, akik szintén a távozásra készülődnek.

Ha minden távozás valójában megérkezés, akkor érkezésünket ott, a vágányok túloldalán, sok szeretett emlék-lény várja. Valóságosabban, mint a sínek innenső oldalán levők. És én hálás vagyok a vágányok mindkét oldalán rám várakozóknak. Különösképpen őrangyalomnak, aki a vágányokig elkísér.

Mi Plótinosz álma?

Szőrös fal – a tér-idő kontinuum felfüggesztése.
Csábítás – metafizikai költészet. Kába, hajló lovacskák.
Milyen vércsoportúak a költők? Magyarországon kevesen tudják.
Halál utáni költészet: mag – héj nélkül,
héj – mag nélkül.
A tér nélküli időben – porosan, pontosan délben.
Zuhanás.

Újra egybelátjuk testünket a kútban,
mielőtt a gyönyör kedvéért
széthasítottuk magunkat a múló időben.

Mi a zuhogás, ha fájdalom

A vonat jó:
egy évig fába nő,
nem ír verset.

A köröm fekete,
beletörik az égbe,
nem ír verset.

A tenger jó:
szigetet horgol,
nem ír verset.

A fájdalom
nem ír vonatot, fát,
fekete körmöt, betört eget,
tengert, szigetet,
csak zuhogást.

Elment balra, megállt és visszajött

Mindkét testvér pontosan ugyanazt énekelte,
amikor hirtelen felhasadt az ég:
az, aki a Földön maradt egy hullámzó, vörös függöny
sebeivel, harminchárom évvel lett öregebb;
a másik egy mély, éneklő sebet villantott elő,
egy ijedten pulzáló hasadékot, mely végső megdöbbenéssel
lezárta szemének belső, körkörös horizontját.

Üvegvacsora

Medréből ájultan kihajolt.
A fény fájdalmas hullámaira,
az őszülő vízre horgolta az írást.
Fényjelek víztükörben:
– Felélted kiszabott időd.
Üzent az éhező.

Fűhárfa

Örök mormolás árad megszakíthatatlanul,
az egyetlen ige, remegő buborék.
Membrán univerzum.

Szakadék

A fény hálójába fogott.
Ráncos membránok ringatnak a kozmikus fűrészporban.
El is tűnhetek? El soha.
Ezt látnod kell: nem a folyó az, ami folyik,
a híd úszik a zúgó vízen. Ez a Függő Keletkezés.
Az univerzumok tajtékot vetnek ütközéskor.
Alattad a dübörgő égi hullámverés.

A kör behorpad

Egyedül jöttem, egyedül távozom.
Mutatom az utat, amely nem érkezés, nem távozás.

Belém álmodtalak

Amikor gondoltalak, hiába néztelek.
Kemény a lelkem, hozzád sötétedett.

Láttad a halálodat?

Az újaknak azt mondják: ez gyógyálom.
Érzed a puha csontok hűvös rózsakoszorúját,
amikor padokat mosnak benned.
A hús sárrá terül, a hó eltűnik arcodról,
és egyre több fény szivárog testedbe.

Az újaknak azt mondják: ez a ködszekrény.
Még érzed a szél és a fa pulzusát
mielőtt hó lennél, padon álmodó.
A sár hússá dagad, arcod szétolvad a ködben,
és egyre több tested szivárog a fénybe.

(Elhangzott: EKSZPANZIÓ XVIII. >< „ÁLOM” tematikájában > a cserhátszentiváni római katolikus templomban> 2006, Szentivánéj)

Forgács Miklós

Álomhalál

Miért jut eszébe az embernek a halottak napja közeledtével egyre gyakrabban az idei Ekszpanzió kortársművészeti fesztivál Álom tematikájú eseménysorozata?

Minden álom halál, hiszen játékosan fenyeget meg egy másik valósággal. Minden álom rosszul temetett halottak szellemjárása. De lehet, hogy az ember húsromlása csak túl színes árnyjáték, és a halál az életerő megtermékenyülése. Szárba szökken az időben megérett halál. S az idő a vég álarca. Halottak álmait magoljuk, mert azt hisszük, kovácsolhatunk szellemi vérteket az elmúlás ellen. Álmok halottait ünnepeljük, mert azt hisszük, az örökkévalóságba is indít járatot a Kreatív Halálturisztika. Minden élet a halálba botolva mozdul, nem lép, csak bicsaklik, csuklik, roppan, tekeredik, hurkolódik. Minden élet az emlékek rabja, s minden emlék a kis és nagy halálok incselkedő gőze. Van, aki tudatosítja, hogy mindenki az ember életátteresztő képességeit vizsgálja, míg létezik. Van, aki tudatosítja, hogy mindenki az ember haláláteresztő képességeit vizsgálja, míg halott. De minden életbe halál is szivárog, s minden halál életben marad. Az álmok keserű mérgek, veszélyesen táplálnak ellenőrizhetetlen állításokkal. A halottak gondoskodók: becézve pelenkáznak puha kétségbeesésbe.

Bohár András filozófus, esztéta, vizuális művész, metafizikus és nagyon is fizikus élvezethalmozó, az Ekszpanzió kortársművészeti fesztivál állandó résztvevője idén február 24-én végleg elvégezte „a tér-idő kontinuum felfüggesztését”. Belefeszült a teremtésbe, mozdulatlan dermedéssé kényszerítette egy pillanatra a múló időt – és vizuális emlékként folytatta létezését. Bohár András negyvenöt évesen meghalt. Visszakéredzkedett emblematikus gondolkodójának, Plótinosznak örök Egyébe: a Jóba. Gondosan nyűtte ő a neki adatott testet végső elméletekké. Bohár András értette a rendszerben gondolkodás szigorát, és úgy vette komolyan, hogy ösztöneibe építette. A legszikárabb fogalmi terepek is csapongó zsigeri kalandok színhelyévé váltak. A megnevezés sivatagai helyett a rátapintás dzsungeleiben kószált nyughatatlanul filozófusunk. Hirtelen halála érthetetlenül, és talán akarata ellenére, de mégis vele történt. Ez a halál egy nehezen értelmezhető Bohár András-mozdulat volt, ez az elmúlás a legmeg-

hökkentőbb Bohár-gondolat lett. Halála „a valóság nem létező tartományainak megnevezése”, temetése „a világ-idő szuverén kezdete”. Mind-mind olyan magánügy, mely már örökké másokra tartozik.

A Nógrád megyei Terényben megrendezett Álom tematikájú Ekszpanzió fesztivál, mely az *In memoriam Bohár András* alcímet kapta, barátságosan könyörtelen elidőzés volt élet-halál határterepén. Álom volt, mert nevet kell adni a tehetetlen elbizonytalanodásra nyelvet öltő állapotnak. Emlékezés volt, mert senki sem felejt olyan gyorsan és hatékonyan, mint szeretne. Halál volt, mert a fölismerhetetlen közelében édes a borzadás. A cél: kijelölni a határokat, meghúzni a vonalakat, hogy át lehessen őket hágni, hogy túl lehessen rajtuk lépni, de az utazó végül – kifulladva és kicsit zavartan, maga előtt is rejtve a megismert titkokat – visszatér. Nincs más rejtély, csak az én titka, nincs más színhely, csak a másik oldal. Milyen annak arckifejezése, aki álomra ébred? Van ereje bárkinek is megmerítkezni az álom halál marta sebéből előbuggyanó nedvekben, belenézni a résből előbugyogó feneketlen sötétbe? Ki meri megálmodni a maga próbahalálát, s ki meri kirángatni magából a rettegést?

Az álom és a halál átkelés. Innen odaátra. Egyik partról a másikra. Lélekben vagy testben. Átkelés, méghozzá a szó szoros értelmében, hiszen halódva dolgozik igazán az anyag, túlérik, túlcsordul, eddigi formájából kilép, és más módon létezik tovább a szellem és a lélek. Az átkelés nem választás, hanem ítélet, egy folyamat sodró ereje. Aki átkel, csak úgy mozdul, mint a föld, mikor terem. Láthatatlan az átkelés, mert nem a szemnek történik, hanem a pórusoknak, a lélekrezdülésnek.

Az *Átkelés* című performansz egy vizesárok túlpartján zajlott, a másik parton éjfélkor sejlett fel a ki tudja hová vezető kapu, a felfoghatatlan bejárat, az értelembe ütött rés. Herendi Péter foto- és elektrográfus falra vetített képén nehezen kivehetőn sötétlett egy barlangnyílás, egy szabálytalan ajtó, a kint és a bent biztonságos rendjét összezavaró repedés. S színre lépett a metacirkusz térerőművésze, Béki István mint passzív, de hivalkodón létező mester, akinek cselekvése a folyamatoknak való kiszolgáltatottság, a tér-idő gyűrődések magába gyűjtése és elszenvedése, valamint a létmanézs árnysegéde, k. kabai lóránt mint aktív, de arctalan famulus, akinek jelenléte a folyamatok megtestesítése, a pillanat kihasználása és anyaggá alakítása. Béki beleláncolódik az univerzumba, és k.kabai élesztővel keni be a mester testét. És mozdulatlanul, észrevehetetlenül megkezdődik az át-kelés. Nem születés és nem halál, nem kezdet és nem vég, nem felbukkanás és nem elmúlás, hanem az át-kelés. Tűz, víz, kovász. Embertészta,

létkenyér. Az anyaméh és a sírgödör egzisztenciális kemence. A végtelenségig bontható az átmenetek sora, minden pillanat elhagyás és rögzítés, önmagunk örök időkbe karcolása és egy másmagunk bizonytalanba ragadása, elvesztés és rálelés, képlékenység és rend. Béki át-kelt a megragadhatatlanba, a mindig az ember körül ólálkodó, de alig tetten érhető megvilágosodás tartományába. Ki-kel, fel-kel, el-kel, meg-kel, át-kel. És a legszebb, legdühítőbb, legizgatóbb és legelkeserítőbb, hogy a lényegből semmi nem látható. Áll egy férfi, testét befedi a változás ígéretének lassan kérgesedő masszája, új bőr varasodik régi magára, lángok csapnak fel, kisüti a vágy a megújhodás kenyerét, s kész, meg lehet mosakodni. Élesztő-évődés az egész. Vagány magánycirkusz.

Az álom és a halál megtisztulás. Megszépülés és elcsúfulás. Önkéntes kivetkőzés és kelletlen vedlés. Tanulás és felejtés. Vállalás és megtagadás. Burkok szakadnak, burkok kanyarulnak. Arcok megkövesednek és szertefoszlanak. Aki megtisztulni vágyik, takarítani kezd. Portörlés, pókhálózás, söprés, felmosás. Aki megtisztulni vágyik, tisztítótüzet éleszt. Fellobbantja a mindent felperzselő lángot. Megtisztulni annyit tesz, mint visszatérni egy rég elveszett állapothoz. Lehántani a szennyes rétegeket, megszabadulni a lerakódott kosztól. Megtisztulni annyit tesz: észrevenni az átalakulást, észrevenni az idegen anyag galád otthonosságát. Sokáig jólesik nem látszani, még tovább jólesik nem látni. A kint már belepi a bentet. Lefekvés előtt megmosakszunk. Koporsóba fektetés előtt megmosdatnak.

Dénes Imre *Álarcok* című performanszában lángoltak a partvisok, és tűzben mosdatta meg arcát az önnön szépségébe csömörlött Nárcisz. Még él, de már csak emlékmű. Ragyogó üresség helyettesíti a létezést. S az üresség több rétegben szorítja az én korccsá sorvadt maradékát. A semmi mindig szebb a tartalomnál, az üresség mindig kényelmesebb a zsúfoltságnál. Áttekinthetőnek, késznek tűnik a kirámolt terep. A takarítás, vetkőzés, a megtisztulás önnyúzás. Lehet, hogy az egyetlen valóságos arc a halotti maszk? Lehet, hogy a halotti maszk az utolsó, legtökéletesebb hazugság? Talán takarítónak születik az ember, bádogvödrökkel, partvisokkal vajúdják a világra, s amíg lehet, óvatosan tisztogatja magát és életterét. De előbb-utóbb kiderül, csak szétkeni a halmozódó mocskot, csak maszatol ügyetlenül hadonászva. Dénes Imre alufólia-darabokká dermeszti a vízfelszínt, és gondosan elkészíti arcának pillanatnyi lenyomatát, a víz lemossa egy-egy álarcát, de minden lehántott pofa megmarad, önálló életet élve. A tisztítóeszközök is szennyesek, ezért azokat is meg kell tisztítani: lángoljanak a partvisok! S végül a csillogó maszkokat is emésszе tűz. De nem más ez a lángolás,

mint tisztító fürdő, én-nagytakarítás, léleksikálás. Nárcisz kényezteti magát a víztükör-keretté változó vödör széléhez simítva arcát, hálás a gyönyörködtető képért, de a kétely mégis újabb és újabb maszkokat gyártat vele. Túl szép, túl halott, túl tökéletes, túl üres. Lisztet szór szét, kijelölve a takarítás territóriumát. Lisztet, mert hiszen igazi köztes állapot a liszt: már nem gabona és még nem tészta. Újra megteszi a körívet, belefekszik, feláll, újra belefekszik, mintha fel akarná tisztogatni az utat, mintha ő maga akarna a tér körvonalává válni. Lehántott arcaiból épített hajóflottilláját vízre bocsátja. Az emlékek lángra lobbannak, kicsapnak az egy tekintetté összeránduló pillantásokból, s az örök újrakezdésre áhítozó ember maradék arcát a tűzben mossa meg.

Az álom és a halál birodalom. Bejárhatatlan és feltérképezhetetlen. Ősszabályokba ágyazott és minden pillanatban változó. A szerves és a szervetlen létezés különös szövedéke adja ebben a birodalomban a létezés anyagát, nem emberek, nem állatok, nem növények, nem tárgyak népesítik be ezt a világot, hanem lények. A lény természeti jelenség, a természet pedig ezernyi én. Lény a talaj a láb alatt, és a lény emeli lábát, hogy haladjon. Lény beszél falomb-susogással, és lény hegyezi értetlenül fülét. Lény adja testét a veszélynek, és a lény tépi ki magát a láthatatlan ölelésből. Lény az úr – és lény a népe. Lénybe vágja ösvényét a helyét kereső lény.

Kovács István cserhátszentiváni *Oberon* performansza az érthetetlen életet és a megnyugtató halált faggatja. Az embert egy fa termi, egy bokor virágozza, egy bozontos szőrű állat elli, egy sziklából hasad le. Az ember beleterem minden élők szétbogozhatatlan közösségébe, s bogozni kezdi, nincsen saját útja, más utakat próbál végigjárni. Teste avarbarna, agyagvörös, fakéregrőt, iszapsárga. Növényként létezik, mozdulatlanul, de reszket az egy helyben feszülésben, mert egész testtel lélegezni rohanásnál is nehezebb. Csúszómászóként nem szakad el a földtől, de műanyag nyálka csak az útja. A hús kiszakadása a természetből nem könnyű. Kövek nehezítik a testet, húzzák le, súlyuk biztonság, létük biztos hovatartozás. De a test repülni vágyik, megint összekutyulja a létnek ebben a birodalomban szorosan összetapadó formáit: szárnyat teremt csalánból, s nem szakad el a földtől, hanem szárnyával korbácsolja a testet. A természetet furcsán uraló király egy mélyben csörgedező patak partján szólongatja magát tévedésein keresztül. Minden magára találás árulás, minden eszmélés veszteség. A birodalmat rombolva csupaszodik énné az élet. Az uralkodó végül elárvulva fosztatik meg az őt termő világtól. A patakon átgázolva – akárha a Styxen átladikozva – egy másik birodalom kezdődik. Kiszakadnak a testből a kollektív emlékezet kódjelei – a mindenre emlékező, minden időt anyagba fordító kövek. Az indák, gyökerek, levélerezet, állatok inai mind letekerednek a koponyáról, s az agytekervények burjánzása takarja el még jobban az egyre sötétebb, egyre távolibb birodalmat. A szív helyén eddig madár verdesett, most – búcsúzva a rengetegtől – előbukkan a mellkas fölül a halott madár. A patak kövein hamu feketéllett. Ki tudja, milyen életek hasadnak ki majd ezekből a kövekből. Oberon, a törpekirály magát fogalmazva fosztja meg magát a világától, magára marad, és idegenként tűnik el a bozótban. Csak ember, egy vándor, egy megcsócsált, kiköpött falat. Végül nem marad más, mint – Németh Péter Mikola szavával élve – a visszasejtesítés.

(Magyar Szó, 2006 Mindenszentek napja)

Tőzsér Árpád

Szentiványéji álom

Felolvasok négy szöveget, a négyből három szó szerinti idézet Shakespeare *Szentiványéji álom* című művéből, a hasonló című negyedik saját szerény személyemtől való, de a motívumainál, ihletésénél fogva az is erősen kötődik Shakespeare nevezett drámájához.

Oberon és Titánia

OBERON
Van egy kies part, hol kakukfü nő,
Hol dús virányt rukerc s ibolya sző,
Fölötte sűrű loncból mennyezet,
Vadrózsa, gyönge jázmin fog kezet:
Ringatva ott szunnyad tánccal, zenével
Titánia egy kissé minden éjjel;
Ott vedli tarka bőrét a kígyó,
Mely gúnya éppen a tündérre jó:
Én ott szemére hintem a levet
S betölti szívét ocsmány képzelet.

A liget más részén. Titánia Zubollyal

TITÁNIA
Aludj hát, én meg karjaimba fonlak.
Tündérim, el, el mind! ki merre lát.
Ekkép szövődik a lonc, a folyondár
Gyöngéden össze; így gyűrűzi a
Szil kérges ujjait a nő-borostyán.
Ó, hogy szeretlek! ó, hogy olvadok!

Pyramus, Thisbe és a fal

PYRAMUS
Ó, mogorva gyász éj! hogy feketébb sincsen!
Ó, éj, ki mindig vagy, mikor nappal nincsen!
Ó, éj, iszonyú éj! Ó, ja-ja-jaj! Héj, be
Félek, hogy Thisbének nem jutok eszébe! –
És te, ó, fal! ó, fal! Drága, kedves válasz!
Mely az ő telekjök s a mienk közt állasz;

Ó, fal! ó, te kedves, mindennél drágább fal!
Mutass egy repedést, hogy pislantok által.

A fal kiterjeszti az ujjait.

Köszönöm! Jupiter áldjon, fal barátom!
Hah de ni, mit látok? Thisbémet nem látom!
Minő hangot látok! hadd pislogok is be:
Nem hallom-e ott meg Thisbe arcát. – Thisbe!
Cofalus Procrushoz nem olyan hű, mint én.«

THISBE
Mint Cofalus Procrust, úgy szeretlek szintén.«

PYRAMUS
Ó, hát adj egy csókot ezen a rossz falon!«

THISBE
De nem éri ajkad, csak a meszet nyalom.«

Oberon és Puck

PUCK
Uram, siessünk; ím gyorsan szegik
Az éj sárkányi a föld fellegit;
Im Aurora követje már közelget,
Fényes világa minden kósza lelket
A cinterembe űz; s a kárhozottak
Kik általút- s folyamsírban nyugodtak,
Mind féregágyba visszamentenek,
Hogy a napfény ne lássa szégyenek,
Mely napvilágról önkint számüzé
S örökre az éj árnyai közé.

OBERON
De mi nemesb szellemek vagyunk,
Mert én a hajnal kedvesével is
Gyakran vadászva járom a pagonyt,
Míg napkelet kapúja lángot ont,
S tengerre tárva ékes szárnyait,
Arannyá festi zöld hullámait.
Te mindazáltal ne időzz, siess,
Hogy virradatra készen itt lehess. (El.)

Zuboly epilógusa

Hajh, szemérmetlenül szeret a nap,
vágja földbe sok tüzes vesszejét,
tárulnak píneák rőt szirmai,
gyujtja a föld ölét az égi tűz.

A nap szeret, én nem szerethetek,
elém fal mered, s nemcsak képletes,
valós biz az, kőből, mészből való,
úgy hívják, hogy kor, öregség, idő!

Ó, hol vagy szilaj szám, a nevetés
hol van rólad, ó, hol a buja kéj?
Hol van ifjuságom zöld lugosa,
lányok nyíló húsa, a klitorisz

piros bogyója, az égő bokor,
melyből nem kimered, hanem bele –
ujjom, hol vagy?, ó, horgas isten-ujj!
Vén szamárfőt tett rám Puck, a gonosz,

s hiába ugrál át Titánia,
mutatva sejtelmes lábaközét,
bennem már nem gyujt tüzet Szent Iván!
Pedig micsoda csődör voltam én,

mi szép Pyram – bírtam Thisbém kecsét,
írás van róla s királyi pecsét.
De lehet, hogy mint Hermia csecsét
Lisander, nagyítom a nők becsét.

Új álmot kén írni, új darabot,
melyben én örök Pyramus vagyok,
s nem gúnyolnak ki a jury-tagok:
nem jó résbe teszek tagot, ragot.

Kiszáradt a tinta, holt a papír,
ligetében nincs nimfa, nincs szatír,
testem ír már darabot, s búsat ír:
Hol van mohó ajkam, s róla a pír?

Elhagytak végleg az ifjú kecsek,
sárga fogaim közt i-á recseg,
könnyes-vén szemem lepik a legyek –
Egy kis bükkönyt még, urak, s már megyek!

Eddig a versszövegek, s most engedjék meg, hogy rövid kommentárt fűzzek az elhangzottakhoz.

Petőfi írta Shakespeare-ről, 1847-ben, miután a Nemzeti Színházban megtekintette Egressy Gábor jutalomjátékát, a *III. Richárd*ot: *„Shakespeare! változzék e név heggyé s magasabb lesz a Himalájánál, változzék e név tengerré, s mélyebb, szélesebb lesz az Atlanti óceánnál, változzék e név csillaggá, s ragyogóbb lesz a napnál… Shakespeare egymaga fele a teremtésnek.”* Mi ma már nyugodtan leírhatjuk, amit Petőfi másfél századdal ezelőtt talán még nem mert leírni: Shakespeare maga az egész teremtés. Valahogy úgy, mint a Biblia: ha állításait nem szó szerint, hanem jelképesen értjük, akkor a shakespeare-i életmű olyan sajátos univerzum, amelyben együtt van az Emberi Mindenség, a Minden, s a Mindennek az ellentéte is.

Erre a shakespeare-i dialektikára két bizonyító példát szeretnék itt felhozni. Első a *Troilus és Cressida*, a második a *Szentivánéji álom*. Az elsőben az emberiség a Shakespeare-életmű minden nemes eszméjét elárulja, a másodikban, illetve annak Lisander és Thisbe-betétében a szerző megírja saját legnagyobb szerelmi drámájának, a *Romeo és Júliá*nak az antitézisét, paródiáját. (Ebből a betétből hallottak egy részletet a *Pyramus, Thisbe és a fal* című felolvasásomban.)

S mivel itt ma nekünk elsősorban a *Szentivánéji álom*ról stílusos beszélnünk, szóljunk róla hosszabban.

Ez a mű a maga módján maga is univerzum: a szerelem világegyeteme. Mégpedig olyanféleképpen, hogy egy időben van benne jelen a szerelem többfajta megjelenítése és megítélése.

A címe arra a néphitre utal, amely szerint Szent Iván éjszakája, azaz június 24-e, a nyári napforduló a régi angoloknál vidám ünnepi alkalom volt (s tegyük hozzá: a közép-európai népeknél is, hisz például mi is Szent Ivánt ünnepeljük ma itt). Az angolok Shakespeare idejében úgy tartották, hogy a tündérek ezen az éjszakán különös előszeretettel tréfálják meg az embereket, főleg a fiatal szerelmeseket. A tündéreknek ezt a szentivánéji pajkoskodását látjuk a Shakespeare-vígjátékban: minden, ami bonyodalmas, a józan nappali élettől eltér, az éjszaka, mintegy a fiatalok, illetve Zuboly álmában történik meg.

S itt mindjárt két ellentmondásra is felfigyelhetünk.

Az első: az ókorban és a középkorban a szerelem történéseinek az irányítása még az istenek kompetenciája volt, ebben a Shakespeare-darabban az istenek tündérekké szelídülnek. A második: a más darabjaiban nyers erotikájáról és csaknem vulgáris szerelmi szókincséről ismert drámaíró itt meglepően szemérmes: a szerelem műveletei, aktusai egy időben folynak a természetben és az emberek és tündérek világában, de a színpadon, illetve a dialógusokban csak a természet „szerelme”, termékenysége jelenítődik meg, a szerelem másik két síkja pusztán sejtetésként kap hangot. (Erre volt példa az *Oberon és Titánia* cím alatt felolvasott részlet.)

Meg kell itt jegyeznünk azt is, hogy az újabb időkben szentivánéji, korábban, az antik időkben dionüszoszi vagy bakkhoszi ünnepségek sokszor valóságos bachanáliák voltak, még a mi néprajzaink is feljegyzik, hogy például a szlovák északon ezek az ünnepségek általában kifejezett promiszkuitásba torkolltak. (Emlékezzünk Závada Pál *Jadviga párnájá*ra: az ún. legényhívogató

nyers erotikája, meztelenkedései ott is valami hasonlót sejtetnek.) Shakespeare Szentivánéje nem azért „szemérmes”, merthogy a szerzője szemérmes lett volna, erről, más drámái tanúsága szerint, szó sincs: ő itt egyrészt a szerelem vaskos testiségével, naturalizmusával szemben feltehetően éppen e emberi kapcsolat „tündéri” szféráit, a költészettel összevethető légi és égi tulajdonságait akarta működtetni, másrészt belejátszottak a képbe már a korai barokk törekvések is, amelyek során a szerelem egyre inkább a lélek fényűzésének, a színpadon díszletjellegűnek, operaszerűnek mutatkozott.

A nappal és éjszaka, általánosabban fogalmazva a tűz (mint a nap jelképe) és a sötétség (mint a zavar, káosz, közvetve a szerelem kiszámíthatatlansága, rejtelmessége) ellentétére utal az *Oberon és Puck* cím alatt felolvasott Shakespeare-szöveg. A szerelem ebben a vonatkozásban egyszerre része és valamiféle külső kiterjedése a természetnek, teremtő káosz, amelyet vissza kell vezetni az ébrenlét országába, energiáit vissza kell forgatni a nappal józan világába, diszharmónia, amelyet Theseus, Athén uralkodója, a természet bonyolult viszonyrendszerének képviselője harmóniára vált.

S végül hadd mondjak valamit az én szövegem, a *Zuboly epilógusa* című versem hátteréről, hogy úgy mondjam: shakespeare-i referenciáiról.

A Shakespeare-irodalom közhelye, hogy a drámaíró a művei gondolati mélysége ellenére sem volt filozófus: ő nem fogalmakban, hanem képekben gondolkodott. Talán éppen ezért van az univerzumának egyfajta természetes dialektikája. Nem ismerhette a jó fél századdal később születő Vicót, de mintha Vico istenei, hősei és emberei kavarognának, váltogatnák egymást a műveiben. Közös e figurákban, hogy a szerelem mint afféle reneszánsz *élan vital* mindnyájuk történetének szervező ereje. Shakespeare-nek tulajdonképpen nincsenek kiszáradt, öreg figurái, hősei. Illetve az egy, a monumentális Lear is annyira monumentális, aggságában is robusztus, energikus, hogy inkább a hősök közé sorolnánk, mintsem azok közé az elesett lények, embervázak közé, akikről Schopenhauer azt írja, hogy *„az élet olyan komédia, amelyet emberek kezdtek el, aztán emberi ruhába öltöztetett automaták játszanak végig”*.

A *Zuboly epilógusa* Vico fejlődésszakaszait megtoldja az öreg ember, az emberi ruhába öltözött gép szakaszával, Shakespeare figuráinak galériáját pedig a szerelemre emlékező aggastyán figurájával. Amely gép és aggastyán természetesen a költői képzelet szülötte, s távolról sem azonos magával a költővel.

Köszönöm a figyelmet.

(Felolvasva az Ekszpanzió XVIII. >< „Álom” tematikájában > Cserhátszentiván, 2006. Szentivánéj, római katolikus templom)

Miklóssy Endre

A falanszter és az eszkimók között

*Az ember tragédiájá*nak az a jelenete, ami a kiinduló alapunk az elmélkedéshez, az űrben játszódik. Csakhogy ez a szó pontatlan és csak félreértéseket eredményezhet. „ŰR”, mint a nem létezésnek, az ürességnek a szinonimája, önellentmondó fogalom. Maga Szabó Lajos például a Teremtés művén tűnődve, azt nem a valaminek a semmiből való létrehozásaképpen, hanem a rendezetlenségnek, a Káosznak a renddé, azaz Kozmosszá alakításaképpen értelmezi. Minden létezés tulajdonképpen rendezettség, és a létezés erősségének a fokát a rendezettségnek a mértéke szabja meg. Hamvas Béla korszakos jelentőségű, hallatlanul szellemes tanulmányában, a *Zöld és lilá*ban, éppen így veszi szemügyre a világot az emberi teremtőképesség alapján átrendezni próbáló korunkat. Erről az úgynevezett űrről hogy értelmes módon beszélni is tudjunk, meg kell határoznunk azt a két partját, ami megmutatja, hogy honnan jöttünk és hogy hová megyünk.

Madách a művét eredetileg a londoni színnel, vagyis a jelennel fejezte volna be, ám utóbb meggondolta magát, és írt néhány színt a jövőről is. Lehet ma ezeket pontosan beteljesült vagy beteljesülőben lévő próféciáknak tekinteni – de Madáchnak nem nostradamusi, hanem elemzői képességei voltak. A kiindulási pontjuk pedig a jelen, az a nagy danse macabre a drámában, amivel a kapitalista szín befejeződik. A lényege a világ elértéktelenedése, ami a Pénz világuralmának a következménye. Eltűnt ugyan az erőszak – legalábbis nagyjából –, de megmaradt az, ami az erőszakot eddig is működtette. Megmaradt a romlás ősoka.

Ezt az okot, vagyis a theodiceát vizsgálva Jakob Böhme nem látja a gonoszt sem önálló, tehát a Teremtővel összemérhető istennek, amiképpen ezt a dualizmus teszi, sem pedig a világ valaminő, időközben bekövetkezett romlása eredményének, mint a konvencionális keresztény felfogás. Továbbá a Gonosz műveiről azt mondja, hogy állapotból fakadnak, nem pedig tudatlanságból, mint ahogy a görög hagyomány gondolja. Ez az állapot az Isten első teremtő princípiumából származó és onnan továbblépni nem képes lélek pusztító megrögződöttsége. Ez a jelentése annak, hogy Lucifer az első volt az angyalok között és éppen ebben a hybrisben bukott meg, miután képtelen belelátni a második princípiumba, a mennyei létbe (Isten valóságába), mivel ez korlátozná az ő autonóm teremtési készségét. Maga a normális ember azonban a harma-

dik principiumból vissza tud oda tekinteni. A démoni viszont megmarad ott, ahonnan származott, a teremtés bőszültségében, ami így pusztító erővé válik. (Madách nem ismerte ugyan Böhmét, de ismerte valamelyest a német romantikát, amely oly nagy mértékben gyökerezett a philosophus teutonicus munkásságában. Így ágyazódik a *Tragédia* a legmélyebb európai hagyományba.)

Az Űrt, vagyis a Földtől való távolodás dimenzióját így jellemzi a költő, ősrégi költői hagyományokra is támaszkodva (a sumer mítoszból Etana égbe repülése az első e leírások között, amit ismerünk):

„Először a báj vész el, azután
A nagyság és erő, míg nem marad
Számunkra más, mint a rideg matézis.”

„A mennyiség uralma”, ahogyan Guénon mondaná. Látható itt az a metafizikai összefüggés is, ami a kiüresedő világot a kapitalizmushoz kapcsolja. A londoni haláltánc akár a *Kommunista Kiáltvány* illusztrációja is lehetne, aminthogy Marxot magát is több szál kötötte a német romantikához. Íme, az ő kapitalizmuskritikája:

„A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári érzelgősség szent borzongását az önző számítás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékre oldotta fel. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét. Leszaggatta a családi viszonyról a meghatottan szentimentális fátylat, és e viszonyt pusztán pénzviszonyra redukálta.”

Pénz és individualista öntörvényűség. Az elsőnek a teremtménye – ami eddig még valóban nem volt – az értékmentesség. Ha mindennek megvan a maga csereértéke, és így bármi bármivel elcserélhető, akkor eltűnik a világból a valóság érzése, ami az általunk megismert dolgokhoz való ragaszkodásból áll össze. A pénz ugyanis, mint egyetemes értékmérő, egyúttal tartalom nélküli is. Gúnyolja különben az ő legsajátosabb termékét, az önző individuumot is – hiszen azt a saját értékrendje szerint is csereértékké degradálja. Életükre visszanézve, ezért hullanak olyan reményvesztetten a sírgödörbe az emberek: mire volt jó az egész? Pénzt, azt lehet szerezni, sőt másról se szól az egész élet – de végül is értékhez így nem jutottunk el. Nem láttunk bele – mondaná Böhme – „a szent isteni születés második princípiumába, a mennyei létbe”.

A falanszter így vezeti az értékfelismerésre képtelenné vált individuumot az uniformizált rendbe, amelyben készen kap kívülről egy értékrendet. Madáchnál, az „utópikus szocialisták” Lenin által lenézett naivságának megfelelően, ez még erőszakmentesen, józan belátás alapján történt, aminek az oka az erőforrások mindenki által belátott fogyatkozása volt. Mi, ezredvégi túlélők, kissé másképp emlékezünk ugyan vissza a falanszterszervezés módszereire, de nem is ez a lényeg. A világtörténelem eddigi problémái a falanszter szemében a zűrzavarból adódtak, az emberek összevissza cselekszenek mindenfélét, meggondolatlan értékekre hivatkozva. De most jön a Tudomány és rendet vág. Luther kazánt fűt, Michelangelo széklábat farag, Platón teheneket fog őrizni. (Eszembe jut itt nagy humanista irodalmárunk, a még csak nem is kommunista Benedek Marcell, aki Platónt „prefasiszta ideológusnak” minősítette.) Ami pedig őbennük

több volna, mint a Társadalomtudomány által reájuk szabott feladat, az nyilván betegség vagy deviancia, amit gyógyítani kell, vagy büntetni. Sajnos, a Tudományból valahogy hiányzik a kellő meggyőző erő, hiába tanítják már az óvodában magasabb matézisra a kisgyerekeket. Mégiscsak kell az a koncentrációs tábor vagy gázkamra, hogy a Tudós okosabbságát egyértelművé tegye.

A lélek megzavarodásából eredő turba ilyesformán hozza be a hatalmi viszonyt oda, ahová pedig a tiszta értelem hivatkozásával vezetett minket. Amint-hogy az egyenlőség köpenyébe is kemény hierarchia öltözik – sőt még az is látszik, hogy kontraszelektív. Az ítélkező tudós minden tekintetben silányabb az alárendeltjeinél, még a tudásában is. Egyenlőségen ezért a silányság diktatúráját kell értenünk. Az individualizmus csődje után tehát a kollektivizmus csődje. Két zsákutca. Így vezet minket Lucifer az űrbe, nevezvén védencét cinikusan bár, de találóan „báb-istenségnek”. Elmenekülőben az úgynevezett „világtörvények” – a kapitalizmus és a kommunizmus – diktátumából, elszántan arra, hogy ő szabjon törvényt önmagának. Nietzsche is az eszünkbe juthat itt, de az igazán fontos az, hogy ez a „törvény” az üres égbolton csak önmagára vonatkozhat, vagyis a semmire. Ez a helyzet megfelel Guénon diagnózisának is, aki a hagyomány végső felbomlásának két fázisát különböztette meg, a szolidifikációt, vagyis a megdermedést, majd a disszolúciót, vagyis a szétolvadást. (A materialista filozófia 20. századi térvesztése a spiritizmusokkal és okkultizmusokkal szemben igen jól szemlélteti ezt a megállapítást. A folyamatot azonban semmiképpen se lehet „kibontakozásnak” tekinteni, mivel a hagyománytól még távolabb vezet.)

A *Tragédia*nak ez a három színe, a falanszter, az űr és az eszkimók, ekképpen szorosan összefüggenek, és a lelki eredetük a kapitalista szín haláltánc-jelenetében van. Ismételten le kell szögeznem, hogy ez az 1860 táján keletkezett mű minden profetikus tartalma ellenére sem a jövő előérzete, hanem a jelen diagnózisa. Ha sok minden történt is közben, semmi sem változott. Lehet, hogy Madách többet tudott a „történelem végéről”, mint Fukuyama?

Az összekötő kapocs közöttük éppen az „űr”. Lucifer ekképpen biztatja védencét:

„Hát nem vágytál-e, menten a salaktól
Magasb körökbe, honnan hogyha jól
Értettelek, rokon szellem beszédét
Hallottad?”

A „rokon szellemet”, ami az űrbe vonná maga után az embert, Hamvas Béla „Zöld és lila” tanulmányában e két szín viszonyával jellemezte. A megkísértett, tanácstalanná vált ember a Földet „lila ködben” kívánja elhagyni. Nem a divatos kozmikus űrutazásokra kell itt gondolnunk, ami úgysem fog sikerülni, és a helyzeten különben sem változtatna, hanem a „Földszellem” elhagyására.

A reneszánsz uralkodó színei a kék és a vörös voltak, mindkettő ősi színe egyébként az archaikus festészetnek. Az alchimizmust ismerő Böhme alapján a vörös a tűz, vagyis az élet sóvárgása, a görög Erósz. A kék pedig a víz, a szeretet, a keresztény agapé megfelelője. A kettő együtt kiadja a világ tökéletes harmóniáját, a fényt. A lila és a zöld együtt ellenben e harmónia szétfeszítései,

mint „hipervörös” és „szuperkék”. A lila szín kilépőben van a felfoghatóság köréből, utána már a láthatatlan „ultraibolya” következik, ami viszont éppen ezért könnyen benépesíthető a virtuális valóság képeivel.

Ezekről a mesterségesen megteremtett paradicsomokról írta Baudelaire, hogy „a látható természet látható ura hasonlóvá válik az eszelőshöz, aki vászonra festett díszletekkel próbálja pótolni a valóságos kerteket vagy bútorokat. A végtelenség szomjának ebben a megromlásában rejlik minden bűnös kicsapongás gyökere.” És itt többre kell gondolnunk, mint az őáltala ekképpen jellemzett kábítószer-fogyasztásra. A virtuális világteremtés képlete előtt állunk. A természettől elforduló, vagyis az űrbe tartó ember úgy keresi a paradicsomot, hogy nem kíván erőfeszítést tenni érte.

És a szétválás, mint ahogyan Böhme mutatja meg, a sötétségbe vezet, „amelyben éppúgy benne van és él minden lény, miként a fényben és a külső elemi világban, de tulajdonságának megfelelően minden a fantázia világába lép. A farizeus ebből annyit megérthet, hogy nincs valódi tudása a pokol és a fantázia mivoltáról és rendeltetéséről. Istenen kívül nincs semmi, és a fantázia mégis Istenen kívül van – egy másik kínban való másik élet, másik természet-fény, melyet a mágusok ismernek. A sokaság mágusa ekképp gőgös, hiú, fukar, gonosz, falánk, a sóvárgó sokaság szelleme ő és hamis bálványimádó. Nem követi a természet szabad akaratát, a csodák erejének birtokosát, és nincs felfogása az isteni misztériumról, mert akaratával nem követi e misztérium szellemét. Mivel ezek önmagukból indulnak ki, a kezdet a véget keresi, és eszköze a turba. Nem áll Isten szabad akaratában, hanem önmagából növekszik és mint gőgös fa emelkedik fel.” Ez az, amit Jung nyomán Hamvas luciditásnak mond, és az önmagába fordult európai idealizmust ez vezette csődbe, mint a gondolat realizációjának a hiánya. Ebben a felfogásban üzenheti Ádám a Föld szellemének, félreértve, azaz dehumanizálva a test és lélek dualizmusát:

„Testem tiéd tán, lelkem az enyém,
A gondolat s igazság végtelen,
Előbb megvolt az, mint anyagvilágod.”

Hamvas szerint a lila a kék és vörös közötti választani nem tudás. Holott nem valóságos szintézis. Amit mi „színkörnek” mondunk, és amiben a lila valóban e két szín keveréke, az csupán érzékcsalódás. A lilán túl és a vörösön innen egymástól eltérő, egészen más világok vannak, és csupán annyi a közös bennük, hogy egyaránt nem érzékelhetőek. A zöldet pedig eztán e látszat-szintézis eteti. Kioltván az emberből a valóságérzést, azt, ami őt a saját életéhez köti.

Böhme azt tanítja, hogy „fiatal korban a földi növény tele van erjesztő zöld eszenciával és méreggel. A turba hatalma ilyenkor igen nagy.” A zöld, mint ahogyan Hamvas rámutat, voltaképpen a nyers élet színe, az „első lélek”, a teremtés első princípiumából származik, de eredendően mégis nélkülözi a megrontott szellem magába zárkózó elfajulását. A növények klorofilljának a zöldje, amely életet készít a napfényből, közeli rokona a mindent eltakaró feketének (a nem színes fényképeken az erdő lombja mindig rendkívül sötétnek látszik), hiszen a lehető legtöbbet kell a fényből elnyelnie, de ebből a láthatatlanból mégis az élet születik meg folyamatosan, a „misztérium”, mondja Böhme.

A zöld a lilától áthatva viszont az ellenkezőjévé válik. „Ezt a zöld világot nem fegyelmezi valamilyen magasabb ellenőrzés, hanem egy, az okkultba játszó különös és félelmetes fantazmáknak látszó hallatlan és megfoghatatlan erő, az elmének ez az újabb változata, amely az emberi életről szóló eddigi képzetet eltörölte és tökéletesen új alapot teremtett” – írta Hamvas Béla. A tudomány itt mutatja meg a valóságos szerepét, azt, hogy a maga bőszült teremtőkészségével elzárja az ember útját, Böhme szavával az „örök természet kibomlásához. Az ördög így védekezik, hogy megakadályozza birodalmának a megismerését.” (Világunkban tabuvá vált az ördög említése. Néhány éve a Mértékadó Körök botrányt kavartak Mel Gibson *Passió* filmjéből, mivel merészelte benne fizikailag megjeleníteni a Kísértőt.)

Ilyen körülmények között pedig a „szégyentelen éhség” már nem az életet táplálja, hanem önmagát. Ez az, amit hedonizmusnak mondunk, a végső fázisa pedig a bulémia, midőn a lelkileg teljességgel felbomló ember halálra zabálja magát. Ma a Föld erőforrásainak a 80%-át az emberek 15%-a fogyasztja, illetőleg pusztítja el. Ezenközben az éter lila hullámain minden éhező megcsodálhatja a gazdagok paradicsominak látszó életét a Bahamákon, frusztrálva magát azzal, hogy „rajtam múlott, hogy ezt nem értem el”.

Így érünk majd el az „eszkimókhoz”. Akik ugyan egészen másfélék, de hiszen itt nem is őróluk van szó, hanem az Utolsó Időkről. (Hamvas Béla *Ugyanis* című, utoljára megírt és a fenyegető jövőt előrevetítő regényében a szónak ebben az értelmében szerepelteti „eszkimó” néven a világot végső pusztulásba kergető, gyökereitől elszakadtan démonizálódott lelenc-csapatot.) Nézi az eszkimó a tv-t, látja benne élete kudarcát. Mihez kezd most magával? Ő is többet kíván hát szerezni az erőforrásokból. A látott álomvilág szereplőihez persze nem juthat el, ám vannak szomszédai…

„Szomszédimat, igaz,
Agyonverém mind, de hasztalan.
Mindég kerülnek újak – s oly kevés
A fókafaj. Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesb ember legyen
S több fóka.”

Igen korszerű könyörgés ez, mint látjuk. És ha még nem jutottunk is el az „agyonverésig”, a turba fogságában ez előbb-utóbb aligha lesz elkerülhető. „Természeti törvény”? Ugyan kérem. Az első világháború idején történt a kijevi állatkertben, hogy a romló ellátás miatt nem tudták az oroszlánokat etetni, így azok éhen pusztultak. Eszükbe sem jutott azonban egymásra támadni. Ellenkezőleg, haldokolva összebújtak egymással.

Az űrben viszont teljességgel hiányzik az efféle, ugyanis hiányzik a legcsekélyebb közös alap is. Hiszen itt mindenkinek a magánügye, hogy mit tekint értéknek, és ha valaki önmagán kívül mást is annak kívánna tekinteni, akkor legkevesebb, hogy mosolyogni való. Ezt mondják „posztmodern életérzésnek”, Hamvas Béla találóbb szóval szituácionizmusnak nevezte. Ellenhatás a világnézeti terrorok évszázadával szemben, viszont láthatóan éppoly kevéssé nélkülözi, csupán a formájában alakította át az erőszakot.

A pusztulás oka így valóban a Nap kihűlése. Nem a szó fizikai értelmében, hanem a Teremtés pneumatikus összefüggései szerint. Ismét Böhméhez kell fordulnunk. „A szeretet alkotóerejéből származó magasabb létezők alapjait a Nap tárja fel, hogy növekvő élete legyen. Ahogy a Nap egyetlen akarata csupán önmagát adja és sóvárgásával mindent áthat és minden élőnek az erőt és önmagát ajándékozza, ugyanígy Isten a természeten és a teremtményen kívül az egyetlen jó, és Istenen vagy a Jón kívül semmit sem adhat. Ha a Nap a világból eltűnne, minden dolog sötétben lenne, az ész pedig azt mondaná: mi most a sötét halálban, a hideg méregben vagyunk. És valóban így is lenne. A méltatlan szellem külön szeretetbe és akaratba visz, ahogy Ádámmal és Luciferrel történt, akik az igazgyöngyöt a fantáziába vetették és az egészről leszakadtak.”

Az űrnek ez a feketesége – a Nap teljes hiánya – a semmit teremtő ördögi fantáziának bízvást megfelel, de az ember belepusztul. Az űrbe pedig a Mammon vezetett minket, hogy ott teremje meg üres fantázia-képeit a Nap műveinek a láthatatlanná tételére.

A „saját égbolt” megteremtése, ahogyan Nietzsche mondaná, vagyis az individuumnak a metafizikai szintre emelt önzése eredetileg magában hordja a korlátait is, hiszen közvetlen eszköze nincsen mások befolyásolására. Az űrből visszatérő ember rögvest szembesül ezzel a problémával: ki kell terjesztenie ezt a „saját törvényét” másokra is. Maga a hagyomány természetesen ilyen általános érvényű, viszont tagadása az individuum abszolút (azaz semmiből történő) teremtőkészségének, és ezért szóba sem jöhet. Azt a virtuális világot, ami ilyen módon létrejött, a valóságosnak a helyére kell valamiképpen állítani: a hatalom, a mágia vagy a pénz segítségével. A világ teremtett rendjét tehát meg kell hamisítani, ami a *hazugság* műve. Aki pedig ezt nem hajlandó a magáénak elfogadni, azt kényszeríteni kell rá. Ez az *erőszak* műve. Az ilyen módon működő bőszült teremtés pedig már hatékonyan láthat neki a látható és láthatatlan világ elpusztításának. Ez a *kizsákmányolás*. „Hazugság-erőszak-kizsákmányolás” – összegzi Szabó Lajos a turba művét, amelynek az érdemi leleplezésére, Hamvas észrevétele szerint, már e két színnek, a zöldnek és a lilának az egybevetése is alkalmas.

„A tűz és a fény pillantásában van a szétválás – mondja Böhme. – A szellem önmaga fölé emelkedik, vagyis az erők tüzes ismerője lesz, mert a tüzes rémületből mint új élet lép ki. Ám még sincs új élete, hanem csak természetet vett fel. A szeretet pedig középen marad, mint a szellem centruma.”

(Elhangzott a Hamvas Béla Kör rendezvényén a Deák téri evangélikus gyülekezeti teremben, 2007. március 23-án, a születésének 110. évfordulóján rendezett megemlékező konferencián.)

Károly György

A Gerbeaud teraszán

– Határtalanul Meggyőzőnek –

Ásítoztam melegtől, unalomtól,
mikor feltűnt a nő s a legjobb tompor.
Csak ültem bambán, lélegzet-szegetten,
állam le és a székről majd' leestem;
nem is far ez, tat! – sóhajtottam akkor,
s mint átkos álom, elinalt az aggkor,
s ott lenn melegség járta át a testem,
s az újjászületésben hinni kezdtem:
feléled, ki meghalt, s szerelmi kedvem
virul, mint kardvirág, katang, agávé,
és átképzem magam Casanovává.
De jaj, az ember mi dologra retten!
éljen bár Wimbledonban, Budapesten:
ölembe ömlött az a fránya kávé.

Kemsei István

Téli reggel

Határ Győző halálhírére

A kelő Nap kiereszti óljából a varjút. Odaszórja elé az egész várost. Pipipiíííí – hívogatja a kedves jószágot. Az pedig kotyogva totyog a lába körül a lombjavesztett eperfa alatt. A Nap nézi a köd mögül a varjút, ahogy fölcsipegeti a terekről a platánokat, s azok alól a sikoltozó mozgolódókat apránként kikapja, majd bögye-telten a tornyok élein cinkemód törli a csőrét.

A házak fölé száll a másik árny. Jönnek a hírhozók tömött tömegben a temetők felől. A hatalmas varjú. Az egytömegnyi egy. Hintve le az utakra, parkokba darabonként. Ahány ember van a városban, majdnem annyi lesz délre bent a csőrös gyászvitéz. A nagyapák kiballagnak a játszóterekre, hogy megsétáltassák a varjút. Pisiltetés, kakiltatás, ahogy kell. Úgysincs már unoka a világban.

Vaskos károgással jönnek a lassú hírek a temetők felől. Egy sereg dohányos öregember harákolja magát egynapi létre hajnalonta az égben. Hrrr… Hrrr… Nem kétséges, hogy ők volnának a Nap követei, illőn kitollasodva az alkalomhoz. De melyik napé?

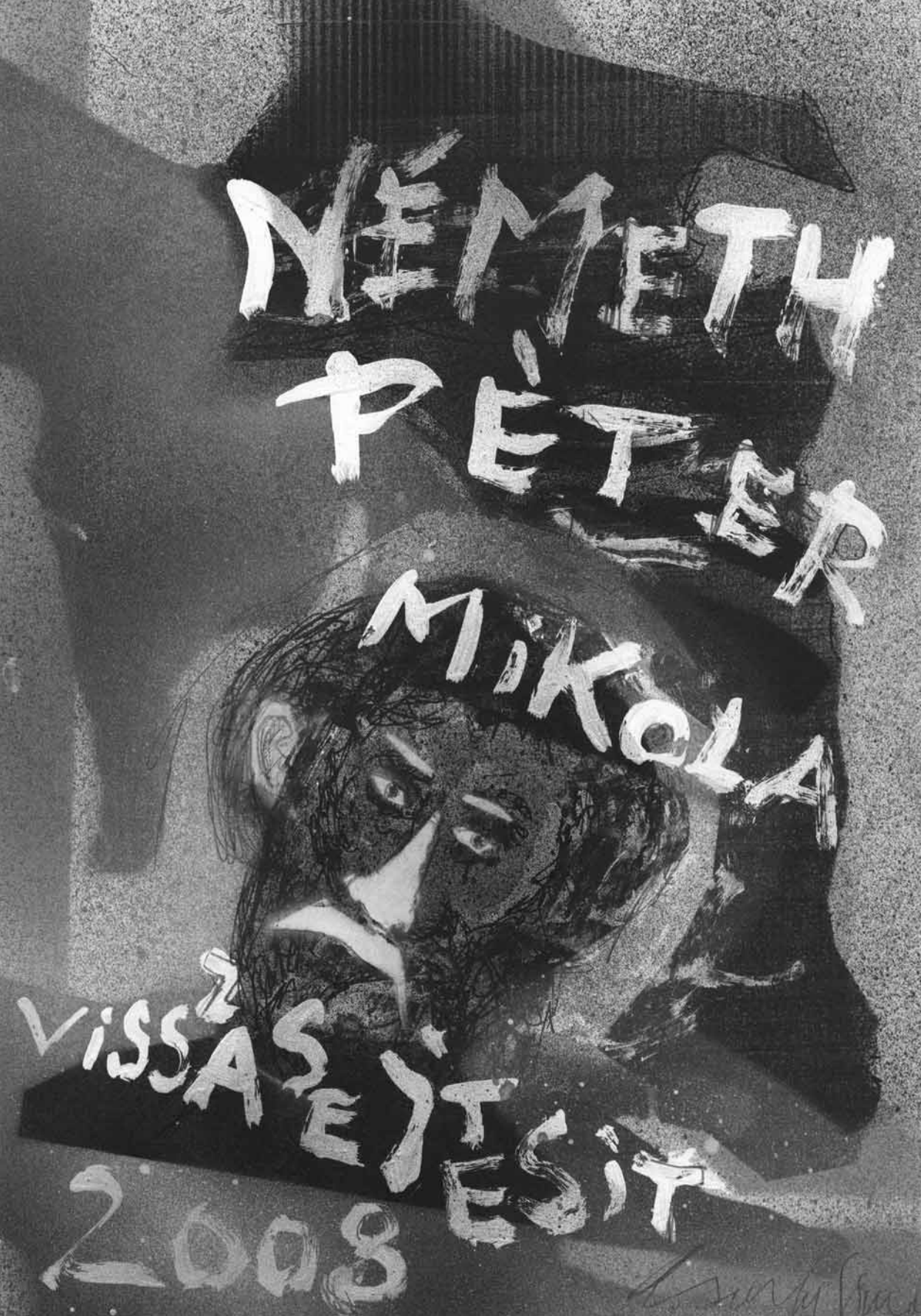
NÉMETH
PÉTER
MIKOLA
VISSZAJÖTT
2008

Papp Tibor

sárgák

hajaddal derekadat ostoroztad
a boldogság havában
vakon jött a tél
kit keres**s**tél?
lány vagy még
vagy p**á**lmalevél
elvesztetted a kulcsot
vagy csak hebegve ke**r**ingtél?
szerelmesen
citromsár**gák** a melleid

mióta hazamenekültél
izzad **a** láp
a l**á**pod
a hold la**p**álya

bátorságod hiányát pótolj**á**k
a kiégett le**g**endák
a k**a**lapos ellenfelek

vagy ak**i** vagy
mint szívedet a csontfalak
a szavak megvédenek

Bohár András

Mű-magok

(mű-mag1, mű-mag2)

Két látszólag egymást kizáró fogalom kötőjellel történő egybekapcsolása talán érzékeltetheti azt a paradoxitást, amelynek tanúi lehetünk, ha korunk műalkotásaira figyelünk.

A *mű-mag1* alapjellegzetességeként könyvelhetjük el, hogy a művek, magatartások, művészeti beállítódások a technikai kor-szellem autenticitását kísértik meg. Mindent, ami adott és lehetőséget kínál virtuális világunk megjelenítésére, felhasználnak az alkotók az elektronikus eszközöktől (fénymásológép, fax, számítógép) a kommunikáció esélyeit újragondoló internet praxisáig. Számukra a technika állványzatszerűsége, rajtunk kívülisége mint kultúrkritikai axióma (Heidegger) nem létezik, mivel a médium természetes művészeti közegét és közvetítési lehetőségét egyazon kontextusban gondolják el (ennek reprezentatív összefoglalásán vehettünk részt a Műcsarnok *Pillangó-hatás* bemutatójának keretében – 1996. január–február).

A hagymányos kézhezállóság keretében fogant művek, *mű-mag2*, amelyek az ember érzékiségének és fogalmiságának eredendő egységét, létbe ágyazottságát kívánják érzékeltetni, azzal érvelnek az előzőekkel szemben – most mindegy, hogy ez szándékolt vagy rejtett, teoretikus vagy gyakorlati síkon történik –, hogy a műviség, csinálmányszerűség szükségszerű velejárója korunk művészetének, s ezt csak ki- vagy beteljesíti a technikai-instrumentális művészet. Egyre távolabb tolva magától a műalkotás eredeti világfeltáró szándékát és a befogadás lehetséges esélyét.

Azt már csak hozzátehetjük mindehhez, a valóságos művészeti gyakorlatban csak kivételes esetekben megjelenő határpontokat érzékeltető programokhoz, hogy se az első, se a második variáció nem tud mit kezdeni a művészet funkcionális zavarával, helyét kereső, de nem találó professziójával. S ez a probléma két jellegzetes nézőpontból is értelmezhető a Csók István Képtárban megrendezett *Művek és magatartás 1990–1996* tárlata kapcsán. Elsőként magukra a művekre koncentrálva, majd a kontextualizációs lehetőségek meglétére vagy hiányára érdemes figyelnünk. Talán ekkor érzékeltetni tudjuk, hogy a „művek és magatartás”-minták milyen ideákat hoztak mozgásba.

(a fenomenológiai zárójelen belül)

Most takarjuk le egy mozdulattal a tárlat címét, helyét és idejét, s Husserl intenciói nyomán magára a dologra, megjelenési módjára és a tudatunkban rögzült képekre koncentráljunk. A belépőt egy két-háromszáz kiló között „mozgó” kitömött sertés fogadja, amint megtekinti saját „megöletésének” történetét videón. Minden szakszerűen történik – vágás, perzselés, feldolgozás… –, s az arcok is a hétköznapi-falusi világ megszokott szereplői; majd szemben vörösben és kékben játszó sarlót és kalapácsot maga előtt tartó férfi képe, tőle balra

két régi tejeskanna ezüsttel lefújva és beágyazva a képkeretbe. A mindennapi élet relikviái mellett megjelenik az angyali-építészeti séma (Angelus), mintegy ellenpontozva az előző tárgyiasságok érzeteinket mozgósító élményét. A lépcsőn fölfelé menet leheletfinom vonalrajzok – mondjuk egy „megbolondult” számítógép kódrendszerére utalva vagy a lélek rejtelmeit kivetítve –, majd egy mángorlótekercs a két végén jelképes emberalakkal. De az időutazás ismert reneszánsz-barokk-manierista mesterek művét is elénk varázsolja, igaz, „fotópontokkal” és műanyag borítással kissé korunkhoz igazítva.

Fehér téglaépítmény, fehér kéménnyel: bármit jelenthet. Századunk színekkel és képpekkel le nem írható borzalmait, s helyi tragédiánkat is. Az elmúlt korok művészetének emlék-újraidézései is megjelennek Zurbaran diára vetített csendéletképének és az elé rakott, fehérre festett valóságos csendélet egymásra hatásának közvetítésével. Majd mélybarna-bordó tónusú fotók, amerikai szállodák szobabelsőiről: az egyetlen változó és figyelemre méltó pont a képeken feltűnő lámpák fénye. S a kényelem kifeszített karosszéke is falra kerül, ezt követően kígyókarikák emberfejvégződéssel, pászkasorozat visszájára fordított, üveglapra rótt latin betűs üzenettel, arctalan emberek, felismerhetetlen utcákon. Majd újra intenzív jelképek: perspektivikus téglalapok kivetülései, egy archaizáló vadászjelenet állatlenyomatai élőkkel és halottakkal.

A mindennapok megkísértései videón rítustánccal, tehénnel, lánnyal; emberkollekció ruhakollekciónak álcázva; ajtókeret kilinccsel, rajta keresztben lópokróc a feszületre való egyértelmű utalással. Pos(z)t(a)modern allúziók: Malevicstől az Európai Iskoláig, Erdély Miklósig, a budapesti háztetők stukkósurájáig, posztimpresszionista tavaszidézésig, SI konceptualizmusig. Továbblépve szürke gyerekrajz-stilizációt idéző szobabelső – kiskorúaknak nem éppen való „keresztbarkácsolással” –; fekete téglalapok fotótorzításokkal, besülésekkel; óraintegráció és kabátgomb ekvivalenciarelációja videón; falilámpák képe és csomagolt csomagok; doboz-memorandumok még a Gutenber-galaxis korából; érzéki ecsetvonások a festészet tradicionális anyagiságát megjelenítve: formák tartalmak nélkül.

A rövid listát ezzel lezártnak tekintjük. Az utalás szándékát kíséreltük meg látótérbe hozni képi intenciók és a textuális megjeleníthetőségek kapcsolatára figyelve.

(az a bizonyos kontextus, avagy annak hiánya)

Szándékosan nem kötöttem a metaforikus jelzéseket, képi tartalmakhoz kapcsolódó leírásokat a szerzőiséghez, mert pusztán azt kívántam érzékeltetni, hogy milyen temtizáció köré csoportosíthatók jelen válogatás munkái. S ez azt a meglátást is valószínűsítheti, hogy hasonló leírások születhettek volna mondjuk egy évtizeddel ezelőtt is, ha megrendezésre került volna akkor egy hasonló témakört befogó válogatás. Ám ugyanennek, vagy ehhez hasonló kollekciónak a kontextualizációja merőben más is lehetett volna, mint mondjuk a nyolcvanas évek derekán. Kezdve attól, hogy az ideológiai-politikai háttérkésztetések alkotói-befogadói jelenléte merőben más, egészen odáig, hogy a „globális ökológiai-kulturális identitáskeresés határpontjainak kritikussága” ma már az intellektuális közbeszédben mindennapos fordulat.

Ám néhány kérdéses pont mindezek ellenére meggondolásra érdemes. Elsőként a megváltozott művészetfunkciók problémáján meditálhatnánk. Ha

elillan(t) a komplex etikai-esztétikai művészetfogalom jelentésessége, akkor mi marad, mi maradhat helyette az elitművészetben? Az önmagában érvényes forma, a kiporciózott manír-koncentrátum, az önismétlő attraktívum, ötletbörze pszeudo-avantgárd mintára (mindegyikre láthattunk példát).

Másodjára azonban mindenképp fontos, hogy a folyamat bemutatását és fontosságát kiemeljük. Hisz a *Huszadik század magyar művészete* sorozatban ez már a 15. tárlat, ahol a Nyolcak és aktisták köre éppúgy helyet kapott, mint az Európai Iskola vagy a hatvanas és hetvenes évek avantgárdja, illetve a nyolcvanas évek fejleményei (Mi „Kelet-franciák”). S ezt a három évtizedes munkát (Kovalovszky Márta, Kovács Péter) valóban mindig élénk érdeklődés kísérte, ezzel egyszerre jelezve a kulturális egyközpontúság (Bp.) felszámolásának igényét és lehetőségét, valamint a mindenkori aktualitás jelentőségének kiemelését.

Azonban míg az előző évizedekben másféle jelentőséggel is rendelkezett a művészet, mint pusztán esztétikai jelentéstartalom, addig jelenünk többfelé nyitódó kultúrájában és társadalmában a művek már szükségszerűen nem ágyazódhatnak régi kontextusukba (egzisztenciális érték- és mintaadás), s még nem találták meg az új „polgári-bildung” környékén betöltendő szerepüket, hogy a technokrata design értékinnovációiról ne is beszéljünk, amely esetleg túlmutathatna a multimédia egyre növekvő képződményein.

Így a kilencvenes évtized első felének egyfajta képi metszete (*mű-mag2)* a látványos felszabadulás gesztusát ugyan nem tükrözte, azonban tudósított a fejlemények egyik változatának kisugárzásáról.

(1996. október 26–december 31.)

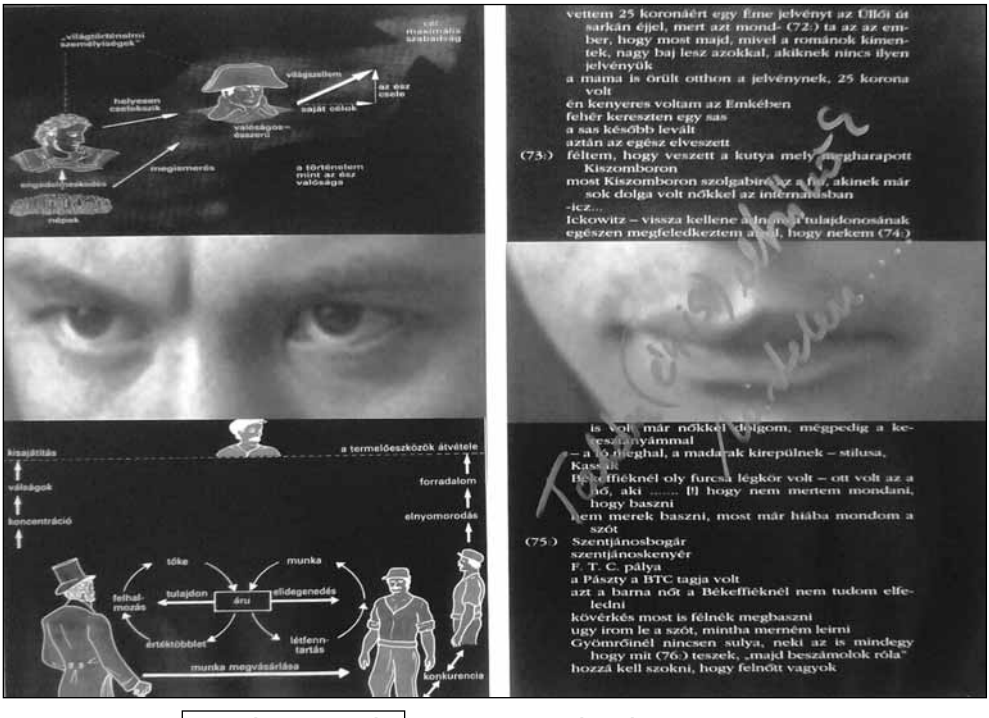

Bohár András: Hommage à József Attila

Répa Ádám

Álmok – pavilon #1

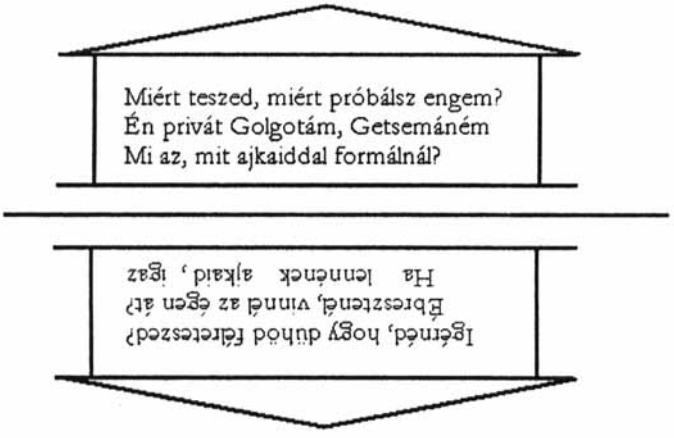

2008. 01. 12.

A távolban – fókuszpont #1

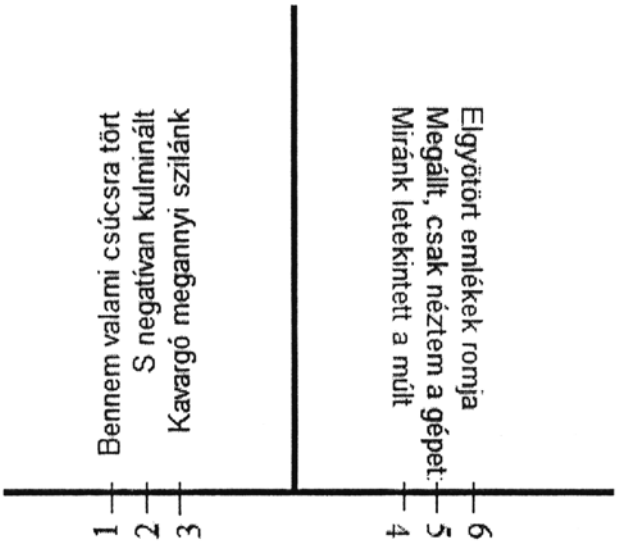

2008. 01. 15.

EKSZPANZIÓ XX. EX

Ez a kiállítás tulajdonképpen nem nyitható meg.

Azon túlmenően, hogy a mondatban szereplő tulajdonképpen szó magyarázatának elkerülhetetlenségével is szembe kell néznünk – a megfejtési kísérlet: feltehetően bizonyára, végső soron magától értetődőn, talán a lényeget tekintve –, nos, ezen szükségszerű kitérő után *feltehetően bizonyára* kijelenthetjük: az aktus maga a maga tárgyának eleven szellemiségével ütközik, a keret a kereteltnek mond ellent, az idézés és a megidézett kibékíthetetlen ellentmondásokat szít. Ugyanis valami megszokott, úgymond hivatalos keretbe foglaltságról lenne szó, valami szörnyű, konvencionális szituáció teremtődne, ha itt most egy független, szabad és progresszív, hosszan tovább élő művészeti jelenségre emlékeznénk és emlékeztetnénk.

És mindezek mellett próbálkozásunk eredendően hiábavaló lenne: az idő és a tér visszamenőleges rekonstrukciójára, megragadási kísérletére ragadtatnánk magunkat, amikor jól tudjuk, hogy az idő, a múló, a múlt idő megfoghatatlan és visszahozhatatlan, de a konkrét tér és szellem, a helyspecifikus szellemiség, a kiirthatatlan genius loci és a mű megbonthatatlan összefüggésétől, egységétől sem tekinthetünk el. Vác, Zebegény, Márianosztra, Ipolydamásd, Helemba/Chl'aba, Ipolytölgyes, Nagybörzsöny; Terény, Magyarnándor, Szanda, Cserhátszentiván, Szécsény és Kékkő/Modry' Kamen' – és E(x)kszpanzió átitatta jelensége és szelleme – nem importálható, nem költöztethető a pesti Akácfa utcába. Tudjuk, hogy a mű időben létező, de az időben csupán egyszer létezett mű esélye meglehetősen csekély a túlélésre.

Más okok mellett, *talán a lényeget tekintve* ezért sem nyitható meg ez a kiállítás, amely eredeti műalkotásokkal és képi és szöveges dokumentumokkal próbálja megidézni, villantja fel húsz év Duna menti tájba ágyazódó művészeti progresszióját: egyedi műveket, művészeti programokat, művészeti folyamatokat, a szó jó és úgymond rossz értelmében vett produkciókat, amelyekben kavalkádszerűen és váratlanul tünedezik fel, tűzijátékszerűen lobban és robban fel, hatja át egymást a képzőművészet, a festészet, a grafika és a szobrászat, az akció, a performansz, benne és hozzá kapcsolódva a film, a videó és a színház, a zene és az irodalom, a költészet, megteremtve vagy megteremteni igyekezvén a mű új és különös formáját, egyedi szellemvilágát. A fogalmiság, a vizualitás és az élményszerűség, a térhez és időhöz kötött történés vagy történés nélküliség ölt e munkákban egyesítetten, hiányokat teremtőn, időlegesen, elenyészőn vagy állandóságra törve testet.

Természetesen – itt persze egy újabb szómagyarázatra lenne szükség – vannak alapítók, központi, vezérlő személyiségek, aktívak és visszavonulók, állandóan jelen lévők, visszatérők és mintegy véletlenszerűen megjelenők, elhivatottak, sodródók és professzionálisak: a programadók sorában Németh Péter Mikolával és Bárdosi Józseffel, a váratlanul és önhibáján kívül idollá vált Bohár Andrással, és Szombathy Bálinttal, Ladik Katalinnal, Lois Viktorral és fe Lugossy Lászlóval, Csorba Simonnal és Kovács Istvánnal, a már égi szférákban performáló Gubis Mihállyal és Kiss Sándorral, társaikkal. A csoportokkal, a teamekkel,

az alkalmi társulatokkal. Az Expanzió húszéves története immár különös és rejtett magyar művészettörténet, amelynek művei és rekvizitumai összegyűjtésre, rekonstrukcióra, feldolgozásra, dokumentálásra várnak: vannak papírok, szövegek, könyvek, fotók, vannak filmek és videók, és vannak emlékek, és talán megnyílik a III/III-as irattár művészeti szekciója is. Talán, és biztos, hogy nem ezzel összefüggésben, de hangsúlyosan szót kellene ejtenünk a szakralitásról, meg a határozott és tétova, a félbemaradt mozdulatokról is.

És akkor, hogy érzékeltessük, hogy *végső soron magától értetődőn* miről is van szó, a múlt hullámaiból halásszunk ki egy Németh Péter Mikola-tételt: „Minden rituális teremtő akaratnak, performansznak, happeningnek, akciónak *in illo tempore* kell megtörténnie ahhoz, hogy hiteles legyen. Vagyis úgy kell megvalósulnia, 'mintha' a Mű-teremtés, az alkotás aktusa a világ kezdete idején történne, illetve úgy történnének meg azok a művészi játékok, cselekedetek, gesztusok, megnyilvánulások, amelyek a 'világ teremtése Siontól kezdődött' keresztény és a 'Kába, a világ legmagasabb pontja' iszlám hagyományainak gondolatkörét együttesen tematizálják."

Hát – bár jól tudjuk, hogy háttal nem kezdünk mondatot, de ez egy zárómondat – ennek a halovány visszfénye van itt jelen.

A kiállítást nem nyitom meg.

Wehner Tibor

(Elhangzott a Magyar Műhely Galéria EKSZPANZIÓ XX. >< „VISSZASEJTESÍT" című kiállítás-performanszán 2008. június 18-án)

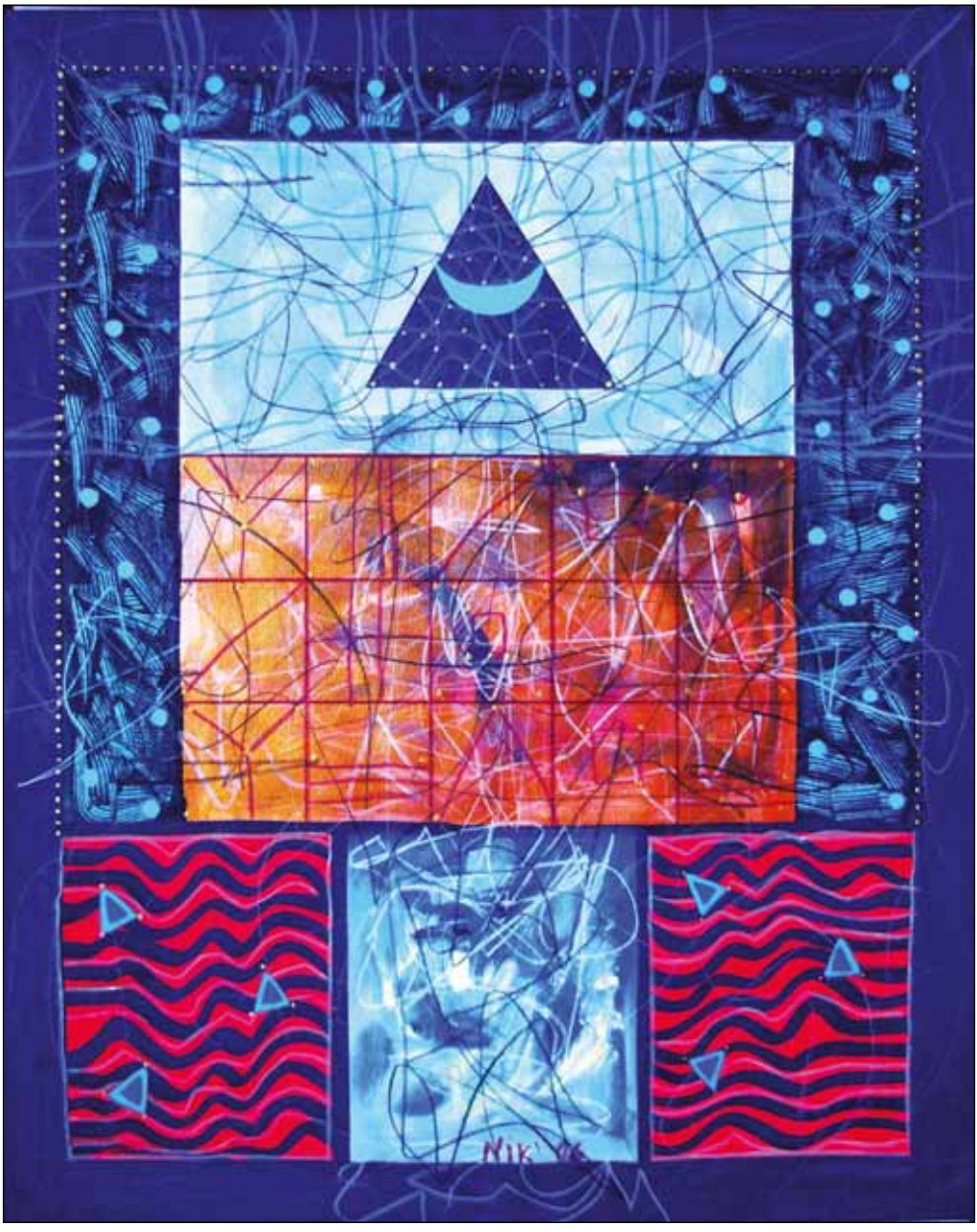

Nikolai Ivanov (BG)
Isten szeme...

Gaál József
„Iszlám“

Baksai József
Agnus Dei

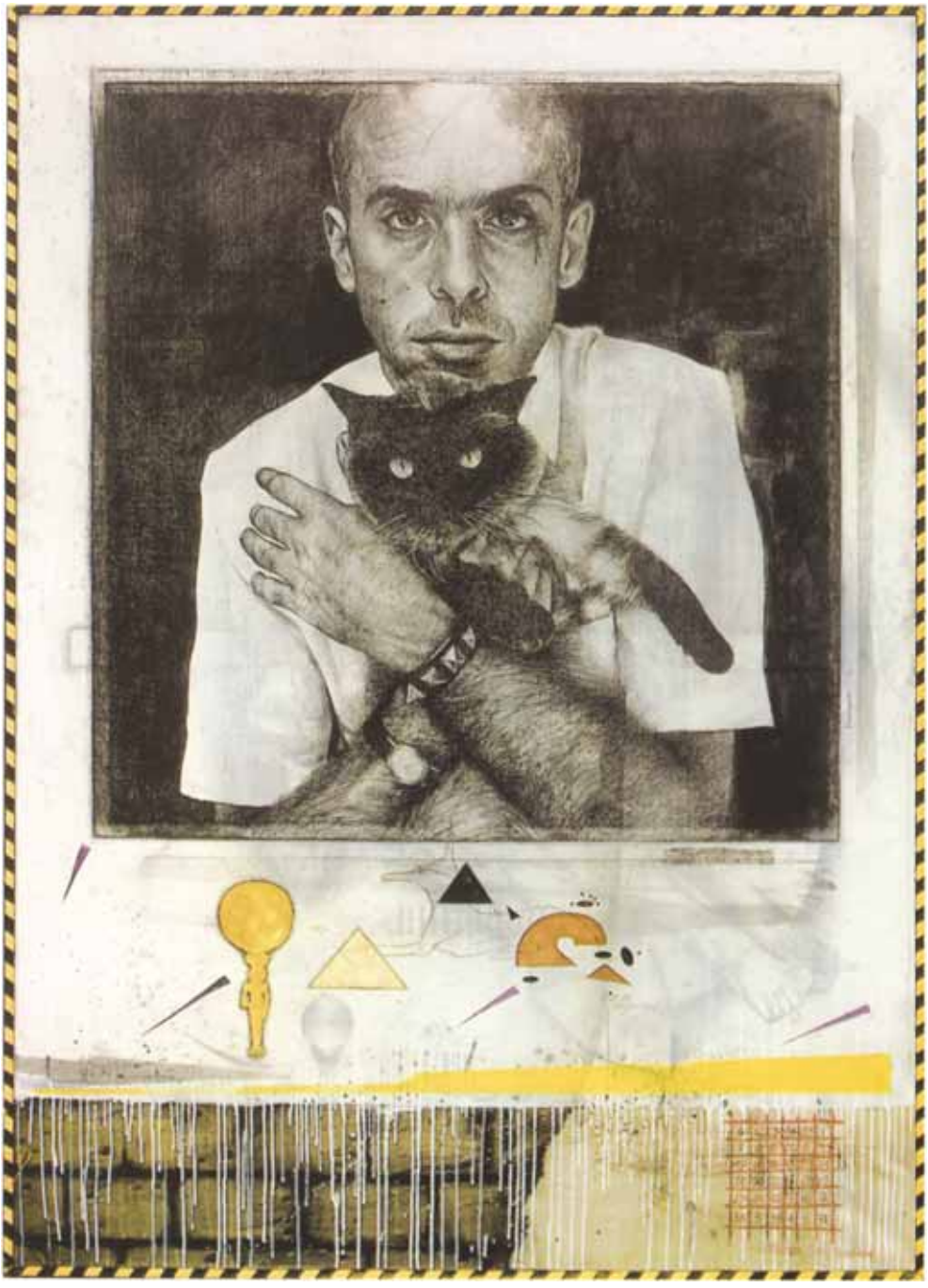

Filep Sándor
Francesco

Győrffy Sándor
Mandala

Ekszpanzió XX. – „VisszaSejtesít” kiállítás-performansz
Magyar Műhely Galéria, Bp., június 18.

Németh Balázs Kristóf
Hibernáció

Bertine Bosch (NL)
In consiquatie 1

Dénes Imre
Jel

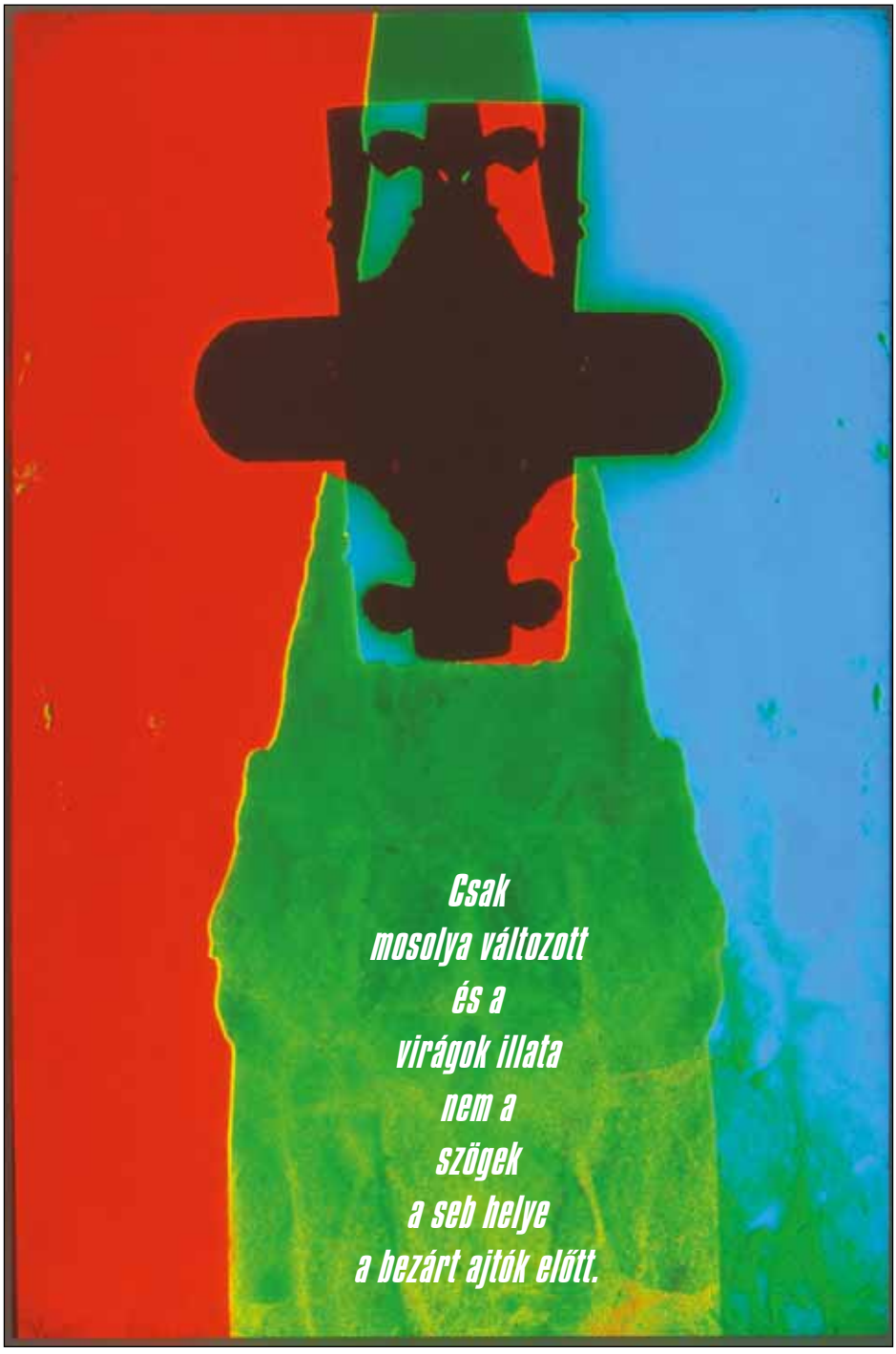

Németh Zoltán Pál–Németh Péter Mikola

Mysterium carnale (felirat)

Olescher Tamás
Te szép liliomszál

Bálint Zsombor
Kumráni tekercsek 1.

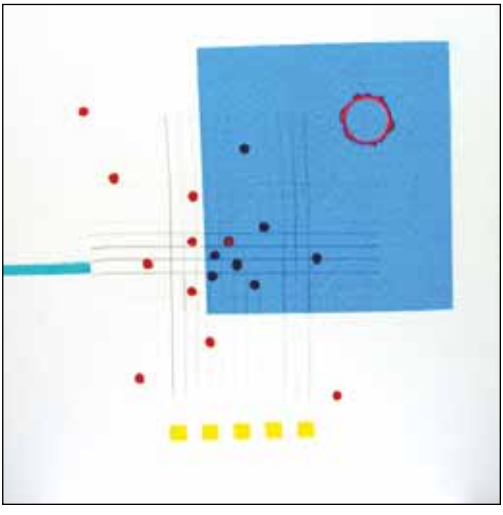

Bert Meinen (NL)
Perőcsény 2.

Papp Tibor

Óraköltemények – Számlap N° 23, N° 14

Papp Tibor

kék rugó

kifutnak az éhes egerek
darázsszavakkal csípem füleidet

ez az én vágyadnyom
az meg a tied

halként menekül tőlem a kezed
vihart jósolnak az előjelek

kalapos szavak kísérik jöttömet
szavaim rugója acél-származék

hiccelt hártyája kék él-e a szemed
virágba borulnak a várakosi terek

veled és nélküled

Ekszpanzió XX. az Akácfa utcában

2008. június 18-án, 16.30-kor Budapesten a Magyar Műhely Galériában Németh Péter Mikola kezébe vett egy fejszét, és a kiállításmegnyitó kezdetére az ott előkészített farönkök felvágásával adta meg a jelet. Ezzel a megnyitókon szokatlan gesztussal Bohár András egykori akcióját idézte fel, aki a 2001-es Ekszpanzión a ipolytarnóci állomáson favágással fejezte be Heidegger *Bevezetés a metafizikába* című könyvéről szóló értekezését. Kezdetét vette a Galéria történetének leghosszabb vernisszázsa. Heindrich Roland és Fazekas László, Németh Péter Mikola és Németh Zsófia Nóra verskoncertje után Wehner Tibor mondta el megnyitó szavait egy, szerinte meg nem nyitható kiállításról. Az Ekszpanzió történetének végtelen sokszínűségét, a művészeti ágak, műfajok, művek kavalkádszerű egymásmelletiségét emelte ki és azt, hogy „az Expanzió húszéves története immár különös és rejtett magyar művészettörténet, amelynek művei és rekvizítumai összegyűjtésre, rekonstrukcióra, feldolgozásra, dokumentálásra várnak.”

A kiállítás létrehozói mégis megkísérelték a lehetetlent. Eredeti művekkel, fotódokumentációkkal, szövegek felnagyításával, filmvetítéssel idézték fel a stációkat, ahogyan Vácról, a Görög templomból Hétvégi Expanzió címmel 1989-ben elindult ez az összművészeti fesztivál, és hosszas vándorlás, átalakulás, megújulás után eljutott az Akácfa utcába. Úgy is mondhatjuk, az expanziós terjeszkedés elérte Budapestet, de ennek ellenére az esemény expedíciós jellege továbbra is megmaradt.

Ez a kiállítás semmiképp sem lezárni akarta az elmúlt húsz évet, minden ott bemutatott műalkotásban, dokumentumban, elhangzott zenében, szövegben benne rejlett a folytatás ígérete. Erre biztatott minden résztvevőt Szabados György zeneszerző is, aki elmondta, miért vállalt közösséget már a kezdeti időktől ezzel a mozgalommal. Legfontosabbnak azt az emberi minőséget tartja, mely minden alkotást belülről hitelesít, az Expanziók, Ekszpanziók szellemiségét a meg nem alkuvó progresszió, az őszinteség hatja át, és ez számára művészileg és morálisan is felvállalható, támogatásra méltó. Szabados mester megnyitó beszédének egy fatuskó kettévágásával adott nyomatékot.

Az már kétszeresen megnyitott kiállítás következő eseményei az Ekszpanziók állandó részvevőinek számító performerek előadásai voltak. Dóra Attila, Dénes Imre, Ladik Katalin, Kovács István és az Opál színház performanszai teremtettek valódi ekszpanziós hangulatot, melynek lényege, hogy új művek születhessenek, melyek csak ott és csak akkor jöhettek létre. A KALAHÁRI Együttes záró koncertjére elcsendesedtek a galéria falai, a kiállítás tárgyai még egy hónapig emlékeztettek az egyszeri, megismételhetetlen estére.

A folytatás, az Ekszpanzió XX, „VISSZASEJTESÍT” hívó szóval a Dunakanyar legszebb helyein, Verőcén, Kismaroson, Visegrádon augusztus 29–30–31-én sokat ígér.

A kísérlet folytatódik. A „visszasejtesítés” után reméljük az újjászületést.

Köpöczi Rózsa

Molnár V. József

Pünkösd

A régi ember hitte, hogy a téridő csillagnyi másságában egyazon Ige működik; a kerek világban a teremtő és törvényt adó Isten örökkön időszerű, mindig ugyanaz és mégis mindig más akarata érvényesül. E létet szabályozó akaratot számára az évkör ünnepei közvetítették: Urunk Jézus, Boldogasszony, a szentek és az angyalok képi beszéde.

A kereszténység előtt, amikor még a csillagok istenségek voltak, azok ünnepet, rítust, mítoszt teremtő erejét fiktív alakok mondták, mesélték képi nyelven. A teremtő és igazító fényt, a Napot – például –, annak változást és átváltozást hordozó kedvét a hinduknál Pongol, a perzsáknál Mithras, az egyiptomiaknál Ozirisz, a rómaiaknál Szaturnusz, a germánoknál Freya mesélte el. Krisztussal a törvény a Földre született, az Atya fiában az Ige öltött testet. Népünknek az egyszer megszületőt, aki érettünk áldozta életét, minden esztendőben újra meg újra elhozza a Nap. Jézus életet adó, mindenszerető fényességét hozza a téli napfordulat. Húsvéton a feltámadó Megváltó, aki mindeneknek új életet ad – a tavaszi napéjegyenlőségen a diadalútjára lépő égi vándor. Az áldozócsütörtökön a legmagasabb égi pálya közelében araszoló Nap a mennyekbe távozó üdvözítőt idézi meg; Pünkösd hitet nevelő – növelő – nap adta eleven pirosában is Ő van jelen: a Szentlélek lángjában az Atya jobbján trónoló Krisztus „hét ajándéka” száll alá. Augusztus mindent érlelő, mező, gyümölcs s ember színét változtató verőfényében Jézus színeváltozása tündököl.

A határ, amely húsvét hajnalon a föltámadó Krisztus életet adó erejétől kap zöld-parázs új ruhát, a vetés, amely májuson – félve a fagyosszentek korai aratását – mértékkel növekedik, tövében erősödik csupán – pünkösdkor, s annak ünnepudvarán hatalmasan szökken szárba.

A Galga menti Hévízgyörkön a hajdani öregasszonyok a serdülő lányunokájukkal csíráztatták, „keltették ki” a paprika- és paradicsommagokat húsvét előtt. Öreganyák nyála-szeretete és nap szentelte víz nedvesítette a magokat rejtő vászonzacskókat a szalmazsákokban az anyának készülő fiatal életek alatt; s hetednapon, hét éjszaka – kotlósmelege – után izgatottan nézték a lányok, hogy búvik-e a csíra. A kicsírázott magokat azután cserépbe ültették, és májuson ők duggatták a palántává cseperedett növényéleteket az ágyásokba. Az ő dolguk volt az öntözés is. Vigyázva, mértékkel öntözték a türelmetlen palánták tövét: száraz ne maradjon a földjük soha, de nagyon neki ne szökkenjen a kedvük – Pongrác, Szervác, Bonifác, a három kegyetlen „ác” miatt. A nő és növény misztikus kapcsolatát a régiségben nagyon fontosnak tartották. A székelyföldi Esztelneken például női névünnepen ültették a növényeket, hogy növekedésük áldott legyen.

Pünkösd kapujában, áldozócsütörtökön, az Üdvözítő mennybemenetelének ünnepén minden létező, az ember lelke-kedve is elindul fölfelé. Hevesaranyos palócai úgy tudják, hogy a föld is emelkedett Jézus után, de Jézus intett: maradjon. A föld erre megállapodott és úgy maradt. Ságújfalu népe szerint így

keletkeztek a hegyek, a Karancs is, amelynek tetejére az angyalok építették a kápolnát.

Pünkösd udvarában, ünnepkerítésén belül, s csöppet túl is azon zsong, zsibong, szökken, szárnyal minden. Orbán – akinek ünnepe minden esztendőben pünkösd udvarába esik – zsákjából kiereszti a legyeket, útnak indítja a dongókat, s a méhek ilyenkor kezdenek el rajzani. A Paradicsom teljessége költözik a Földre, hiszen a káposzta még csak alig-palánta, s a saláta már érett fejével dicsekszik, a szőlő virágát mutatja csupán, a cseresznyefa piros gyümölcsére büszke: együtt ami lesz, s ami van!

Az érett gyümölcsöt, zöldséget a régi falu népe ilyenkor kezdte piacra hordani, s a piacon ő is, az ember: mondta, mondta… (a hévízgyörökiek szerint: a piac politika volt, meg pletykafészek is – hírek cserélődtek, meg haszon is néha). Az öröm nagy fecsegtető! Pünkösd ez mind, csakúgy, mint a vetélkedés! A határban, a kertben, az erdőn „ki-ki” szálanként, gyümölcsönként, áganként több fényt akar a másiknál. A serényebb árnyékkal fékezi, fogja vissza a lomhábbat; verekedik minden hirtelen növekedő, csakúgy, mint a gyerek, a lányka, mikor serdülőkora érkezik. A lányka a legjobb pajtását kezdi csepülni mások előtt, a legényke gyakran kel birokra társával – s belül is, a lélek legmélyén, a szárba szökkenés csupa küzdelem. Pünkösdön a régi legények a falut karoló tágas legelőn bikával küzdöttek meg, szőrén ülték meg a lovat, akadályt ugratva versenyeztek, s a győztes lett a király. Néhol egyetlen napig tartott „dicsősége”, de a legtöbb helyen ő lett a legénybíró, ő szervezte a mulatságokat, mókákat egész esztendőn át, de büntetett is. A lányok királynét választottak maguk közül, s pirosrózsásan, kántálva járták végig a falut. Somogyban a királyné neve „Cucorka”, ami az ádventi fonóban kenderszöszből csavarintott bábocska volt: ezt emelgették a házaknál, mondván, hogy „ekkora kenderük legyen, mint a mi Cucorkánk!” (A kender hosszú szárú, s szaporán növő – emlegetése is a növekedést varázsolta.) Néhol szépítő harmatot szedtek, másutt patakokban fürödtek, amelynek vizét ilyenkor a Szentlélek tüze szenteli meg.

A hitet erősítő pünkösd ünnepén mindenki tette dolgát Isten örömére – fajtája, neme, kora és szerepe szerint.

(Örökség, Válogatott tanulmányok 1994–2001, 144–145. o.*)*

Boga Bálint

Pünkösd

Leszállt a légből
a láthatatlan Láng.
Lobogása: lelkünk
liturgiája.
Létünk lényegének
litániája Lényedhez
leng, ó, Lord.

Petrőczi Éva

Egy pünkösdi vers, 1977-ből

A koronázás pillanata

Eperrel púpozott vödrök
harangszavában
ülünk a Makárhegyen:

királyságod legelső órája ez –
csipkefabimbós koronádat
ügyetlenül próbálgatod.

TÜZES NYELVEKNEK SZÓLÁSA –

Új tudás fényében
tündöklik-vérzik
homlokod.

Pontosan
harminc esztendeje, 1977 pünkösdjén írtam ezt a verset, amely kis terjedelme ellenére változatos rétegekből áll. Középpontjában nyilvánvalóan a központi pünkösdi történés, a Szentlélek kitöltetése s a sok nyelven megszólaló Krisztus-követők közötti idegenség eltörlésének élménye, az ember és ember közti abszolút és tökéletes közelség élménye áll. Mindez belehelyezve holtig szeretett szülővárosom, Pécs földrajzi környezetébe, továbbá gyönyörű pünkösdi virágai és gyümölcsei közé. Egy nagybetűs sor erejéig helyet kap e kis versben a legpünkösdibb, ugyancsak rózsalobogású és eperillatú zene is: Kodály Zoltán világszerte énekelt-hallgatott Pünkösdölője, amelyben a szent történések éppúgy megjelennek, mint a pünkösdi királyválasztás, e sok helyütt feledésbe merült, szépséget, fiatalságot, erőt és szerelmet köszöntő népszokás. Éppen a mélyen vallásos Kodály felejthetetlen, de egyszersmind merész, mert egyszerre szentséggel és ugyanakkor nagyon is e világi érzelmekkel teli kompozíciója bátorított fel annak idején arra, hogy pünkösdi versemben helyet merészeljek adni a szerelemnek is, egy olyan szerelemnek, amely a maga harminc esztendejével végül is nem bizonyult „pünkösdi királyságnak”, legalábbis időtartamát tekintve semmiképpen. Gyermekkoromban, ha a pünkösdi eseményeket ábrázoló rajzot, festményt láttam, mindig „féltettem” a tanítványokat a hatalmasra csapó, a Szentlelket kiábrázoló lángnyelvektől, s valami olyan érzésem támadt, hogy a „nyelveken szólás” Bábel átkát eltörlő adománya nem csupán nagyszerű, de félelmetes is. Ugyanilyen félelem fogja el olykor az egymás iránti elkötelezettség tekintetében megvilágosodó párokat a Teremtés kezdete óta: igen, szeretlek, igen, hozzám tartozol, hozzád tartozom, mindez azonban nem mehet végbe

olykori lemondások, olykori fájdalmak és sebek nélkül. Erre utal a vers „csipkefabimbós korona” szókapcsolata és a „tündöklik-vérzik” ellentmondásosnak tűnő igepárja is. Ha azt kérdeznék, ma, erősen középkorú asszonyemberként is vállalni tudom-e, amit egykor papírra vetettem, azt kell mondanom: igen, pünkösd ünnepét ma is ugyanilyennek látom: az ígéretes és kockázatos kezdetek ünnepének, olyan kegyelmi pillanatnak, amit könnyű hiábavalóvá tenni, de amit meg lehet óvni a rátámadó külső erőktől. A pünkösd minden évben két májusi napot jelent csupán, az azonban már egyedül csak rajtunk áll, hogy pünkösdjeinkből mennyit tudunk megőrizni hétköznapjaink számára.

(Ekszpanzió XIX. „Pünkösd” hívószavára
2007. pünkösd vasárnapjára villámpostán érkezett írás)

Tari István

Lángolva száll

A megváltással járó lobbanás,
égi jel élteti énekesét,
miközben fő a krumplipaprikás,
s érdemrendként fénylik a zsírpecsét
az áttetszővé vált, tintapacás
papíron, melyen surranó menyét,
föléledő címerállat a rím
fénycsóváján átszökő barna hím.

Zörög, mint ürülő gyufásdoboz,
markok barlangjában ellobbanó,
filigrán pálcikán lángot pofoz
a sóhaj. Fullad, sípol a bagó
savanyította dal, melyet koboz
nem kísér, csak kihegyezett karó:
karóba húzás, kerékbetörés
jár a költőnek! Vagy tarkólövés?

Mert nem ártatlan az, ki szavakat
piszkál, rakosgat, ír a hatalom
ellen, csürhét lázít! Ördöglakat
a vers, titkos fegyvert rejtő alom,
pokolgépeket leplező kacat,
dinamittal zsúfolt múlt, sírhalom…
Mely, ha robban, évekig zakatol
tőle a szív – s lángolva száll a toll.

Németh Péter Mikola

Új pünkösd vigíliája

Semmi, semmi Nélküled
az emberben nem lehet,
semmi tiszta, semmi szűz.

Pünkösdi himnusz – részlet

Ringó ladik a parton
Pányvázott hullámszelet.
Érzem, mit nyel el a homok
Lapáttal a kezében.

Marin Sorescu: Expanzió

2007-ben a XIX. EKSZPANZIÓ alkotói az egyre határozottabban körvonalazódó Ipoly Eurorégióban a korábbi – *Platón: A lakoma*, a *Neoizmus*, a *Remete*, a *Táltos-Sámán*, a *Vár*, a *Kilátó*, a *Szt. Ferenc*, az *Iszlám*, az *Álom* tematikájú – Gesamtkunstwerk (összművészeti) „kísérleteik” nyomán a *Pünkösd* hívó szavára folytatták ekszpandeálásaikat: a testi-lelki hittitkoknak, a szent szellemnek, a boldogító égi lángnak, a lélek ki- és szétáramlásának, a hét szent ajándéknak misztériumát választva tematikául. Hogy miért azt? Talán mert ahogy a teológiai szakzsargonban is emlegetik, a BÖL-ÉR-TA-TU-LEL-JAMB-IS, azaz a lélek hét szent ajándéka valóságával mindenkinek kívánatos időről időre szembesülnie. A *Bölcsesség*, az *Értelem, a Tanács, a Tudomány*, a *Lelkierősség*, a *Jámborság* és az *Istenfélelem* ajándékairól értekezünk ezennel. S talán azért is, mert erkölcseiben olyan mélypontra csakis a *hét ajándék* nélküli történelmi időkben juthatott a nemzet, mint ahová sorsa szerint épp most, a harmadik évezred küszöbén átbukdácsolva jutott. Megosztottságában, szétesettségében pünkösdi királyságoknak adva szinte korlátlan érvényesülési terepet. Égi antennáinkkal, minden idegszálunkkal várjuk hát új pünkösdünk igazi, titokzatos jeleit, lángnyelveit, a közöttünk lakozó, *Egylényegűvé egyesítő* Szentlélek eljövetelét. Remélve, hogy az, ami ma történik velünk, az már a „Mélypont ünnepélye”, ahonnan már csakis fölfelé szabad és lehet elmozdulni, föl a magasba szárnyszegetten is, feltámadásunk, újjászületésünk reményében:

Mosd, amit a szenny belep,
Öntözd, ami eleped,
Seb fájását csillapítsd!
Ami dermedt, élesztgesd,
ami fagyos, melengesd,
ami hibás, igazítsd!
Benned minden bizalom,
Osszad, osszad pazaron
Hét szent ajándékodat.

A most megidézett *Pünkösdi himnusz* üzenete minden teremtő lélekre parancsolatként kell hogy hasson: „…ki mindeneket összetart, annál van a Szó értelme”.

Az EKSZPANZIÓ évek óta természetes módon tartja össze alkotóit, s emeli be akciói körébe a *genius loci* értelmében, térben és időben a befogadó hely szel-

lemi örökségét, értékeit. Jelen esetben Aszód és térségéét, a Galga és Ipoly mente kultúrkörét, a Cserhát vidékéét.

Az aszódi Petőfi Múzeum kiállítótermében és a terényi Arttéka Istállógalériájában és Hodályában bemutatott és kiállított művek a találkozó eseményei után reményeink szerint még hónapokig őrzik a három nap holdudvarában, ihletettségében született gondolatokat, az egyszeri és megismételhetetlen előadások és akciók emlékét, a zenei és verses improvizációk éteri csengését, rá érkező csendjét.

A *Napút* című folyóirat ekszpanziós számainak Tárlat rovatában pedig, mint ahogy azt a korábbi években is tehettük, dokumentáljuk és rendszerezzük az alkotói folyamatok legfontosabb lépéseit, a korszakosnak vélt műveket közkinccsé avatva.

Miközben reménykedünk abban is, hogy a XX. évfordulóra lesznek támogatói annak az évek óta dédelgetett alkotói óhajnak és akaratnak, amely lehetővé teszi, hogy elkészülhessen az *Expanzióktól az Ekszpanziókig* című filmsorozat, amely nemcsak egyszerűen az elmúlt idők dokumentuma, hanem, sokkal inkább, arra keresi majd a választ, hogy az ezredfordulót megelőző, és azt követő évtizedek határán bizonyos társadalmi folyamatok és a kortárs művészetek pozitív és negatív kölcsönhatásai, azok rekonstruálható rendszerének belső törvényei, az évről évre választott tematikák hívó szavára, a találkozókon megvalósuló művek által, miként befolyásolták – befolyásolhatták-e egyáltalán? – azt a „kilátástalanság hevében” lüktető globális és lokális világképet, amely egységesülő Európánkban jelenleg is itt formálódik és deformálódik körülöttünk. Hogy valójában milyenné? Az azon is múlik, hogy adott esetben a *Penta koszté* alkalmával, a húsvétot követő ötvenedik napon miként kezd el munkálkodni Miközöttünk a Szószóló, a Vigasztaló: az Igazság Lelke és Szelleme.

Valószínű, hogy „túl közel élünk önnön-magunkhoz, hogy idejekorán ráébredhessünk gyengeségeinkre”. Arra, hogy életre szólóan Ego-tudatunk kalitkájában vergődünk, raboskodunk, s közben monologizálunk. Legtöbbünknek csak élete derekán túl nyílik rá a szeme, hogy „Á!”, dehogy a *nyitja*, a *rabja* teszi a kalitkát. Hosszú raboskodásunk, a valóság dualizmusába vetett ábrándos hitünk, az örökös szabadságvágyunk és sóvárgásunk úgy elerőtlenít bennünket, hogy senki emberfia nem képes már egy bizonyos idő után azt állítani: *Nincs két valóság! Ti és Én Egyek vagyunk.* Miként ama Názáreti mondta a tanítványainak: „Aki engem lát, az az Atyát látja”. Az Egység-tudat megélése volna ma a legfontosabb pünkösdi ajándék. De mintha külön-külön és együttesen is kevesek volnánk megvalósításához. Így nem marad más remény, mint hogy fohászkodjunk: – „Csak el ne merüljünk a reménytelenségben! Csak el ne hagyjuk őrhelyünket! Csak vissza ne forduljunk a damaszkuszi

úton, azt gondolva: a lehetetlenre vállalkoztam!” – olvasom ferences testvéreim könyörtelenül őszinte meglátását *Magasság és Mélység* című pünkösdi szentírásos elmélkedéseikben. S azonnal arra gondolok, hát persze, az úgy volna rendjén, ha mindahányan kontemplatív, elmélkedő és szemlélődő állapotba juthatnánk Ekszpanzióinkon. Ez korparancs, egészen pontosan annak óhaja, hogy a mindennapjainkban megélt „szent káosz” mögött felfedjük, megtaláljuk az Egyöntetűt, azt az éltető szellemi erőt, ami a lélek hét ajándékában részesítheti a résztvevőket.

Tudd meg, ez az állapot az új pünkösd vigíliája lelkedben. Várj és legyen merszed virrasztani hát! Várj, míg az időn túlivá nőtt pillanat(ok) kegyelméből fény és erő nem tölt el a magasságokból!

Barsi Balázs

Gyertyák, örökmécses

A szimbólumok az emberi létezés teljességét tárják föl előttünk. Hajlamosak vagyunk egyfajta szűk látókörű materializmusra, mely szerint, amit foghatunk kézzel, láthatunk szemmel és aminek közvetlen haszna van, az létezik igazán. Ettől a redukáló szemlélettől akarnak megmenteni minket a Szentatyák, amikor a szimbólumok lelki jelentésére hívják föl a figyelmet és szinte elhanyagolni látszanak a közvetlen hasznosság világát.

Szent Jeromos írja: „Quando legendum est evangelium, accenduntur lumina, iam sole rutilante non utique ad fugendas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum” (Migne, P. L. XXIII. 361).

Vagyis az evangélium olvasására nem azért gyújtunk meg gyertyákat akár ragyogó nappal is, hogy eloszlassuk a sötétséget, hanem a vigadozás (lelki ujjongás) bizonyságának jeléül.

Ezzel Szent Jeromos kiemeli a meggyújtott gyertya lelki mondanivalóját, és ebben arra is figyelmezteti az Egyházat, hogy nemcsak sötétben kell gyertyát használni az evangélium olvasására, hogy lásson a pap, hanem világos nappal is, hogy a lelki vigadozást kifejezzük.

Ezzel a megjegyzéssel Szent Jeromos nem tagadja, hogy a gyertya meggyújtásának célja, hogy lássunk a sötétben olvasni; csak azt nem akarja, hogy megragadjunk ennél a nyilvánvaló hasznossági szempontnál, hanem a hasznosságban, vagy azon túl, lássuk meg a világosság ingyenes üzenetét.

A húsvét éjszakai lucernarium kimeríthetetlen gazdagságban tanítja nekünk a sötétséget eloszlató világosság üzenetét: de ne feledjük, hogy az éjszakában azért kellett gyertyát gyújtani, hogy olvasni tudjanak.

A gyertyafénynél lehet csak végigolvasni, nagyokat lapozva, az egész ószövetséget, mint ahogy a föltámadt Krisztus az emmauszi úton az egész Szentírást végigvette a két tanítvánnyal, nyilván nagy vonalakban. Ott ő maga lett az Írások értelme, világossága: ő volt a belső világosság, mely egyedül helyesen megvilágította nekik az Írások értelmét.

Az egész emberiség a sötétség kaotikus hatalmának rettenetes uralma alatt állt. Ezt jobban átélte a villany felfedezéséig. A világosság első megjelenése hajnalban az élet indulását jelentette mindennap: és az utolsó napsugár eltűnése bizony félelemmel és bizonytalansággal, melankóliával és sokszor szomorúsággal töltötte el az emberi pszichét. Jobb volt minél előbb elaludni – és így megmenekülni attól, hogy farkasszemet kelljen nézni a sötétséggel: és reggel örömmel ébredni az első édes napsugárra, mely behatolt az emberi szembe.

Az őskeresztények minden esti lámpagyújtása egyfajta kicsinyített lucernarium lehetett. Dicsőítették a halálból föltámadt Jézust, aki a világ világossága. Ennek nyoma a Keleti Egyház liturgiájának egy csodálatosan szép esti éneke: „Enyhe világosság, a szent és boldog, és halhatatlan mennyei Atya isteni dicsőségének, Jézus Krisztus! Eljövén Napnak lenyugovásához és látván az esteli fényt: áldjuk az Atya és Fiú és Szentlélek Istent. Mert te méltó vagy, hogy minden

időben szent hangon énekeljünk teneked, Isten fia, ki életet ada a világnak; miért is ez a világ dicsőít téged.”

A villany nagyszerű találmány, de kiölheti belőlünk az érzéket a sötétség és világosság mélységes üzenete iránt.

A sötétség jelenti a nem létezést. Isten teremtő tevékenységét azzal kezdi bemutatni a Szentírás, hogy Isten szólt: „Legyen világosság”. És húsvét éjszaka ez az első mondat, amelyet olvasunk a Szentírásból, mert húsvét az új teremtést ünnepli Jézus testének feltámadásában.

A sötétség jelenti a bűnt, a kárhozatot (mikor Júdás kiment az Utolsó Vacsora teréből: „Éjszaka volt”), a világosság jelenti az új, kegyelmi életet, Isten megbocsátó szeretetét, az üdvösséget.

A sötétség jelenti a nem tudást és a hitetlenséget, a reménytelenséget, a kétségbeesést és a gyűlöletet. A világosság jelenti a tudást, a hitet, a csalhatatlan reménységet és a szeretetet, így nem csoda, hogy az Úr Jézus magát a világ világosságának nevezte. Ő mindazt jelenti, amelyet eddig felsoroltunk, sőt még többet is, mert nem azt mondotta: „én vagyok a világ értelme és értelmezése” – hanem azt: „én vagyok a világ világossága” (Jn 8, 12) – ezt szemlélni kell. Különösen is a húsvéti gyertyában, melynek meggyújtásakor énekli a diakónus: „Lumen Christi” (Krisztus világossága)!

És ebben az esetben is láthatjuk, mint az ajtó, az életfa és egyéb szimbólumokban, hogy nemcsak Krisztust jelenti, hanem minket is, akik Krisztusban hiszünk és benne új teremtmény lettünk. Ő maga mondja rólunk: „Ti vagytok a világ világossága” (Mt 5, 14). Nyilván csak azért, mert az ő isteni természetéből részt adott nekünk. Ennek az új és örök életnek (el nem fogyó világosságnak), mely bennünk van, a megszentelő kegyelemnek tetteinkben is fel kell ragyognia, hogy lássák azokat az emberek és dicsőítsék a mi Mennyei Atyánkat (l. Mt 5, 16).

Krisztus Egyháza kezdettől fogva használta az égő gyertyákat és mécseseket istentisztelete alkalmából; sőt az evangéliumi példabeszéd értelmében magát úgy határozta meg, mint a Vőlegényének, Jézusnak második és dicsőséges eljövetelét váró, kezében mécsest tartó szüzet, akinek van tartalék olaja: tehát nem fog kialudni a benne levő világosság.

Az a gond, amivel majdnem egy évezreden át (a második évezredben) kezelte a nyugati egyház az örökmécsest, a kárhozat és üdvösség gondjával érintkezett, éppen ezen példabeszéd erőterében. Nagyvonalúan nézzük az aprólékos régi liturgikus előírásokat és ne aggályosságot tanuljunk belőle, de ne is kicsinyeljük le, hanem vegyük észre a mélyben az evangéliumi gyökeret, amelyből – ha időlegesen is – ez vagy az az előírás kihajtott.

Még a két világháború között is a következő előírások vonatkoztak az örökmécses kezelésére, mely a tabernákulum előtt a mennyezetről csüngött le, vagy a szentély oldalának falára volt felakasztva:

„Azon oltár előtt, amelyben az Oltáriszentséget őrizzük, éjjel nappal kell égnie legalább egy öröklámpának. Az egyháznak ezen előírása súlyos bűn terhe alatt kötelezi a plébánost, vagy általában a templom gondnokát, a sekrestye-igazgatót. Kiváló erkölcstani írók szerint már akkor is súlyos bűnt követnek el, ha az ő hanyagságuk folytán a nap egy részében (4-5 órán át) nem ég az öröklámpa” (dr. Mihályfi Ákos: *A nyilvános istentisztelet*, 1933).

Még ha ebből a gondosságból semmi sem maradt, még annyi sem, hogy ha a villany kialszik az öröklámpából, gyertyával, mécsessel helyettesítsük – akkor

egy évezred csodálatosan szép tanítását feledjük el, mely visszanyúlik az apostoli korig – ha nem is mint szentségi mécses, de azt tudjuk, hogy az istentisztelethez kezdettől fogva használták a világosság szimbólumát keresztény őseink.

Az első évezredben az oltárgyertyákat nem az oltárra tették, hanem eléje, vagy inkább két oldalra. Általában hat gyertyát: hármat jobbra, hármat balra. Majd ez a hat gyertya került fel az oltárra (l. régi főoltárok) – de ha a megyéspüspök misézett, egy hetedik gyertyát is meg kellett gyújtani. Miért? Mert a hetes szám az egyetemességet, a katolikus egyházat jelképezi kezdettől fogva. Legalábbis ezt olvassuk az újszövetség lapjairól a Jelenések könyvéből:

„Én János… az Úr napján (vasárnapi szentmisében) elragadtatásba estem… szózatot hallottam… Erre megfordultam… Amint megfordultam, hét arany gyertyatartót láttam, a (hét arany) gyertyatartó között pedig emberfiához hasonlót (ő a föltámadt Jézus). Bokáig érő ruhába volt öltözve, mellén aranyövvel övezve… Jobbjában hét csillagot tartott… A hét csillag a hét egyház (a teljes, vagyis a katolikus egyház) angyala, a hét gyertyatartó pedig a hét egyház.” (Jel 1, 9–20).

Az első század végén tehát az egyház istentiszteleti gyertyái között – úgy tudják keresztény őseink, hogy jelen van az Emberfia, a halálból föltámadt Krisztus az egyház liturgiájában.

A megyéspüspök érkezésére ma elhanyagolják a hetedik gyertya oltárra helyezését (a II. Vatikáni Zsinat után vissza lehetne térni az ősi bazilikális gyakorlatra, ahol hatalmas művészi kivitelezésű 3-3 gyertyatartó állt az oltár két oldalán). Megdöbbentő, hogy sokszor éppen azok, akik ezen régi előírásokat semmibe veszik (ki tiltotta meg?), bevezetik a zsidó hétágú gyertyatartó (menóra) használatát a katolikus liturgiában, ami viszont szigorúan tilos volt (S. R. C. 3137. ad 4-um- sincs feloldva).

A menóra az ószövetség és a mai zsidó állam szimbóluma. Nem illik és jogilag is tilos nyilvánosan használni (ha más hasonló szimbólumok alapján gondolkodunk).

Ugyanakkor vegyük észre, hogy a menóra titokzatosan jelen van a római rítusban, a püspöki szentmisében. Ez a végtelenül finom jelenlét utal a beteljesedésre: nem megszüntetni, beteljesíteni! Ezen előbbi gyakorlat elfeledése – és az utóbbi bevezetése a liturgikus giccs prototípusa, amely számtalan területen megmutatkozik.

Az évszázadokon keresztül gyakorolt vagy tiltott liturgikus szokásokon el kell gondolkodnunk és levonni a következtetéseket.

A szimbólumok a gyermekhez még talán közelebb állnak, mint a felnőtthöz. Nézzétek meg, mennyire örül az egészen kicsi gyermek a meggyújtott gyertyának, szeretné megfogni, magához ölelni.

Ebben a zsenge korban kell először elvinni a templomba és megmutatni neki az örökmécsest. Az édesapja, édesanyja mutassa meg neki élő hittel: „Nézd a mécsest. Ott a kicsi ajtó mögött jelen van az Úr Jézus.” Ezt pár szavas imádság kövesse. A gyermek lelkének szentélyében is azonnal kigyullad egy örökmécses – mely titokzatosan bevilágítja elkövetkezendő tévelygéseinek útjait –, és Isten ne adja, de előfordulhat, hogy csak halála előtt ragyog fel újra az a mécses és az az áldott jelenlét, mely egyértelműen sugallja:

Bízzatok, én legyőztem a világot… veletek vagyok mindennap életetek utolsó pillanatáig, míg ki nem alszik szemetekből a világosság, el nem huny szívetekben a hit örökmécsese, mert látássá lesz a hit, és ki nem gyullad arcom látásának örök világossága.

László Ruth

EKSZPANZIÓ 2007

A XIX. EKSZPANZIÓ pünkösd jegyében és pünkösd fényében került megrendezésre, a kortárs művészek és az Ipoly menti lakosok találkozóján. Rohanó életünkben az év eme három napja, amelyet együtt töltöttünk, mintegy transzcendens szigetet képez emlékezetünkben, élményeink és benyomásaink utórezgésében. A pünkösdi Ekszpanzió nyomán érdemes egy pillantást vetnünk arra, hogy kultúrtörténetileg milyen fázisokon ment keresztül az ünnep tárgya:

– Kezdetben mezei ünnep volt, amely alapjellegét tekintve az aratás áldásaiért való könyörgés és hálaadás napja, a zsengék ünnepe volt, amikor az első árpakévéket az Úrnak bemutatták és feláldozták.

– Később a szövetségkötés történelmi tényének emléknapja, a Sínai-hegynél történt törvénytáblák átvételére való emlékezés.

– Végül pedig a Lélek ajándékának ünnepe lett, a Szentlélek kitöltése, a krisztusi misztérium befejező mozzanata. A széllel és tűzzel kísért Szentlélek adománya kettős csodát hordoz.

Az apostolok „nyelveken való beszéde” fejezi ki Isten csodás tetteit. Ez olyan karizmatikus imaforma, amelyet a korai keresztény gyülekezetekben találunk meg.

Ez a beszéd önmagában nem érthető ugyan, de akkor ezt mindenki megértette. És ez a megértés a pünkösd második csodája. A Szentlélekkel való keresztség az ősi ígérethez híven. Ennek az eseménynek az értelmét a modern életben sem szabad negligálnunk, mert itt arról van szó, ami mindenkinek megadatik. Semmiféle születési előjog vagy társadalmi presztízs nem fűződik ehhez az ősi egyenlőséghez, amely az embereket megkülönböztetés nélkül tekinti Isten teremtményének és az isteni kegyelemre méltónak. Az ember és emberiség eme szellemi egysége mint tanúságtétel maradt fenn az évezredek során, miként

azt a népi hagyományok és templomi szertartások is híven őrzik. Modern szóhasználattal élve – a Vízöntő korszakhoz igazodóan – kommunikációnak nevezhetjük a résztvevők „áldott (ön)felmutatásait”, mély megnyilatkozásait, a lelkek találkozását, a megpendült húrokat. Mert a rendezők és résztvevők egyöntetű szándéka valóban az egymás megértése volt, mint ama Pünkösdön, a nyelveken való beszéd alkalmával. Itt is különböző nyelveken beszéltünk, a kép, a vers, az írás, a dal, a zene, a performansz, az ének nyelvén. Elhangzottak személyes vallomások a fájdalomról, amelybe bele lehet halni, elmélkedések és létfilozófiai gondolatok. Tág tér nyílt a beszélgetésre, az igazi dialógusra, amelyben fel lehet töltődni lelkierővel, kitisztulhatnak a nézetek, egyszóval kapcsolatok születnek, szeretetteljes kötődések.

A már megfestett képek kiállítása és megírt szövegek előadása mellett kiemelkedő szerep jutott a spontán alkotásnak, az éppen zajló pillanat adottságaiban. Mindenekelőtt a zenei inprovizációban és a performanszokban. Az emberi kontúr, amely éppen kirajzolódik, mint egy műfaj, de gúzzsá is válhat, miként azt Kovács István performanszában láthattuk. Saját magunkat kötjük gúzsba egónk és sorsunk által paradox módon, amelyből a megszabadulás nem könnyű. A levetett gúzsból kilépve, az ősi meztelenségben felfénylik az a lélekmélyi valóság, amelyben egyek vagyunk önmagunkkal, a levetett rétegeink alatt. Az alkotó-rendező Németh Péter Mikola *Mysterium Carnale* performansza nemcsak a résztvevőket kapcsolta be az előadásba a maghintés, pünkösdirózsa-szirmok hullatása és gyertyagyújtás folyamata által, hanem az egész ünnepségsorozat szellemi ívét kirajzolta: egy még élő néphagyományt kapcsolt össze a szélrózsa minden irányából érkező kortárs művészek önkifejezésével, vagyis a szandai Máriácskát pünkösdi pirosba öltöztető népszokást a Pilinszky János által megfogalmazott „testté vált hittitok”-kal rímeltette össze.

Ez a hívó- és válaszrím a népi és a művészi kultúra között igen fontos momentuma az Ekszpanziónak, amely mindig bekapcsolja a hely szellemét az ünnepségsorozatba, mint itt például a Pálosok kútját vagy az Istálló-tárlatot. A „kiterjedés, tágulás, hódítás” deklarált célja mellett a világot, az embereket, a társadalmat megosztó polaritás dinamikájának középpontba hozása az Ekszpanzió hihetetlen hatású érdeme, mely immáron közel két évtizeden át munkál a lelkekben, hiszen a világ polárisan működik: a fény és árnyék, a mulandóság és öröklét, a férfi- és női erő, a lent és fent, kint és bent kettősségében, de MINDEN EGY!

És ezt az egységet mindig át kell élnünk a kettősségek látszataiban. Az ember: fénylény. Pünkösd az üdvösség misztériuma, maga a fénnyé válás belső hangunk és egymás megértésében.

Esszé 2007 – Hommage à Pilinszky

Égiekkel egy körben ünnepeljük Párizsban, Pilinszky János szeretett latin negyedében, a Quartier Latin zegzugos sikátorainak titkos helyein, a MYSTERIUM CARNALE felolvasóestjein: „Testté vált hit titkainkat”.

Németh Péter Mikola kötetéből idézünk a híres Rue Mufftear környékén, ahol az iskolák utcájában, a Rue dees Ecoles kis kávézóiban, az Égiekkel együtt énekelünk. Szent Genovéva dombja körül, a János Passió nagy ívű dallama hangzik fel, hogy néhány sarokkal odébb, Hemingway jó kiskocsmáiban és az Art Deco környékén párizsi sanzonok fülbemászó muzsikájából szedjünk színes csokrot! Ott, ahol a Sorbonne szürke falán ez olvasható: „Docet omnia”, tehát ahol mindent és mindenkit tanítanak, hirtelen megáll az idő és a Boulevard Saint-Michel sugárúton, a diákok szeretett „boul'Mich”-nek nevezett útján találjuk magunkat, az 1860-ik esztendő adventi hangulatában. Csak egy pillanat és a Jardin du Luxembourg fái alatt sétálgatunk, vagy a Panthéon antik hangulatot felidéző szép látványától esünk klasszikus révületbe. Történjen bármi is velünk, mindarra jólesik visszatekinteni, visszaemlékezni és rácsodálkozni, ami Ady Endre vagy Pilinszky János Párizsából néz vissza ránk.

Amikor Pilinszky költői és emberi lénye előtt tisztelgünk Párizsban, a titkok fátyla föl nem lebben. Hálásan kereső lelkünknek bele kell törődnie az elhallgatás, a Kerényi által bevezetett aposiopésis elfogadásába! A költő pontosan tudatja velünk, hogy mi az, amiről beszélni, és mi az, amiről csak hallgatni érdemes? Ezzel ő nincs egyedül, hiszen a nagy Leonardo da Vinci mester is, a palimpszesztusz technikát alkalmazva, egymásra rétegzett titkokat hagyott ránk. A művészekre általánosan jellemző attitűd a titok megőrzésére irányuló törekvés, oly módon, hogy „beszédesen” tudnak titkot tartani. Ezt a technikát alkalmazta Lukács apostol is, akinek az „acheropoetos” vagy az „acheiropicta”, azaz a „nem emberi kéz alkotta” fogalom bevezetését tulajdonítja a keresztény művészet történetírása. Máig azt feltételezzük, hogy Jézus első ránk maradt, ortodox ikonját az angyalok festették! Ezért a zarándok, ha Rómába érkezik, felkeresi a Laterani Bazilika környékét, a pápai imádkozó kápolnát, ahol féltve őrzött kincs Jézus ikonja. A Szent Lépcsőn lehet – térden járva – leróni előtte tiszteletünket. Az emberi nyelv természetének sajátja az, hogy puszta természete, kiterjedése, összhangzása lehetővé teszi az összes fent említett sajátság megtestesítését. A művész – Hermes Trismegistos óta – pontosan ismeri azt az alkotói titkot, aminek elsajátítása a szív által lehetséges.

Nekem, aki keresztény művész vagyok, Jézus Szíve biztosítja a festői, zenei, irodalmi, tehát a művészek titkos nyelvének értését. Legyen szó akár színházról, táncról, akár a múzsák által inspirált bármely művészi nyelvről, csakis a szívemre hallgatva tudom átvenni titkos üzenetüket. A legtöbb fogódzót Kerényi Károlytól kaptam, aki bevezetve a sebzett gyógyító fogalmát, mélyen érintette énemet. Hálatelt lélekkel gondolok most Jézusra, aki a sebeiből kiáradó vérrel írja elmém tekervényeire, hogy a titok Ő maga! Hogy aki Isten Fiaként hozott áldozatával, a Torinói lepelbe rejtett üzenetével, a Veronika kendőjével letörölt fájdalmával szereti az emberi lényt, azt a valakit, akit Pilinszky és Mikola együtt énekelnek itt és ma és mindörökké. Akit Ady és Leonardo is Jézus szívébe rejtve mutatott fel nekünk, saját vérüktől áztatott lapokon, szeretettel és el nem múló fájdalommal.

Budapest, 2007. november 27. *Csorba-Simon László*

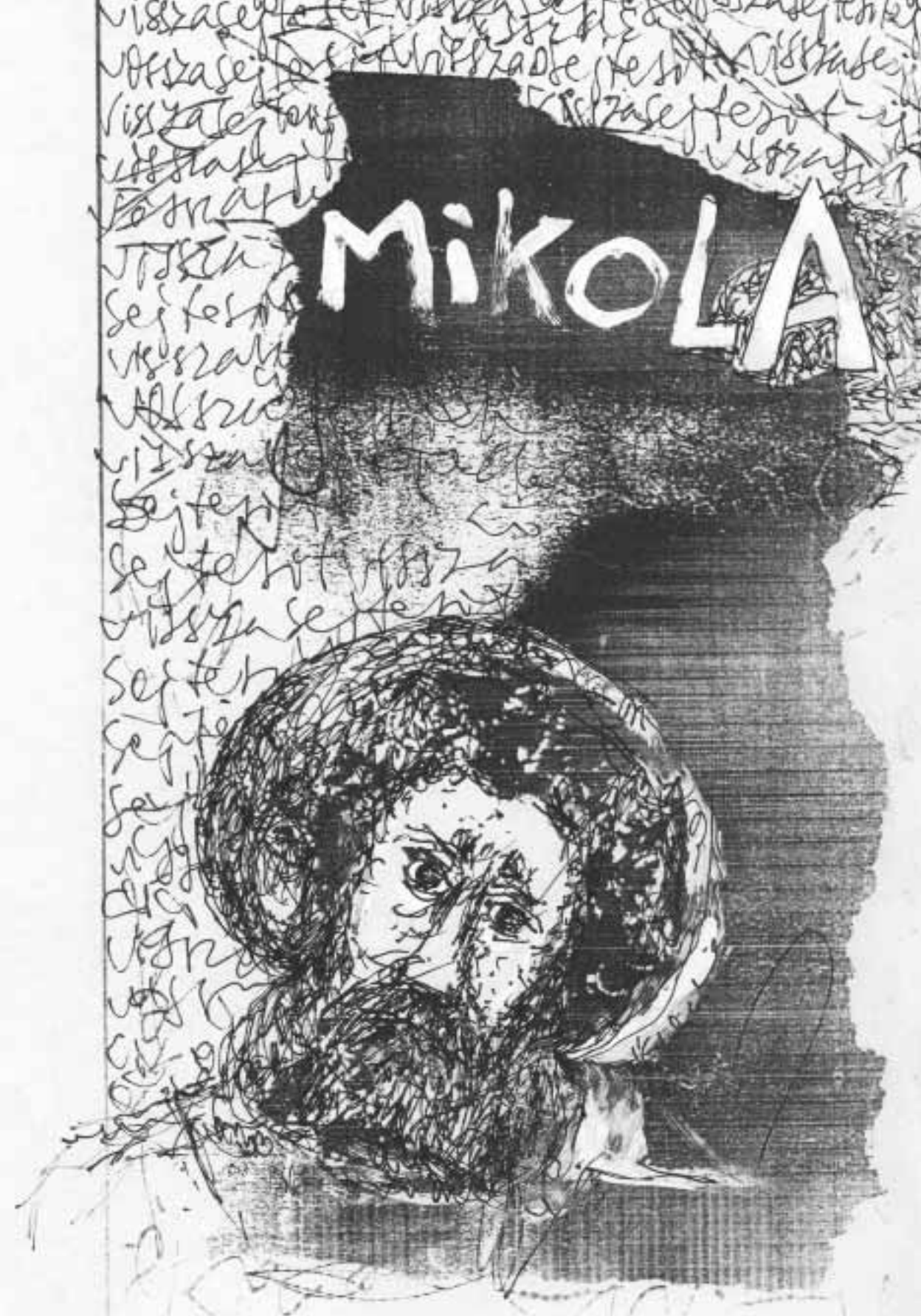
MIKOLA

Kepes Károly

Magyarázat

– René Magritte Az üdvös ígéret
című kollázsához –

láttad-e a sziklát
tömör nehéz sima
emberfejnyi gömböt
mely súlytalan lebeg
ha testtelen
tenyér érinti meg
hihetetlen-e
szikla még
de nem is szikla már
több lett mint kő a Kéz által gondolat
a valóság mint
gyalulatlan deszkalap
jelen van hogy
függetlenüljön tőle
a felfedezés
döbbenetében láthatod
egy valóságon túli
valóság Napja ad
fény-árnyék
kiterjedést neki

Sheryl Sutton színháza

irgalmatlan valóságuk
tündöklést ünnepel
feketén fenségesen
ragyog a rájuk fagyott idő
érinthetetlen lepel

megméretik egy kézen
a mindenség súlya a holló
amikor értelmét veszíti
a hasonlított és a hasonló

Hagymás István

Magkor

Ezredkezdő töprengések magunkról

„…Energia és művészet lappang a magban, amelyben él a virág, a gyümölcs, a fa koronája s a jövendő fának magja:

Lappang a petében, melyben él a hernyó, a pille s a pille petéje:

Lappang a fehérnyében, melyben él az embrió, az embriónak fehérnyéje s a fehérnyében az embrió.” (*Energia és művészet. A kultúr ember tévedése* – részlet – írta és felolvasta: „Csontváry”-Kosztka Tivadar festőművész 1912. május hó 19-én a Lágymányosi Kelenföldi Polgári Kör nagytermében. A jövő nemzedékének ajánlja a szerző.)

Mit jelent töprengeni?

Kik azok a mink?

Mi az, hogy magkor?

Mit jelent a Magna Hungária, s mit a Millennium?

Töprengeni azt jelenti, töpöríteni, tömöríteni a gondolatokat, egyre töményebb, koncentráltabb tudattartamokig eljutni, megismerni a dolgok tövét, ahonnan azok sarjadnak…

Töprengeni azt is jelentheti: a nyelv révén társítani gondolatainkat, egymás mellé illeszteni szóképeinket, miáltal asszociációink (Quinta) esszenciává „aszúsodnak”…

Töprengeni azt jelenti, vélekedni, eljutni a dolgok velejéig, magjáig…

Ha azt mondom: „magunkról”, akkor ránk, élőlényekre gondolok (mint Csontváry a fenti idézetben), vagyis növényekre, állatokra, emberekre, az emberiségre, de egyszersmind magunkra magyarokra is, rokon népeinkre, őseinkre és utódainkra, saját magamra (magomra) egészen az őssejtig…

„…mert az őssejtig vagyok minden ős – / az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik: / apám- s anyámmá válok boldogon, / s apám, anyám maga is ketté oszlik / s én lelkes Eggyé így szaporodom!…” (József Attila: *A Dunánál* – részlet)

Magkor alatt szűkebb értelemben az elmúlt évszázadot értem, azt az időszakát az emberiségnek, amikor (elsősorban a tudomány révén) sikerült „magközebe” jutni (lásd: magfizika, genetika, „self-pszichológia”), tágabb értelemben viszont ebbe a szóba próbálom sűríteni azt a több ezer éves időszakot, amelynek folyamán népünk élte-éli-élni fogja mindenkori életét…

Hiszem, hogy nyelvében, nevében él a nemzet, tetszik, nem tetszik: magnemzet vagyunk, magnyelvet beszélünk, magul érzünk és gondolkodunk, ébredünk és álmodunk, élünk és halunk…

Ha azt hallom: Magna Hungária, akkor nem elsősorban Nagy-Magyarországra gondolok (a magna szó latinul nagyot jelent), hanem Julianus barát eredeti megfogalmazására (tőle származik ez a megfogalmazás), nála ui. a jelző régi, ősi jelentésű. Nemcsak helyet (teret) definiál tehát Julianus (ez a mai Baskíria területe, az Urál-hegység délnyugati lejtőin), a „második őshaza” helyét, de időt

is, amely, úgy tűnik, nem akkor és ott kezdődött népünk számára, keletebbre és mélyebbre kell ásnunk a múltba, ha eleinket keressük…

Végül, de nem utolsósorban a Millennium sem egyszerűen egy kerek ezeréves évforduló, hanem egyben rajtkép is…

A múlt jövője.

A jövő múltja.

Induljunk!

Induljunk ki magunkból, legyen szerünk a magyar nyelv…

Induljunk ki nyelvünkből, legyünk mi magunk a szer…

Igen: Magóg fiai, Magor leszármazottai vagyunk mai magyarok, nemzet- és nyelv-nevünk a mag tőből ered, s mint minden igazi név, ez is beszélőnév a javából, jellemzi a nemzetet s a nyelvet. A lehető legkevesebbel a lehető legtöbbet üzeni, mint ahogy a mag is az élő minőségnek az a legkisebb egysége, eleme, amely az egészre, az élő(lény)re vonatkozó összes információt mag(á)ban hordozza. Mag szavunk olyan, mint maga az őssejt (amelyet a köldökzsinórvérben lelhetünk fel a legnagyobb mennyiségben): omnipotens, minden irányban ragozható, képezhető, differenciálható hasonlóképpen, mint őssejttestvére, amely sejtcsoportokká, szövetekké, szervekké, szervrendszerekké szerveződik…

Magozzunk hát: mag, makk, mák, meggy, megy, mén, mogyoró, magyaró, magyal, maga, magas, magos, magvas, mágus, mágnes, mágnás, magna, magzat, Magóg, Magor, Magyar, Makovecz, magaszt, magam, magad, magán, Magda, magonc, magatartás, magától, magaviselet, magiszter, magló, magoz, magzik, máglya, magma, magtár, magáz, magtalan, magyarán, magyaráz, maghasadás, magfúzió, magömlés, maghajtás, magány…

Talán az sem véletlen, hogy legmagvasabb szavaink igazi mágikus varázsszavak, amelyek kimondva, leírva, innen nézve is, onnan nézve is, egyszeri mindenkori önmagukat jelentik, s az emberélet fordulóinál (születés, szerelem, halál) jutnak igazán szerephez: anya, apa, magam, csecs, atya, pap, ara, vív, bab, báb, jaj, sebes, szösz, uccu, tát, sas, olló…

Hasonlóképpen a csodaszavak világába vezetnek azok a kifejezések, amelyeket „oda-vissza” is értelmezhetünk, s esetleg éppen ellentétes jelentést hordoznak, amellyel mintegy önmagukat egészítik ki, teszik teljessé.

Lássunk ezekből is egy csokorra valót: öl-lő, szív-visz (víz), vér-rév, néz-zen, nap-pán, tág-gát, szik-kis, él-lé, élet-tele, merev-verem, ír-rí, ól-ló, szem-mes(s)ze, árpa-apró, ív-ví(v), öt-tő, üt-tű,… a sort ki-ki folytassa maga.

De térjünk vissza a maghoz, bővítsük a kört, vegyük számba azokat a kifejezéseket, amelyek szervesen kapcsolódnak alapszavunkhoz, asszociáljunk szabadon:

él, élet, elme, elem, elő, ellik, elv, élmény, első, eleven

ér, érik, ért, érez, ered, erő, eredő, érosz, Erdély, érték, érintés

sejt, sejtés, Selye, selyem

szik, szék, Székely, Szicília, zigóta

mandula, mandarin, mandolin, mandorla, Mengyelejev, Mendel, Mendelssohn

szem, méz, messze, néz, zen

árpa, Árpád, apró

velő, vél, vélemény

ok, okos, okoz, okozat, oktat, oktondi

ész, eszes, eszik, eszme, eszmény, esik
lel, lélek, lelemény, leledzik
agg, agancs, aggancs, ág, aggódik, agy, agyar, ágy, ágyú, ágyék
ős, őz, össz, ősz, ösvény, oson
őr, öreg, örül, őrül, őröl, örök, örvény
gond, gondolat
kel, kell, kelet, kél, költ, költemény, kelt, kelés, keletkezés, köldök
kéz, kezd
haj, hajt, hajtás
bölcs, bölcső, bölcsőde
kör, kert, keret, kerül, kerület, kerge, kerék, kerepel
ír, iram, irdatlan, irtás, irt
kő, könny, könnyű, könyv
ív, ivás, ívás, ivar, ivadék
ikra, iker
ál, áll, álom, Álmos, állam
Ezt a sort is lehetne természetesen tovább folytatni…

Rendre olyan fogalmakat jelölnek magra rímelő szavaink, amelyek magához az élethez, a legmagasabbrendű életminőséghez, a szellemiséghez, lelkiséghez köthetők. Nyelvünk igazi organikus-szerves szerkezet, a szó legszorosabb, legszűkebb, de egyben legtágabb értelmében is, amely a nyelvet beszélőket, vagyis bennünket, magyarokat (és nem magyarokat, akik ezen a nyelven gondolkodnak, éreznek, álmodnak, fajra, bőrszínre, vallásra, nemzetiségre vagy bármely más hovatartozásra való tekintet nélkül) éltet, folyamatosan megújít…

Folytatva a magunkról való elmélkedést nem hagyhatjuk szó nélkül népünk, nemzetünk magos, magvas voltát sem, hiszen a párhuzamok, az analógiák e tekintetben is igen szembeötlők.

Az őstörténettel, népünk eredetével foglalkozó kutatások korántsem teljesek, befejezettek, annyit azonban bizton állíthatunk, hogy nem Magna Hungária a legősibb lakhelye elődeinknek, egyes szálak Délnyugat-Szibériába, az Ob folyó völgyébe vezetnek, egy másik szálon Közép- és Közel-Keletre jutunk (Mezopotámia), egy további vonal Belső-Ázsiába vezet, a Tarim folyó medencéjébe, ismét más vonalak egészen Távol-Keletre mutatnak, egészen a Kínai Nagy Falig…

Bárhogy legyen is, nem úgy tűnik-e, mintha népünket, mint megannyi magot, a keleti szelek kapnák szárnyukra, s általuk kerülnénk egyre nyugatabbra, követve egyben a Nap járását is évezredeken át?

Kevés olyan nációt lehetne felsorolni, amelynek annyi őshazája volna, mint nekünk, magyaroknak, hiszen Magna Hungária, Levédia, Etelköz, Pannónia nem más a számunkra, mint egy-egy gyökeret vert mag, amely életfává terebélyesedik, és ötödikként kiteljesíti a négyelemű halott világot. (A nyugati kultúrák négy ún. őselemmel operálnak: a tűzzel, a vízzel, a levegővel és a földdel, a keleti világ viszont a fa révén válik élővé és ezáltal teljessé. Ez tehát az a bizonyos kvintesszencia [az ötödik elem], amelyre már Hamvas Béla is felhívta a figyelmet az *Öt géniusz* című munkájában, s nála is magától értetődik, hogy az ötödik géniusz: Erdély. Erdély szavunkban – mint már láttuk – ott a fa is [erdő] és az élet is [ély], a kört tehát bezárhatjuk.)

(Részlet a Magsejtés című esszékötetből)

Szabados György

Időszerűség és lábadozás

A hamvasi szellem aktualitása

Hamvas fogadtatása magán viseli a helynek, a kornak, az egyénnek és a közösségnek – egyszóval: annak a konstellációnak az állapotát, amelyben vagyunk, miként bármely gondolat hatása a felfogás affinitásának is a függvénye.

Erről a ténymegállapító mondatról viszont rögvest elmondható, hogy tartalma nyilvánvaló közhely. A „közhely” szó pedig azt jelenti, hogy amit mondunk, amit állítunk, nem ad már semmi újdonságot; hogy sokan és sokszor elgondolkodtak már azon, és általában hasonló megállapításra jutottak, ezt le is írták, és számtalanszor fel is emlegetjük. Beszélgetéseinkben s tudatunkban a felbukkanó „közhely” a tisztes unalommal egyenlő; az ilyet kár tehát újra megidézni egy magára valamit adó embernek, egy magára valamit adó társaságban.

Holott a hamvasi életmű leglényegibb, legfontosabb tartalmai, talán Hamvas egész irodalma, a „témái”, amelyek körül újra és újra vizslatva kering, a galaxis, amit elmeizgalma és leíró szenvedélye befog: az ezer-milliószor végigélt és átgondolt Világ, a Teremtés – a legnagyobb Közhely. És körülötte a végkövetkeztetések stabil közhelyei. A naponta újraértelmezett Kinyilatkoztatás, amelynek minden szava – miközben teljes e mai civilizációnkban az újdonságok hatalmas igénye-szomja honol és zajosan ünnepli magát – ekként voltaképpen már botrány. S a „közhely” titulus éppen ezt élezi ki.

A méltatlan szimplifikáció a magasztosság köreiben. A porladhatatlan partokon sétáló, picinyekké feledett nagy szellemek örök gondolatai. Igazi irónia. S ahogyan Ő idéztetik meg, az Egyetlenegy, az Abszolútum: közhely gyanánt. És nem is jó tréfaként. A mérvadó, cinikus mai szellem ide farolt. Ugyan hogyan lehet mesélni, komolyan állítani még valamit, ami abszolút igazság, amelyben kételyről s cáfolatról szó sem esik? S hogyan lehet erre építeni valamit?

A nagy kételkedők után. Mo Ti után, aki tagadta a zene szentségét és fontosságát. Parmenidész után, aki nem tudta meglelni az Egy és a Sok között a megnyugtató viszonyt. Az egész Római Birodalom után, Sade márki után, akik az érzékek, a bennünk égő pokoli hiány vibrációi mentén, a vágy hedonizmusa mentén kétségbeesett gyönyörökkel próbálták enyhíteni ez agyat s idegeket szakító hiány feszültségeit – a titkok titkait kutatva és bizonyosságot hazudva, s megdönthetetlen bálványokat emelve közben annak, ami nincs. S aminek tényleg kell a bálvány, különben nem is lenne.

Az egzakt kontaktusok rabjává vált, önhitten is kételyes Tudományosság után. A *mennyiségek* forradalma után. Az egymás bőrét elevenen lenyúzó vallatók Semmi-ünnepélyei: eme sajátos többségi (bolsevik) temetkezési aktusok után; a Nagy Relativizmus és a Szuperdestrukció mai hosszú agóniájakor, a Tömegek (indirekt) hatalmának telje idejében, amikor átláthatatlanok már a dolgok, mert részlegesek (ezért kell a sok információ!). Átláthatatlan az élő

élet egésze; amely ugyan mindig is rejtekezik, vedlik, korábbi voltát feladva. És nyakunkon a fekete-fehér polarizáció, a kifinomultságnak tűnő új vandalizmus: a binaritás. Az új önkény, új érzéketlenség. Amikor „a buták gondolkodni kezdtek” (Jean Cocteau), s mivel buták voltak, úgy is cselekedtek, és ennek ma sincsen vége: minden félbe van hagyva, bevégezetlenül, a természet megbontott körei is nyitva maradtak, mert nyitva hagyattak.

Ebben a súlyos, kételyes és gőgös szürkületben, ebben a vakuló önhittségben nem volna szabad valakinek az Okot és a Világosságot, akár szavakban is megidézni. Nem volna szabad még csak fel sem emlegetni. Ironikusan sem. Közhelyként sem. Ez nem való ma ide. Valójában ma nem „előnyös” már hinni sem. (S ez újabb fordulat.) Hinni: csak úgy, természetesen. Hinni magunkban. Magunkban is. Hinni tilos, legalábbis nem illik. Más stílus az. Merthogy azért változatlanul érezzük magunkban ma is, minduntalan, hogy mi a fundamentum, hogy mi az Igazság. Ott, legmélyen önmagunkban, személyességünk gyökerénél és alább. Hogy ott van bennünk, s hozzá elszakíthatatlan közünk van. Ott van bennünk, ha Róla le nem szakadunk, ha le nem szakít Róla minket a Nagy Fűnyírógép. Onnan lát, ott táplál erővel, ott jelentkezik, és kívülről és belülről tanít – a megfoghatatlan: a létében elfogadhatatlan, s mégis mindenben jelen lévő Abszolút Közhely. Aki által nem esik szét meddő darabokra a világ.

Ahol a dolgok megváltottan is megváltatlanok maradtak, mindezt emlegetni sem volna szabad. Annak most nincsen itt az ideje. Mert megváltás ugyan volt már, de nem: érvényesülés.

Mindezt komolyan felemlegetni ma, az érvénytelenség, a kihullás kockázatával jár.

Nem véletlen hát, hogy a legdivatosabb élő magyar író is, mikor egy sopánkodásos percén – „mit is lehetne itt tenni?” – azt ajánlottam volt, mint kézenfekvően, szinte már közhelyesen egyszerűt, hogy hihetetlen szerencse nekünk a hamvasi hagyaték, hogy itt élt és mindent kidolgozott, amivel lassan a helyére lehet billenteni (s épp egy csillagzatváltás ritka pillanatában!) mindent, ami régi remények mentén olyan hosszú időn át s oly önhitt gyötrelmek során elrontatott (hiszen kész az analízis, kész a diagnózis, kész a normalitás ikonja, és kész a metódus is!) – a népszerű író rögtön rám roppantotta, hogy Hamvas *nem időszerű.*

A Fény ma nem időszerű, a Fényesség ma nem időszerű, nem időszerű a Világosság és a Látás. Csak a holdas homály, amelyben mesterséges dicsfények havaznak.

Miért érdekes hát mégis, miért újdonság mégis ez a hatalmas, gályarabságban született életmű, ez a nagy enciklopédikus és konzekvens írástömeg, amit Hamvas reánk hagyott? Ez az

egész, amit talán „Hamvas-jelenségnek” mondani a legtalálóbb s legpontosabb, hiszen ebben benne van az ő életpályája, vállalt sorsa is.

Mi közünk ma nekünk, immár XXI. századbelieknek – hogy kellően tapintatlan legyek – egy egész újabb közhelygyűjteményhez, amikor a világ sokkal fontosabbnak látszó dolgokban ég? Talán amiért Arkhimédész azt válaszolta egykor – Karel Čapek szerint – a spártai követnek, aki világhatalomra akarta megnyerni őt megbízó urának, nevezetesen, hogy „én ennél sokkal fontosabb dolgokkal foglalkozom: körökkel és háromszögekkel”? Vagy szellemi hedonizmusunk miatt? Már falánk és perverz angyalok lettünk? Vagy mert újabban sem lettünk boldogabbak, pedig jobban hiszünk másoknak, mint önmagunknak?

Talán azért inkább, mert a hamvasi gondolkodás ismét meri vállalni a valóság egyszerű, láttató igazságait és viszont. Az Igazság valóságát. Az Isten-érdekű és nem a pusztán emberszempontú gondolkodást. Az egyetemes erkölcs valóságát. Meri élni az emberben meglévő, egyre nehezebben megpillantható és tetten érhető istenit is. Az emelkedettebb embert. Sőt. Ehhez tartja magát, s erre igyekszik visszaemelni szemléletünket, így magunkat is. Valószínűleg ez, igen, ez a kiengesztelődéses Égbe kapaszkodás, ez az erkölcsi pozíció lehet már szinte napi aktualitásának az oka. Ezért nélkülözhetetlen megint ez a régen levedlettnek hitt, ópiumosnak mondott sűrű közhelyesség. Miközben a dolgok már-már követhetetlenül összekavarodtak, összezavarodtak. Megszűnt a belátható rend. Ahogyan Pilinszky írja, „nem tudunk semmit”, legföljebb csak ha gyanítunk. A gyanú terepe lett a világ. És semmi bizonyosság. Szükség van itt az áttetsző közhelyekre, megint már tiszta szavakra, újra láttató szimbólumokra, egy nagy megnyugvásra. Ár- és belvizek után egy kis szikkadásra. Erőre, enyhületre. Mert minden mocsarasan bonyolult lett. Barátságtalan és otthontalan. Egy hatalmas kásahegy tornyosul előttünk megint, amelyen azonban átrágni magunkat (se vége, se hossza) muszáj. Amely elől nincsen menekvés. Ez immár erkölcsi kérdés. Ez a Jelen és a Jövő halaszthatatlan dolga.

Ahogyan Böhme tette. Akiben, szerszámai mellett (és a szerszámaihoz hasonlóan) külön utakon járt a kíváncsi elragadtatottság. Az igazság, a valóságkeresés öröme és biztonsága. Az újra csodálata, ugyanannak. Vajon Isten is így teszi? Ebben a „poloskás”, megfigyelt-lehallgatott, „beazonosított” mai létben is ez az egyszerű szent intimitás, *az értelem benső szabadsága* az, ami megmaradt fundamentumnak ahhoz, hogy ne túltengő méla óriások legyünk, humán Dinoszauruszok, de legalább porszemnyi istenes embernek megmaradjunk. Igen, a munkát az emberen, az embernek elsőleg önmagán kell elvégeznie.

A makacs, bizonyos dolgokban megváltoztathatatlanul hűséges ember nem hajlandó feladni magában a minden emberben veleszületett és Istennel rokon, alkotó-teremtő alaptermészetet. Valójában beavatottakként, erkölcsi alapállással születünk, amelynek felhígulása, kiégetettsége, az ebből való lassú kifosztás a modern kor legnagyobb bűne és veszedelme. Ki tudja, hogy a jövőben ez még mi minden rosszra vezet?

Ez az alkotó szemléletű figyelem, miközben fantáziál és fabrikál – nagy csodálkozások közepette –, egyre mélyebbre-magasabbra és mind elvontabb terepekre téved és hatol. A látatlan törvények körébe, hogy ott körbe-, s onnan visszatekintve, eme erkölcsi alapállás látóbíborán át jobban lássa a dolgát és önmagát. Amíg erkölcse nem változik: ellenőriz és felfedez. S közben oda mindent

beköt. A dolgok nyitját, a jelenségek mögöttes rendjét akarja s véli megérteni. Ennek az egész élő építménynek a titkát, végső értelmét és mivoltát. Az erkölcsi építményt. Az Istent. A jó működés csodáját. Beavatott akar maradni. Mert ehhez istenadta joga és képessége van. Bizonyos értelemben igenis kézzel fogható titkát akarja tudni mindennek, hiszen egyúttal – ellentétpárként – ott munkál, hajt benne a hitetlenség, a hiány hullámverése is. Két lábon áll bennünk a világ. És meglepetéssel, egyre nagyobb csodálkozással konstatálja, hogy végül (s persze mindig is átmenetileg) újra, valamikor már fölismert, sőt: tudott összefüggésekbe botlik. És ismét bennük gyönyörködik. Isten él – és ugyanaz.

Összefüggésekre, amelyek azonban – a halandó s folyton haldokló és egyre némább elődök, hordozók miatt – minduntalan kikopnak tudatunkból, és látszólag elvesztik jelenlétüket. Cifra álruhát öltenek, vagy bebújnak láthatatlanná tévő köpenyükbe (lám, a nagy mese = nagy filozófia!) s onnan sandítanak – de vannak. Kis törvény-tündérek, tiltás-boszorkák, szabály-manók. Nyugodtan várnak, az örök visszatérés időtlen szárnysegédei ők (égi-földi kémek, ezoterikus bábaasszonyok), s mindig bennünk is lakozván csak akkor bújnak elő, ha jelenést int a Mester. Olyankor aztán nincsen áttételesség, olyankor minden direkt. Olyankor az isteni szent szabadság meztelenkedik, hiszen beállt a sötétség. És máglyákat rakat, szertartásokat rendez, és a tisztító tüzek melegében helyre lopódzik a rend. Olyankor a nevetségesség már hegyekben áll, és a sínek alá kerül kőágynak a hiú hatalom, az ablakokon át újra messze látni, a Böhme-féle „akárki” szemlélődőt pedig boldogság önti el, nemes lesz, sőt: előkelő és becsaphatatlan. A gondolat. A tisztának maradt, tágas gondolkodás. A titkos intuíció, a beavatott értelem féltve őrzött szabadsága, amelynek révén a csatangoló, kutakodó szellem bármerre jár, hű marad eredendő lelkületéhez. Ez az örök ajánlat, s ez az esély. Ez a világosság záloga. Az eligazodásé. A közhelynek titulált, szabadságban megélt s felfogott Törvénynek és az áttetsző, kikezdhetetlen tekintetű szavaknak, hites, hiteles szavaknak van itt az ideje újra. Eme isteni meztelenségnek. Az elferdíthetetlen, kicserélhetetlen, elhazudhatatlan s feledhetetlen értelmű szavaknak. E pontos és jó foglalatoknak a dolgok végső természetéről. A direkt megszólalásnak, mely e zsugorított nagyvilágban megint otthonosságot teremt. A bölcsességet őrző s igazat hozó-idéző, fenntartó és láttató szavaknak. A hamvasi Szavaknak. A meztelen, újszülött időnek megint. Ahol a Törvény helyreállíttatik, amit a butaság, az önhittség és a hanyagság hosszasan körbevizelt. Itt állunk a Logoszra, az Igére érkezve és várva a jó és pontos szavakban is rejlő, fenntartó és rendező erőre.

A nagy mércére. Amely még ma is (mert hisz örökké!) oly potens hatalom, hogy ellen tud állni bizonnyal méltóságos, ősközhelyes magyari nyelvünk kivámolásának is.

Ha Arkhimédész köröket és háromszögeket tartott fontosabb dolgoknak, mi Hamvas és bölcs és szent elődeink nyomán Erkölcsöt mondunk, és hűséget értünk az isteni értelemhez. Mert a Szó: tett, amit tett követ. Ez az élő teremtés sora. Minden működés erkölcsi minőséget követel. Az emberi is az ég alattiban.

A megváltás folytatásának soha be nem végződő, folyamatos munkáját tehát az embernek újra, és magán kell elkezdenie.

Aki látta már (például Nepálban) a soha, percre sem megálló imakerekeket (mert mindig pörgetik, ez szimbolikus dolog), a folytonosan a szakralitás békességében élő derűs, barátságos embereket, és közben tudja, hogy a hamvasi szellemiséget például Dániában kerek perec fasiszta ideológiának mondják (hogy a két legnagyobb hivatalos dán napilap egy-egy recenziójára hivatkozzam, s ez hasonlóképpen: jelez!) – abban tudatosul az a felismerés is, hogy ez a hatalmas kontraszt egy már vibráló, nagy szellemi háborúról árulkodik; szellemiről, amely ma fontosabb, mint a politikai.

De meg kell látnia ugyanakkor azt is, hogy ebben a jobbára még a színfalak és homlokok mögötti, hatalmi-uralmi harcban a böhmei csodálkozó-töprengő, jóhiszemű napi ember tudja majd mégiscsak eldönteni ezt a legújabb hosszú ütközetet. Ő tudja majd, saját örök-naiv, istengyermeki természete révén és azt nem feladva, ahhoz elemi jóérzése révén váltig ragaszkodva, azt napi enyhületes örömén gyakorolva – eme egzisztenciális önfeledtségen. Átbillentve lassan s biztos tehetetlenséggel a hétköznapok s az ünnepek, a világi lét hangulatát, stílusát, tartalmát, újra egy istenudvari otthonosságba. Visszafelé is elsülhet az Aranyborjúhoz terelt, hamis csodákkal s rossz hangzatokkal itatott tömegek mai, jól fizetődő indirekt uralma.

A művészetek, a szavakon túli, személyes nyelvezetek addig is a legjobb, legalkalmasabb eszközei lehetnek az ember talpra állásának. Hiszen a nagy és igaz művészet – ha hagyják – az emberben jelen lévő isteni megszólalás vétlen felfogása és továbbadása.

A zene pedig, ez a csak félig e világi tünemény: a legfelemelőbb lélekistápolás, karbantartás és erőátvitel, amely nélkül lehet ugyan, de nem érdemes élni, s mely nélkül az Istent méltóan dicsérni talán nem is lehet.

Szokássá, szokásokká tenni az élet istenes, nemesebb világát, egy ilyen stílust adni kívül és bévül magunknak. Ez a dolog nyitja, amely megújhodást ígér. S Hamvas is, minden sorával ezt teszi, nemcsak tanítja.

A recepció, a fogadtatás, a befogadás tehát mindig is akként alakul, ahogyan magunk is belekerülünk, belefordulunk, belepördülünk: beleáldozzuk, beavatjuk, belederítjük magunkat ebbe a jó bódulatú, könnyű világosságú, egyetemes imamalomba – ami egyáltalán nem csupán mókuskerék!

Hanem az értelmes, áldozatos élet. S amit jól pörgetni, jól szolgálni nem érdemes ugyan, hiszen „kiterítenek úgyis!”, de amit pörgetni s jól szolgálni, amely szerint élni mégiscsak érdemes. Ha már úgyis egyszer kiterülünk.

(2001. március 22. Balatonfüred, Hamvas Napok)

Győrffy Ákos

A völgy emlékei

N. M. és M. E. emlékének

Valahol itt készülhetett az a fotó hetven évvel ezelőtt. Nagyanyám még egészen fiatal, húsz se lehet. Két másik lány mellette, a napszámosok a szigetről, akik egyszer látták az ördögöt a forrásnál. Ott ivott az ördög a Király-kútból.

Szedik a málnát a fotón. Egy felhő pereme még, ami látszik, meg valami a hegyből mögöttük. Nagyjából az a rész, ahol most épp rákezd egy kakukk.

Akkor még az ismeretlen katona sírja sem volt meg, ahol a biciklit hagytam. Nem volt még ott az a sír. Valószínűleg német katonáé lehet, errefelé vonultak vissza, felfelé a völgyben. A háború után tele volt az erdő mindenféle eldobált felszereléssel és mindenféle oszlásnak indult, szétszóródott testrésszel.

Nagybátyám gyerekkorában hazavitt innen egy pár katonai csizmát, és csak otthon vette észre nagyanyám, hogy a csizmákban, pont addig, ameddig a csizmaszár ért, benne voltak a rothadó lábszárak is.

És egy halántéknál átlőtt sisak, amit még hazahozott. Gyerekkoromban még megvolt, aztán egy lomtalanításnál eltűnt. Szépen látszott a golyó bemeneti és távozási helye. Ahol a golyó távozott, mint egy virág szirmai, olyan szabályosan nyílt szét az acéllemez.

A gyümölcsösök, az elvadult gyümölcsösök, kúszónövények fojtják meg az amúgy is félholt fákat. Tavasszal látni csak, fentről, a fennsíkról, amibe a völgy felső vége torkollik, virágzáskor az évről évre halványabb, szabályos, hófehér téglalapokat. A hajdani gyümölcsösök lassan szétbomló rendszerét.

De ebbe a hófehér szabályosságba egyre több zöld folt kerül, ahogy a területet visszaveszi az erdő.

Nem tudok mást, csak szótlanul nézni, hogy mi történik. *Lassú és megy valami felé.* Inkább csak érezni lehet, hogy megy. Ők érezték-e? Ebből a forrásból ivott a nagyapám, nagyanyám, anyám kislánykorában, most pedig én.

Egyre kevesebb benne a víz, és nem is lehetne már inni belőle, mert szennyezett. Ahogy a környék szinte összes forrása rég szennyezett már. Alig folyik a csőből és állott szaga van.

1855 van belevésve a cső fölötti kőlapba. Anyai dédszüleim gót betűs imakönyvében láttam hasonló számokat. Ilyen írás nincs már, így ma nem ír senki.

Nézem magam a forrás vizében, nézem azt a lebegő arcot odalent. Nézem az utat, ahol reggelenként mentek fölfelé, vállukon kapával, hátizsákban a kenyér, a szalonna, demizsonban nagyapám bora, a mézesfehér.

Valaminek itt kellett maradnia belőlük. A völgy emlékeiben kéne kutatni utánuk. Hogy lehetne szóra bírni a völgyet, a forrást? A forrás vizéből hová tűnt az arcuk? Ha nem látom az arcom a vízben, hová lesz?

Kikoptatta a forrás medencéjét a ki tudja mióta csorgó víz. Legömbölyítette a széleit. Mint nagyanyám rózsafüzére, ugyanolyan kopott, tökéletesre kopott dolgok.

Az ördög visszatér-e egyszer a forráshoz? Az ördög talán most is itt van, ő tette ihatatlanná a forrásokat.

Mosolyognak hárman, a három fiatal lány a képen. Fölöttük, a felhő előterében valami. Először azt hittem, kosz, kapargattam, de nem jött le sehogy, aztán nagyítóval megnéztem, hogy mi az ott, az a fekete pont az égen. Egy madár, talán egy egerészölyv lebeg egy helyben a hetvenéves égen. És valaminek az árnyéka még a kép szélén, félig a málnabokrokon. Egy alaktalan árnyék, ami épp elérni készül őket.

G. Komoróczy Emőke

Németh Péter Mikola VisszaSejtesít című kötetéről

A szerző korábbi és újabb munkáiból, vizuális költeményeiből, performanszaiból összeállított válogatott kötete jelenkori „háborús” irodalmi életünkben szokatlan módon szintézist teremt a tradicionális és az experimentális költészet között. Mellőzve a kronológiai sorrendiséget, a költő tematikusan állítja össze ciklusait, méghozzá úgy, hogy abból egyfajta belső önportré bontakozzon ki (amit a kötet élére állított, Krisztus-fő asszociációkat keltő arcképe is sugall). A ciklusokat egymástól elválasztó – hártyapapírra nyomott – arcképein is át-áttűnik a töviskoronás fő, mint aki mindennapjaink valóságának kiszolgáltatva újra és újra elszenvedi a Kálvária gyötrelmeit. A költő hol „alanyi” szerepben lép fel, hol „médiumként” a transzcendens szférákból hoz „üzenetet”: hidat képez a földi/égi valóságszintek között. A könyv mint komplex mű-egész is kivételesnek mondható: a szövegek, fotók, installációk szervesen kiegészítik-áthatják egymást. A költemények korántsem szabályos ritmustervre épülnek; többségük szabad vers – mégis árad belőlük a poézis lenyűgöző varázslata. A kiegészítő fotógrafikákat készítő szerzőpáros: Csorba Simon László és Németh Zoltán Pál (a költő öccse) már-már társalkotóként működnek közre, annyira szuggesztíven és a szerzői elképzelésekhez illeszkedően készítik el művészi felvételeiket, hogy ezzel mintegy hozzájárulnak a művek mélyebb és hitelesebb értelmezéséhez.

Az avantgárd művész a XX. század kezdete óta voltaképpen kettős szerepkörben mozog: vagy a közösség „szószólója” („kiáltás” típusú avantgárd), vagy a „jelben létezés” áttételesebb pozíciójából nyilatkozik meg („jel” típusú avantgárd). Németh Péter Mikola némi iróniával túllépve eme kettősségen, egy harmadik lehetőség felé nyit: „megálmodnám / mindenki javára / a világot, ha engedné, úgy, / ahogy a Három Királyok látták, / midőn Jézust köszöntötték” (*Passió*).

A metafizikai értékvilágot kísérli meg közvetíteni avantgárd formanyelven: „Ma, a III. évezred előterében mindeneknek a virágvasárnap/ok/ reményével, a feketevasárnap/ok/ misztériumával s a fehérvasárnap/ok/ hitével, stációról stációra a Passiót járva kell visszatalálnia a realitások elíziumi mezején át a valóság EGY és oszthatatlan szívébe” (*Szinopszis*). Verbális és vizuális nyelve egyaránt szuggesztív, plasztikus; a tipográfiai lehetőségeket gazdagon és változatosan használja fel. Több irányból is „támadást” intéz köznapi énünk ellen, így szeretné visszavezetni, „visszasejtesíteni” a világot az „Ős-Egyhez”, a Kezdetek Kezdetéhez, a megtisztulást hozó aranykori teljességhez (ami – versei tanúsága szerint – csakis a Szeretet által lehetséges).

„Szeretni indultam, azóta úton vagyok” – indítja „elvált édes szüleinek” ajánlott *XX. századi álommaradék* című ciklusát az ugyanezen című költeménnyel

(amit ugyanezzel a sorral zár). „Pecsétes verssel számon / Legendák nyomában járok / Hetedhét országon innen / távol / vágóhídjaink vérvörös zajától”. Mint pap az ostyát Úrfelmutatáskor, úgy kínálja ő is magasba emelt tenyerén a lelket tápláló „kenyeret”: „Pogány hitemből testálok rátok / fekete szárnyakon fehér gondolatot / szeretni indultam / azóta úton vagyok…”.

Az *Apokalipszis* zaklatott sorai, leleményes tipográfiai megoldásai (hol nagybetűk, hol kurzív, hol normál szedés, lépcsőzetes építkezés, amely az *ikaroszi* és *daidaloszi* felszárnyalás, a magasban röpülés, majd az aláhullás ívét rajzolja ki) érzékeltetik azt a lendületet, amellyel a metafizikai-égi magaslatok felé tör: „Kiszakadtam a ködből / a vonzáskörből / ki a térből / téridőből / el a földtől / távol / messze / ODA / ott, hol láthattam / TÉRNÉLKÜLI TESTEM – TEST-LELKEM /…/ Láttam képzetem világát / a képzelt valóságot /…/ TEST NÉLKÜLI LELKEM //…// Úgy hullott / omolt / az én TEST-LELKEM / TÉRNÉLKÜLI TESTEM / a FÖLDRE vissza, / mint GÖMBRŐL a KERESZT / robajjal rám”.

A téridő rácsait feszegető kísérletező kedvét jelzi a *Poézis’ 74*, valamint a *Négysoros* II. (fehér betűkkel fekete alapon – mint pozitív és negatív formák – négyzetrácsba zárva), illetve az *Előjátékok* (amelyben 2-3 szóból álló kurta sorokra hull szét a verstest, s szójátékszerűen feszül ki a szavak között a kereszt): „megfeszített karok ölelése” – „Te meg Ő – Temető”. A szimbolikus kereszt-alakzat mélyebb jelentésköre: a két egymáshoz tartozó lény az egymásrautaltság és a Szeretet keresztjére feszítve kapcsolódik össze. Ugyanezt az életérzést sugallja egy kettős változatú játékos vers: „Csók, / szív-szívébe lopott szavak. / Már akkor tudtam, amikor először megláttalak, / hogy általad fogom magamat agyonszeretni”; majd vice versa: „hogy általam fogod magadat agyonszeretni” (*Szerelmes vers* – Köpöczi Rózsának, feleségének ajánlva). Egy könnyed József Attila-parafrázis pedig a természetes, magától értetődő és felbonthatatlan összetartozásra utal: „Zuhog az eső, / Engem áztat – / Kedvesem, / ma / Te / vess / nekem / ágyat” (*Engem*, *téged*). Szeretteinek egy-egy verset ajánlva kapcsolja őket össze egymással s köti magához láthatatlan szálakkal (*Találkozás* – Köpöczi Rózsának; *FOLYAMATábra* – Balázs Kristóf fiacskámnak; *„Minden Egész…”* – Enikő húgomnak és Zoltán öcsémnek stb.). Szellemtársainak – „Mindazoknak, akik 1985. ápr. 16-án Vácott a Madách-kör Tiszatáj-estjén jelen voltak” (többek között Annus József, Baka István, Csoóri Sándor, Olasz Sándor, Rózsa Endre stb.) fájdalmas együttérzéssel „üzen”: „S e lassú körénk-feketedésben / csörömpölve hull alá / minden kimondott szó, / minden volt- és most-ige, /– ami nem történt meg; / ami mégis mindig megtörténik: / csönddé sarkítottan / *a valóság történelmietlen*.” (*Új ballada*).

Az *INTERmezzo* című vizuális kompozíció (1981–2008), amely a Syrius együttes 1971-es *Az ördög álarcosbálja* próbakoncertjének ihletésére készült, a hitfogyatkozás megdöbbentő rajza, Bari Károly, Döbrentei Kornél, Zalán Tibor vendégszövegeivel. Ezt a létállapotot a költő csakis az elidegenítés eszközeivel mutathatja be. A *Homo ludens* akarva-akaratlan az Isten nélküli világ vesztese: „Itt / ma már nincs hová visszakozz? / De még csak egy-Istenünk sincsen? / – Eljátszottuk titkon életruletten?”

A *Főbe/n/járó üzenet* című ciklus jóval ironikusabb. A *Lautréamont Maldoror énekei*re utaló, Tamkó Sirató Károly emlékére készült kegyetlen fekete humorú

próza-szöveg (*A hetedik nap vége*) a Teremtés visszavonásának szörny-képét festi fel: az elfajzott, eredeti rendeltetésétől elrugaszkodott emberiség sorsa az elkerülhetetlen pusztulás („Borból lettél, borrá leszel”). Az apokaliptikus vízió véres képekkel idézi meg a végidőt: „És akkor bíborköd emelkedett a zöldek fölé. /…/ Mintha minden más lett volna, mint volt: a fák, a füvek, a virágok, a tavak, a folyók, a tenger; a Nap, a Hold és az összes bolygó, a bogarak, a halak, az állatok mind. Minden megváltozott. Megváltoztak az emberek is.” S a fényt emésztő sötétségben egy iszonyatos bűzös lény jelenik meg, „négykézlábra áll, hosszú, csapzott haja tapadósan a szemébe omlik”. A Teremtő maga sem ismeri fel benne „a hatodnapon önmaga képére és hasonlatosságára teremtett kozmikus lényt”. Ő lenne a Mindenség Ura? De aztán megszánja teremtményét: „Megadón bár, mégis határozott léptekkel indul el a földön fekvő felé, hogy felsegítse őt, s hogy egy korty innivalót kérjen tőle.” Mert Isten szánakozása és megbocsátása végtelen. Talán még a megromlott és dehumanizálódott emberi világnak is megkegyelmez, hiszen egykoron „megáldá a hetedik napot és megszentelé azt, mivelhogy azon a napon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala” – amint az a Teremtés Könyvében (2–3.) írva vagyon.

Németh Péter Mikola eleven és átjárható kapcsolatban van élet/halál dolgaival. *Veronikon*ja (szürkés-fekete alapon elmosódó Krisztus-főre emlékeztető arcképe egy óriási terméskőbe ágyazva) mintha saját sírköve lenne. *Az Úr imája 2000-ben* a *Miatyánk* prozódiájára készült; apokrif imának mondható, de már annak a XIX–XX. századi szellemi tapasztalatnak a birtokában, hogy Isten magára hagyta a bűnös világot. Vagy inkább: a bűnös világ kivetette őt magából; a racionális gondolkodás megölte a hitet. A három mottó (Nietzsche-, Babits-, Pilinszky-idézet) Isten hiányára utal; a szerző viszont könyörög Istenhez, hogy fordítsa újra ránk tekintetét, ne „ellenünk”, hanem „velünk” legyen újra: „ne vezess minket a semmibe, / de szabadíts át a Mindenségbe, / mert te vagy az erős és igazságos, / aki most és mindörökké megteheted. Ámen.” Maga a *Főbe/n/járó üzenet* című kompozíció öt képén a corpus egy-egy részlete rajzolódik ki – a szavak lépcsőzetesen kerülnek egymás alá, mintha mindegyikük külön-külön nehéz súly terhe alatt roskadozna: az árulás (júdási) terhe alatt, amelyben többé-kevésbé mindannyian vétkesek vagyunk. Bár meggyaláztuk-összetörtük-szétdaraboltuk (ha nem is mi, személyesen, de maga az emberiség a történelme során), a meggyilkolt Krisztus mégis mindnyájunk bűnét elhordozta; belőle, az ő csendjéből élünk/táplálkozunk mindörökké. Teste az *átváltozás*ban valóságosan „kenyerünkké” – lelki táplálékunkká – válik (*Metamorfózis*). A művész-sors is voltaképpen ilyen „átlényegülés”: „Csonkolt cédrusom! / Egyetlenem! Árvám! / Meglásd, erdő lesz belőled!” (*Csontváry*).

Megrendítő képversben állít emléket a költő tragikus XX. századi veréseinknek: két fejfa – egymás tükörképei – mint egy kettévágott halálfő, amelyen csak az üreges óriás-szemek látszanak: a felső térfélen fehér betűkkel fekete mezőben az írás „voltodiglan / voltomiglan”; az alsó térfélen pedig feketével fehér mezőben: „csontodiglan – csontomiglan”. A fejfák boltívén: „virágvasárnap” – „feketevasárnap”; s római számmal: MCMLVI (1956), illetve MMVI (2006). Lesz-e vajon feltámadásunk a sötét évek után?

A *Mysterium Carnale* című ciklust Pilinszky emlékének ajánlja a költő (*Hommage à Pilinszky*). Néhány versben – többnyire vizuálisan megformálva – síremléket állít szellemi elődeinek-rokonainak. A *helyzetjelentés* című szöveg a kereszt vízszintes és függőleges szárának metszéspontján Németh (László) és Pilinszky nevét kapcsolja egybe: a Farkasréti temetőben – „az útnak két oldalán” – „egymással szemben / egymásra szegzetten” immáron örökre együtt vannak.

Németh Péter Mikola mindennél fontosabbnak tartja Isten és ember kapcsolatának helyreállítását, hiszen akinek megromlott Teremtőjéhez való viszonya, az gyűlöli embertársait is. A „mindenki mindenki ellen” a teljes elmagányosodás, elárvulás forrása. Isten közvetítő szeretetére van szükségünk ahhoz, hogy kiléphessünk egyedülvalóságunkból. „Az Istennel folytatott dialógus az egyetlen reményteljes intim kapcsolat” – vallja; csak erről az alapról gyűrhető le az emberekhez (szülőhöz – gyermekhez – házastárshoz – felebaráthoz stb.) való viszonyunkban a drámai elkülönülésből adódó „elidegenedés”, sok-sok ellentmondás, konfliktus (*Dialóg*).

A *Parancsolat* című kompozíció is a *Miatyánk* egy sajátos variációja. „Legyen meg a Te akaratod / a kilakoltatott lélekben”, sőt „a fejekben” is, „hogy visszasejtesedjen, hogy visszasejtesíthesd mi benned mennyei”. De lehet-e a hús túlburjánzó uralmát visszaszorítani „égi énünk” javára? Maga a *Mysterium Carnale* című kompozíció azt sugallja: akár lehet, akár nem – *kell*. Ez az Élet törvénye. Az ideapplikált kottarészletek („alleluja, alleluja”) és vendégszövegek (*Tűz* Tamástól), Pilinszky-utalások sokszorosan felerősítik a metafizikai konnotációkat, amelyek arra utalnak: a harsogó élet, a virágba borult természet és a hús rövid életű diadala menthetetlenül a pusztulás csíráit hordják magukban. „Apokrif dallamokat visszhangzó testtemplomok, / CsontVárkoponyák, Tüdő-Katedrálisok /…/ Introitus a testmelegbe, / Glória a forró rostokon, / Könyörgés csillapodásért / Áldozat a jéghideg oltárokon //…// Alleluja, alleluja, / ez már a szemhéj nélküli hajnal / a horizonton / kibékíthetetlenül / a derengés.” Az érzékek (érzékiség) misztériumát a már ismert félkoponya-alakzat követi, „virágvasárnap – feketevasárnap – fehérvasárnap” sorrendben. Itt mintha személyesebb vonatkozása lenne az „üzenetnek”: a hústest elporladását feltámadás követi. Itt is kereszt alakban a felirat: „holtodiglan – holtomiglan”, „csontodiglan – csontomiglan”. Azaz: halálig. Értelmezhető talán így is: két ember széttéphetetlen kapcsolata, az ebből származó utódok – az „öröklét” záloga és a feltámadás kulcsa: a romló húson túlmutató ébredés. Maga az örökkévalóság. Kislányának, Zs.-nak keresztelőjére az Örökkévalóság titkát adja át „egy levlap-félén”: „Ez itt a végtelen. Látod? / Most már a tiéd. / Érted tartogattam. / Harmincnégy éve fájt / – Lloret de Mar – / Albatrosz szívemben az élet, / sebzett álmaimban a halál. / S a keresztségben / ezt ma / mind Neked adom: / – sós ízével a földnek – / a tenger könnycseppjeit / mindörökbe…” (*aeternitas* – 1986).

A *Triptichon* burjánzó-bozontos őssejt-alakzata voltaképpen a szakrális hármasságot képezi le: az *angyali üdvözlet* (az üdvözülés, üdvösség forrása) ebből az őssejt-formából hívja elő a Jövendőt. A *Requiem aeternam* pedig a keresztre feszítettséget mint örök érvényű emberi alaphelyzetet mutatja fel, amely elől senki nem térhet ki: „Pontról pont a pontban / tövisszúrás homlokodon titokban /…/ már a második szög a helyén / megfejelve ím a láb is / mint

földi emlék / golyó képében / szívednek röpül egy madár is.” A „béke galambjai” felröppennek – a lélek tovaszáll…

A kereszt több versnek, képbokornak is alapmotívuma. Tamás, a kétkedő, azon gyötrődik: „Te / a kereszthez háttal simuló alak / az ötödik stigmát szíved alatt / hitetlenségemmel én ejtém?” (*Tamás*). Már tulajdonképpen a karácsonyfa is a keresztet előlegzi, amennyiben előreutal a húsvéti „kálváriára” – de a feltámadásra is! Csakhogy napjainkban ez is talmivá, hamissá silányult: „Karácsonyok fái” – hoznak-e majd tavaszt (feltámadást)? „Fantomsírok távolodóban / vagytok-e? /…/ A Földre föld került. / A kereszten plasztikrózsa. / Karambolaink napéjegyenlősége ez.” (*Csend-élet*).

A kötet egyik legmélyebb szövege *A diófa hajlékában* című verspróza (Zoltán Pálnak ajánlva). A lírai én mint csecsemőkori emléket őrzi szívében a diófát, amelynek néma beszédére „egész létezésével” figyelt, hiszen az „az élet gyönyörűségét” közvetítette számára. Később a fa *szellemivé* formálódott benne, s alak-sejtelme ma is ott lebeg alkotásaiban. „Ám a fák szavait idővel elfelejtjük. De nem egészen. A felnőttkor nyelve olykor el-elnémul bennünk, hogy – ha csak pillanatokra is – visszatérjünk az első és paradicsomi eszmélésünk némaságához”, hogy úgy láthassuk a világot, ahogy a Teremtő tenyerén fekszik. Ilyenkor szembesülünk önmagunk legbenső lényegével (a „Vagyok, aki vagyok” keresztjét hordozzuk mindannyian). A diófát később kivágták, a költő számára mégis az maradt a mérce: „legyen kihez méltón élnünk, szeretnünk, és meghalni is, azt hiszem”. A diófa keménysége, szilárdsága, terebélyessége biztonságot, védelmet nyújt az alatta üldögélőknek – „árnyékban hűsölni nagyon jó”. Így hát költőnk szemében a diófa a szellemi összetartozás, a spirituális harmónia, az otthonosság szimbóluma lett: „hajlékában” megbújva újraélhetjük a paradicsomi állapotot.

Németh Péter Mikola nem akar mást és többet, mint „fát ültetni az elmúlás ellen”, mert bízik abban, hogy a halál legyőzhető: „Vihar után megtért nyarak csöndje / – *gyermekkori emlék* – / a játszóterekké tipratott temetőkben.” Nyilván, ez már nem a *mi* nyarunk lesz – de nyomunkban új élet fakad: „Barátaim! / Ma itt a *lesz* is emlékké élesül? / Szavak pengéi vérzik fel nyelvem. / Ajkamon a múlhatatlanság mosolya tűr. / Eltűri hallgatástokat, a rákérdező csendet: / – Eső és földszag vigyáz”. A Természet túlél minden pusztítást és pusztulást… (*Azon a nyári reggelen).*

A *VisszaSejtesít* című ciklusban a költő arcképének több elrajzolt változatát is láthatjuk. A keret: a Krisztus-forma fő felhőhabokban, égitestek közelében, illetve urbánus közegben, kockakövek között. Egyik belső kép az Úrfelmutatás gesztusával alakított performansz (*Önfelmutatás* a címe); a másik egy hang- és képköltészeti adaptáció (*Expanzió* III.); a harmadik pedig a szeletekre vágott arcképrészletekből összeállított montázs a 70 éves Bujdosó Alpárt köszöntő expresszív szöveggel (*Magánvaló*). Utalásaiban ezekhez köthető fontos performansz a Pilinszky emlékére írt – az ő egyik legfontosabb versét idéző – *Ravensbrücki passió,* amely éles metafizikai érzékenységről tanúskodik: a végsőkig lemeztelenített ember kiszolgáltatottságát kapcsolja össze Patachich Iván filmzenéjének dramatikus felhasználásával az ember végtelen magányosságának (akár páros magányának) képi megjelenítésével.

Maga a *VisszaSejtesít* című monumentális vizuális kompozíció Papp Tibor 70. születésnapja alkalmából – Bohár András költő-filozófus váratlan halála után – 2006-ban készült, a „sose mégegyszer” gyászában; a Papp Tibor–Bujdosó Alpár–Ladik Katalin és Bohár András alkotásaiból átemelt vendégszövegek felhasználásával. „Bohárphil *Plótinosz-álma*” (utalás e című *konkrét* verskötetére) már visszatért az Ős-Egybe; ő maga „visszasejtesedett” az Örökkévalóságba – hangsúlyozza a túlélő jó barát. El- s megszakadt az a láncszem, amely a földi világhoz kapcsolta őt. „Álmot hámoz az emberiség” – „Csontjaink sziklái között az emlékezés szerpentinje kanyarog”. A tévúton járó, megbolydult, magasabb értékeit vesztett költészetellenes világban (ahol „a halál morzsái mint hamu a havon” – „arcomba vág a köd és minden ököl”) még mindig Kassák (lehetne) az alkotói mérce és iránytű, az ő egyenes úton járó hajlíthatatlan konoksága; de sajnos, ő már nincs jelen a szélesebb köztudatban. Így hát az avantgárdhoz vonzódók szemében mára Papp Tibor lett a legfontosabb orientáló személyiség. „Sántavasárnap generálta litániák Disztichon Alfában” (utalás Papp Tibor munkáira): a költészet megújításának egyik lehetséges útja-módja. „Az újszülött INTERtextus / a hangosbemondóból / lassítva befut a peron elé / *Betlehemi vasutasok* állják körül / a személyvonatot – izzadtan tolató jajok! /…/ A költészet malmai hihetetlen sokat darálnak-zabálnak”; eltűnt az ihlet, „ágyszagú a poézis” – „ó, uram-isten! Hol van?” Fájdalmainkat „parázna söprűvel” terelgetjük a szemétbe; „angyal-ruhában hálóz be a szomorúság”; „öncenzorok és rendőrkordonok – kibelezett költemény-halak”. Ez hát a valóság! S mi a költészet? „puha tűz / puha láng / csupa vér / a parázs / szólnak a nyírhegedűk…” A záróképp Papp Tibor *Pogány ritmusok* című opusára épül, amelyben Weöres-sorok „vendégszövegeskednek”: „Tiszta az ünnepi tisztás // tűzből futnak az árnyak / tűz közepéből a füst //…// dob zene zene dob / dob duda dob / dob dob duda duda – üsd”. E zenei fogantatású költészet talán fel tudja mutatni a művészettől elidegenedett közönségnek, melyik út vezet vissza az Ős-Egybe – vélekedik Németh Péter Mikola. S aki rátalál erre az útra – az „üdvözül”. A költészet által talán még lesz/lehet esélye az ember/iség/nek az újjászületésre.

A 70 éves Nagy Pálnak ajánlott vers megrendítő sorai örök-vérző történelmünkre /is/ utalnak: „Itt, e hazányi szobában, / ahogy megérkezel, / a virágminták vérezni kezdenek; / árnyékod oldalazva szétfolyik a falon, / a pórusok, a belövések helyét elönti a fény. / De a szemközti mészárszék ajtaja még zárva. / Pedig szellőztetni lenne most ildomos” (*Nyílt színen*). A tragikum és az irónia határmezsgyéjén egyensúlyozó költemény a cikluszáró *Sör-szonett*el együtt (amely Gerhard Rühm-*Parafrázis* Slavko Matkovič szerb grafikus és akcióművész emlékére készült) egy emberi figura különböző pozitúrákban megjelenő fényképsorozata, amint a közép-európaiak fraternalizáló italával, a sörrel áldoz a baráti kapcsolatok oltárán. A szöveg az „első-második-harmadik-negyedik sör” variálására épül a szonettforma keretében; voltaképpen csak az akciósorozattal együtt nézve nyeri el értelmét.

Az *Expediál(t) Európa* című záróciklusba került költemények az egységes, interaktívan együttműködő Európa vágyképét festik fel.

A *Mystrium Carnale* kiállítás-performansz képsora egy éteri-égi varázsgömbben a Szent Szellemmel töltekezés és átlényegülés misztériumát örökíti

meg némi iróniával, hiszen a valóságból éppen az átlényegülés magasztossága hiányzik (*Pünkösd*). A *Mikola Remete* többvariációs képsora Mózes alakját idézi; másutt – fején töviskoronával – ugyancsak Mikola képét látjuk; majd sírdomb halotti gyertyákkal övezve, aztán a Kálvária képei (amint Mikola – papi köntösben – járja a maga útját). *A két mágus* című figurális képköltemény Simon mágusnak Mycolával (azaz a szerzővel) való ihletett találkozását mutatja be 1994 nyarán az Örök Városban, a Római Magyar Akadémián. Kettejük holtteste egymással párhuzamosan, egymás fölötti két sávban kiterítve – mintha a „post mortem”-szituációban valamelyik hajléktalan feküdne a Keleti pályaudvar egy zugában; a részvét és együttérzés szimbólumaként (*Expanzió*-sorozat). Ugyancsak Mikolának szól a *Kurttycz-kígyó* (érsekújvári ajándék, 1992), s az apokrif dallamokat felszabadító test-templom is. Az *Analógiák I–III.* képei pedig mintha egy lélekvándorlás stációit jelölnék: a Eduard Monet, Rippl-Rónai képeiről ránk tekintő arcok – Mikola portréjával kiegészítve – kísérteties hasonlóságról árulkodnak.

Maga a kötetzáró szöveg (*Expediál/t/ Európa)* – „örökmozgó textus”, ahogy szerzője nevezi; konkrét, *repetitív* költemény. A költő minden európai országot felsorol, versformába szedve – melyik melyikkel határos, mely államok közé van beágyazódva, hol, milyen ponton érintkezik a többiekkel stb. Így azt sugallja: Európát nem lehet széttagolni, hiszen erős kötelékű szellemi/történelmi egységre épül, amelynek Közép-, sőt Kelet-Közép-Európa is szerves része: „magyarország határos szlovéniával, horvátországgal, szerbiával, ausztriával, szlovákiával, ukrajnával és romániával”, s ezek mind számos más országgal, egészen a legnyugatibb államokig – a láncolat megszakíthatatlan. A történelem nagy ünnepe lesz, ha a határok végre eliminálódnak az újraegységesülő Európában. A szöveg 1993-ban keletkezett, a szerző a keszthelyi Magyar Műhely-találkozón mutatta be; de aztán tovább írta Koszovó függetlenségének kikiáltása napján – 2007. febr. 17-én. Így ajánlja munkáját költő társainak, mondandóját tovább gondoló olvasóinak: „Ebben az esetben olyan *konkrét* lírai művel van dolgunk, amely az újraegyesülő Európában, a határok változásával, illetve megszűnésével természeténél fogva, írójától függetlenül is folyamatosan mobilizálja, tovább írja magát a történelemben, avagy a történelmietlen valóságban.” Így hát kéri mindazokat, akik szeretnének alkotó módon közreműködni a mű további alakításában, fordítsák le azt apa- s anyanyelvükre, s továbbítsák észrevételeiket e-mailen Mycolának. Így a kompozíció – véli – nagyszabású *gesztus*-költeménnyé bővülve, esetleg szemléletformáló hatású lehet, s hozzájárulhat az „egységes európai álom” megvalósulásához a harmadik évezredben.

Mint látjuk tehát, az avantgárd költő ma sem mond le arról, hogy alakítóan nyúljon hozzá a valósághoz – s bármennyire is otthonosan mozog a metafizikai szférákban, azért a konkrét – bár áttételes – cselekvést is fontosnak tartja. Németh Péter Mikola az avantgárd szinte minden ismertebb műfajában kipróbálta alkotói erejét, anélkül hogy a hagyományos költészet alapjaival szakított volna. A „közlés” funkcióját éppoly fontosnak tartja, mint a „kifejezését”, s vizuális szuggesztivitása révén még intenzívebbé teszi mondandóját. Bár világértelmezésében a transzcendenciának kitüntetett szerepe van, arra törekszik, hogy *akció*- és *konkrét* költészetével a valóság-problémákra is felhívja olvasói/

nézői figyelmét, a költészetet (újra) az élethez közelítse. Kötete így egyszerre hat ránk érzéki és spirituális síkon; sajátosan egyedi-egyéni színfoltot képviselve jelenkori irodalmi életünk bőséges színpalettáján. A kötetet a Napkút és a Magyar Műhely Kiadó a Cédrus Művészeti Alapítvánnyal közösen adta ki irigylésre méltóan szép kiállításban a 2008-as Ünnepi Könyvhét alkalmából, olyan értékes és szépen kidolgozott képanyaggal, amely egy képzőművészeti albumnak is dísz̈ére válna. E könyvészeti remekmű azt bizonyítja, hogy az avantgárd újabb műfajai (akció- és konkrét költészet, performansz, vizuális és akusztikus szuggesztiók stb.) is „beilleszthetők” a hagyományos könyv-keretbe; így hát semmi okuk nincs a konzervatív ízlés híveinek arra, hogy kirekesszék őket a Gutenberg-galaxisból. Talán itt lenne az ideje, hogy az avantgárdot – mint a XX. századon végigvonuló egyik legvirulensebb irányzatot – kodifikáljuk és beiktassuk művészeti összképünkbe – a posztmodern múló divatját (is) túlélő valóságszemléletével egyetemben.

Prágai Tamás

R. E. halálai

(Rózsa Endre: *Az ámokfutó álmai*)

Az irodalomkritikus állandó kérdése, hogy az elmélet, amely tapintatosan, de határozottan áll értékelése mögött, mennyire lehet tolakodó. Hol kell megálljt parancsolnia elvi szempontjainak, ha nem akarja elnyomni, vagy éppen agyonhallgatni tárgyát, az irodalmat. Felelőssége nyilvánvaló. „Minden művészet önmagában némaságra van kárhoztatva”, írja egy kritikus, a kritika viszont „szólni tud”. Ugyanakkor bizonyos, nem is egészen ismeretlen nyelv nem ismer olyan szót, hogy „irodalomelmélet”. Az angolban ezt a diszciplínát „kritikának” nevezik, és ezzel – nem fontossági, de – ok-okozati sorrendet állapítanak meg.

Olyan közegben, ahol a kritika szempontja túlontúl erős és túlontúl egynemű, könnyű, sőt: túl könnyű költőnek lenni; az elmélet maga előtt gyűri az irodalmat. Erről a szimptómáról eladható költemények roppant mennyisége árulkodik. Annál nehezebb azonban *verset írni*. A renitens, korbéli divatnak meg nem felelő írók, költők fohásza ilyen korokban így hangzik: „figyelmes kritikát adj, Uram, minekünk”. A figyelem a fókuszváltás képességét is jelenti: József Attila például vajmi kevés megértő kritikát kapott életében; de vajon nem lehetetlen vágy-e, hogy a szent elmélet távolodjon előre gyártott szempontjaitól, és megtanuljon *olvasni*?

Gyenge lábon álló elmélet esetében viszont – mindent szabad. Vákuumban lehet óbégatni – de minek. Az önismeret alapja a reflexió, ha elmarad, az irodalmi biomassza eszeveszett burjánzásnak indul, és hamarosan átcsap a tűrés- és torokhatáron. Írói „elvtelenségre” is bőven akad példa: különösen, ha a növényi kocsonyához hozzácsapjuk az önkifejezési vágy azon békalencsés ázalékát, amelyben jogos vagy annak vélt indulatok böffennek föl irodalomnak tetsző buborékokban. Nyilvánvaló, hogy a mi korunknak is lesznek Szabolcska Mihályai, akiken egynéhány év múlva röhögni kell; de lehet, hogy József Attilái is lesznek.

Nem tudom, Rózsa Endre kései fordulatára, írásmód-váltására (*Az ámokfutó álmai*, Széphalom Könyvműhely, 1998) fölfigyelt-e a műbírálat. Rózsa az a szerző, akinél különösen nehéz az ítész dolga. Rózsa, a Kilencek tagjaként, de úgy is, mint akit a Nagy László-i líra követőjeként szokás emlegetni, nehezen értékelhető a mögötte húzódó és folyton át- és újrarendeződő társadalmi/történeti kulissza nélkül. Recepcióelméleti közhely, hogy a kor is átírja az irodalmat: de az értékelés során a kritikus arról sem feledkezhet meg, hogy a kor, saját kora! az irodalomtörténet szempontjából óhatatlanul és megállíthatatlanul egyre inkább kultúrtörténeti adalékanyaggá, egy egyre távolibb kor halvány és egyre halványuló „alkotói horizontjává” színtelenedik, amelyben a lényegesnek látszó „eszmeáramlatok”, sőt, „meggyőződések” is mind lanyhább viharokat kavarnak; ahogy ma már eszébe sem jut senkinek, hogy a Tisza Istvánnal játszott tarokkpartik számával jellemezze Mikszáth prózapoétikáját.

A kritikus feladata tehát Rózsa esetében (is) kettős. Be kell számolnia a posztumusz, *Az ámokfutó álmai* című kötetben egyértelművé váló írásmódváltozásról (amit már a 93-as, *Árnyékszobrok* című válogatott versgyűjtemény anyaga és szerzői megjegyzése is előlegez, hiszen már ott „új ciklusokról, új kereszt- és hosszmetszetről” beszél a költő); másfelől, észre kell vennie és észleltetnie kell, hogy a kor, a háttér is elmozdult Rózsa Endre életműve mögül, és e tünet irodalomkritikai diagnosztizálása szintén feltáró munkát igényel. Két megjegyzés ez utóbbi szemponthoz:

Először. A nyolcvanas évek elején a kritikában még József Attila neve szerepel leggyakrabban Rózsával kapcsolatban. Nem ok nélkül. Az utolsó, posztumusz kötet bizonyos (kiváló) részletei valóban nem állnak távol a *Medáliák*at író József Attilától: „Rút, varacskos, kunkori farkú disznó / egykedvűen csörtet, az égre vizel már, / isten nagy, de tűfokon is átloppan, / s bottal ütöd nyomát, ha nem vár.” (*Káprázatok*). Rózsa megszólító versben is vállalja ezt a rokonságot: „Hát összevesznek rajtad is már! / Akár egy zsák szenen. / Ki egyként voltál hó hegyoldal, / és fölötte a lángoló nap, / magad emésztő gondjaiddal / eltűntél hirtelen.” (*J. A. halálai*). Nem lehetetlen, hogy a kritikus éppen Rózsa Endre érvelésére figyel fel: a József Attilát jellemző metafora ellentéteket fölvonultató pólusai a metaforát lejegyző Rózsa Endre költői világának összetettségét (is) jelzik.

Másodszor. Ahogy a lírában, a líra értékelésében is fölismerhető egyfajta – akár pozitív, akár negatív előjelű – elmozdulás, divat, célzatosság. Hogyne: kimutatható Rózsa Endre költészetében bizonyos kozmikus pátosz, amely valóban a Nagy László-i lírából ismerős leginkább a mai olvasónak. Nem „hatásról”, nem is „technikáról” van szó. Magatartásról, amely írásmóddá válik; amelynek nagyra értékelése vagy lebecsülése egyéni jog, de nem feltétlenül esztétikai döntés: attól függ, hogy az olvasó képes vagy akar-e egy olyan olvasási módot elfogadni, amely – a fentebb név nélkül idézett Northrop Frye szerint – közelebb áll a mítoszok, legendák és mesék *mimetikus* módjához, azaz a líra (vagy „líra-epika”) archaikusabb rétegéhez.

József és Nagy? Rózsa Endre költészetének tulajdonképpeni „problémája” éppen ez: sokfélesége. Végső soron, *hogyan is olvassuk tehát* verseit? A posztumusz kötet, úgy tűnik, Szakolczay Lajos nem egészen egyértelmű, 81-es jóslatát váltja valóra (Dunatáj, 1981/4.), mely szerint „a maga módján – verselését tekintve – formaművész is lehetne”. Ha nem is váratlan, de valóban meglepő a kötet anyagának formahalmozása. *A lábatlan Krisztus* (érdemes megjegyezni!) aszklepiádészi strófaváltozata Berzsenyi *Hervad már ligetünk…*-jét idézi; akárcsak *Az ötvenharmadik ősz*. Az *Oleander* Csokonai-Babits-Weöres formabravúrjára (Babits verse, a *Laodameia* kevésbé ismert), a szimultán, jónikus lábakból építkező strófára szít: „Gyere vissza a mezőkről / meleg évszak buja bája, / gyere, vár már a bolyongó / tüzek égő koronája.” A *Csőrében visz…* felező nyolcas, az *Amit adsz a világnak* trochikus nyolcas és ötös sorokat váltogat. Hosszan sorolhatnám a míves, formahű verseket. Nem teszem: a felfedezés örömét átengedem az olvasónak.

Természetesen nem a versformák *használata* a formaművészet kizárólagos kritériuma. De vajon hogyan értékelhető egy olyan költészet, amely a klasszikus időmértéktől, a József Attila-i elégián át (*Nem történt különös*) a

„legmértanibb szabadversig” (*Szobabelső*), sőt, valamiféle „konyhanyelv-költészetig” (*Az ámokfutó csődjei*) *mindent* magába ölel? Nem kései, ám mégis kamaszos *kiforratlanságra* utal ez?

A posztumusz kötet mögött egy újabb, a szöveget játéknak tekintő írói magatartás dereng fel. A *techné*, a művesség kezdettől fogva jellemezte Rózsát. Az irodalom mint *téma* központi helyet kapott a *Zabolátlan Pegazus*ban is (az *Árnyékszobrok* kötetben). *Az ámokfutó álmai* még valamit hozzátesz ehhez: a *techné* válik *témává,* és ez Rózsa költészetének újabb átértékelését jelenti.

Rózsa Endre a játékot a véglegesség, a nemléttel szembehelyezett alkotás paradoxonában éli meg. *Az ámokfutó…* bizonyos verseihez közelinek érzem Weörest – ugyanakkor *lehetetlen* összehasonlítani Weöressel. Figyeljék meg: *A kőlavina ránkvall* „dalainak” (talán itt kerül legközelebb Weöreshez Rózsa) játékosságát ironikus, groteszk, sőt abszurd elemek vegyítik: „Toporzékol a toportyán / zivatar kőkockás portyán, / szakad a nagybőgő húrja, / pohár táncol, részeg kurva.” (*Porrá szárad*). Vagy: „Az utak – zsákutcákat nemzenek. / S belehal-e egy szörny – a szörnyszülésbe?” (*Születések*). Weöresénél jóval durvább, brutálisabb vers az övé. Durva szójáték: *vérweöres*.

Meg kell említeni Rózsa Endre költészetének egy olyan vonását is, amely valóban egy technika „sajátos alkalmazása”. Ez a technika egyaránt sajátja a magyar népdaloknak és a huszadik századi világlírának (az angol nyelvű költészetben, úgy tűnik, újabb jelenség, leginkább Ezra Pound *Egy metróállomáson* című kétsorosával szemléltetik). Akárcsak a maga, másféle módján Weöresé, Rózsa Endre költői nyelve is *elhallgatásokból* építkezik. Kötetnyitó, ars poeticának tekinthető versének például utolsó versmondata „rántja össze” a laza metaforában egymás mellé vetett képeket: „Kagyló mélyén / felbúgó hang: / nyom előtti / nyom. / Kettérobbant / babszemek közt / idő- / s tériszony. / Igazgyöngy táj / lüktetése / holnap semmi: / rom. / Csukott szem s száj / a költészet. / Szóra / én bírom.” (*Gőgöm, alázatom*). Weöres alaposan kiaknázta, valósággal felszabadította, megtisztította ezt a képalkotó metódust a rá aggatott (pl. a népdal esetében természeti képet vagy felező nyolcast követelő) sallangoktól: „Az ébredés húsba vonta a vázat, / a kerteken át rámnézett a házad.” (*Rongyszőnyeg, 1*.) Persze Rózsánál ez a technika is másként fest. Nem felszabadító erejű, mint Weöresnél: „halálközeli” tapasztalatot rögzít. A gondolat, még inkább a *gond* tapasztalatát. Az ő hallgatása azt a kérdést veti fel, hogy mi nem lépett elő a hallgatás mögül. Mit rejtett volna még Rózsa írás-fordulata?

Ahogy sajnálatos módon profetikussá vált önjellemzése is jegyzi, alighanem maradtak lírájában jelentős hiátusok: „Ágbogas, gyors gyökérzetű / vagyok, a törzs, a lomb – s a mű.” (*Csőrében visz*). De éppen kései írásfordulata bizonyítja érzékenységét, az idő (a történelmi idő) folyamatos változására való érzékenységét. Hogy saját előzményeinek nem hátat fordítva, azoktól nem elszakadva új költői magatartást vállal fel. Lehet, hogy Rózsa Endre lírája jelentős fordulat közben szakadt meg, de az is kétségtelen, hogy pontos és figyelemre méltó hírt adott erről a fordulatról. Tanúsága átcsap a posztumusz kötet versein. Utolsó versének „univerzuma” végtelenségig nyitott kérdést tár a megértés elé: „Ősrobbanások, s száll a por cikázva./ Univerzum lesz minden porcikája. / Az isten vár. Valamit tartogat.” (*Az isten vár*). E kérdésre az egyetlen lehetséges válasz: *a kritika* újabb fordulata.

Rózsa Endre

Férfikorban

Visszamagzatosodni!
Kilenc hónapon át, mindegyre zsugorodva,
nemlétünk őssejtjéig!
Mind tompábban – de élni! És megélni,
ami addig történik.

Mostoha anyaméhben,
hol a köldökzsinór hóhérkötélként rándul,
nyakunkra tekeredve –
mosolyognánk és intenénk: „No, jól van!
Csak ne olyan sietve!”

Születést vég őrizzen;
mint kezdet a halált, csontketrecben a húst e
semmivel összezárva!
Moroghatna a fenevad, s ledőlhet
sejtjeim köztársasága.

Mert én leszek szabaddá:
absztrakt személy, aki jelenvalóbb a csontnál,
s bármilyen kövületnél.
Vagyok trilliomod emberiség-történet,
aki akár egy sejtben újraeszmél!

E számunk szerzői

Ausländer, Rose (1901–1988) – csernovici születésű német nyelvű költő
Bada Zoltán (1961) – könyvtáros-dokumentátor, Budapest
Baksai József (1957) – képzőművész, Szentendre, Budapest
Balga László (1960) – Csáb, Szlovákia
Bálint Zsombor (1956) – szobrász, keramikus, Nagymaros
Barna T. Attila (1971) – költő, Vác, Budapest
fr. Barsi Balázs OMF (1946) – ferences rendi szerzetes, Sümeg
Dr. Boga Bálint – író, belgyógyász-gerontológus, Budapest
Bohár András (1961–2006) – filozófus, esztéta, vizuális művész
Bosch, Bertine (1948) – holland festőművész, Delden, Perőcsény
Csorba-Simon László (1943) – festőművész, futóművész-performer, Budapest
Csorba-Simon Lászlóné (1954) – Budapest
Dénes Imre (1954) – képzőművész, performer, Monor
Filep Sándor (1954) – képzőművész, zenész-performer, Balatonalmádi
Forgács Miklós (1973) – színházrendező, újságíró, Léva, Szlovákia
Gaál József (1960) – festő, grafikus, Budapest
Géczi János (1954) – költő, író, Veszprém, Budapest
Győrffy Ákos (1976) – költő, író, Nagymaros
Győrffy Sándor (1951) – képzőművész, szerkesztő, Budapest
Hagymás István (1955) – író, pszichiáter, fotográfus, Lendva, Szlovénia
Horváth Ödön (1938) – teológus, költő, műfordító, Kismaros
Ivanov, Nikolai (1959) – bolgár zeneszerző, előadóművész, képzőművész, Szófia
Jánki András (1953) – tanár, Budapest
Károly György (1953) – költő, Szigetszentmiklós
Kemenczky Judit (1948) – költő, műfordító, Budapest
Kemsei István (1944) – költő, író, szerkesztő, Budapest
Kepes Károly (1946) – költő, Hatvan
G. Komoróczy Emőke (1939) – irodalomtörténész, Budapest
Konczek József (1943) – költő, író, Magyarnándor, Pomáz
Köpöczi Rózsa (1955) – művészettörténész, Vác, Zebegény
Ladik Katalin (1942) – költő, színművész, performer, Budapest, Hvar, Horvátország
László Ruth – író, Budapest
Meinen, Bert (1945) – holland szobrász, Delden, Perőcsény
Miklóssy Endre (1942) – filozófus, Budapest
Molnár V. József – grafikus, író, néplélekkutató, Budapest
Cs. Nagy Balázs (1969) – festő, Vác
Németh Balázs Kristóf (1990) – főiskolai hallgató, Vác
Németh Péter Mikola (1953) – költő, esszéíró, szerkesztő, Vác, Vámosmikola
Németh Zoltán Pál (1960) – fotográfus, Nagymaros
Nyírfalvi Károly (1960) – költő, író, mail-art művész, Budapest
Olescher Tamás (1954) – festő, díszlettervező, performer, Budapest
Pál Kata – újságíró, Budapest
Pallós Tamás – újságíró, szerkesztő, Budapest
Papp Tibor (1936) – költő, műfordító, tipográfus, Párizs, Budapest
Pécsi Sándor (1960) – gondolkodó, restaurátor és fafaragó, Budapest
Petrőczi Éva (1951) – költő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító, Budapest
Prágai Tamás (1968) – író, költő, irodalomtörténész, Pázmánd
Répa Ádám (1986) – költő, író, Budapest
Rózsa Endre (1941–1995) – költő, szerkesztő, Vác, Budapest
Rühm, Gerhard (1930) – osztrák költő, a konkrét poézis képviselője, Bécs
Szabados György (1938) – zeneszerző, zongoraművész, Nagymaros
Szlafkay Attila (1953) – költő, műfordító, Budapest
Tari István (1953) – költő, író, Becsej, Szerbia
Tőzsér Árpád (1935) – költő, kritikus, műfordító, szerkesztő Pozsony, Szlovákia
Tzara, Tristan (1896-1963) – román és francia nyelvű avantgárd költő
Varga Klára (1963) – költő, újságíró, Nagymaros
Végh Attila (1962) – költő, esszéista, újságíró, Nagymaros
Wehner Tibor (1948) – író, művészettörténész, Budapest

Ekszpanzió (4)

A HÉTVÉGI EXPANZIÓTÓL (1989) az EX-PANZIÓN (1990), majd az EXPANZIÓKON (1991–2001) át az EKSZPANZIÓKIG (2002–2008)

HÉTVÉGI EXPANZIÓ	**1989.** Vác, Görög Templom Kiállítótere;
EX-PANZIÓ 2.	**1990.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ III.	**1991.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ IV.	**1992.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ V. **„A ZENE 1."**	**1993.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ VI.	**1994.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ VII. **„A ZENE 2."**	**1995.** Vác, Görög Templom, MIMK;
EXPANZIÓ VIII. **„A LAKOMA"**	**1996.** Vác, MIMK > Görög Templom;
EXPANZIÓ IX. **NEOIZMUS**	**1997.** Vác, Görög Templom + Pokol-sziget;
EXPANZIÓ X. **„A REMETE"**	**1998.** Vác > Márianosztra > Zebegény;
EXPANZIÓ XI. „**UNIÓ-HÍD"**	**1999.** Szob >Helemba + Ipolydamásd Ipolytölgyes > Nagybörzsöny;
EXPANZIÓ XII. **„ABDERRA"**	**2000.** Balassagyarmat > Ipolyság/Sahy;
E(x)KSZPANZIÓ XIII. **„TÁLTOS-SÁMÁN"**	**2001.** Bp. > Balassagyarmat > Ipolytarnóc;
EKSZPANZIÓ XIV. **„A VÁR"**	**2002.** Bp. > Magyarnándor > Terény > Szanda;
EKSZPANZIÓ XV. **„A KILÁTÓ"**	**2003.** Bp. > Magyarnándor > Terény > Bujáki Kilátó;
EKSZPANZIÓ XVI. „**SZENT FERENC"**	**2004.** Bp. > Terény > Szécsény: Ferences Rendi Kolostor;
EKSZPANZIÓ XVII. **„ISZLÁM"**	**2005.** Bp. > Terény > Kékkő/Modry' Kamen' Vára;
EKSZPANZIÓ XVIII. **„ÁLOM"**	**2006.** Bp. > Terény > Cserhátszentiván;
EKSZPANZIÓ XIX. „**PÜNKÖSD"**	**2007.** Bp. > Aszód > Magyarnándor> Terény > Szanda;
EKSZPANZIÓ XX. **„VISSZASEJTESÍT"**	**2008.** Bp. > Kismaros > Verőce > Visegrád > Terény;

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: ***http://www.napkut.hu***

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

9 771419 408008 08006

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram